

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

UBÓSTWO W POLSCE w latach 2015 i 2016

WARSZAWA 2017

Opracowanie publikacji:

Główny Urząd Statystyczny,
Departament Badań Społecznych i Warunków Życia
Urząd Statystyczny w Łodzi

Redakcja merytoryczna:

Anna Bieńkuńska

Współpraca:

Karol Sobestjański

Zespół autorski:

Główny Urząd Statystyczny

Anna Bieńkuńska
Arkadiusz Góralczyk
Mikołaj Haponiuk
Tomasz Piasecki
Karol Sobestjański

Urząd Statystyczny w Łodzi

Izabela Jachowicz
Elżbieta Kolasa
Tomasz Piasecki

Projekt okładki:

Lidia Motrenko-Makuch

Opracowanie graficzne i skład:

Paweł Armatys, Joanna Drop
Urząd Statystyczny w Łodzi

Druk i oprawa:

Zakład Wydawnictw Statystycznych

ISBN 978-83-7027-672-0

PRZEDMOWA

Zachodzące zmiany społeczno-ekonomiczne oraz obserwowany stały wzrost zapotrzebowania użytkowników na dane dotyczące ubóstwa obligują Główny Urząd Statystyczny do stałego doskonalenia i rozwoju metod monitorowania oraz systematycznego prezentowania danych dotyczących tej problematyki. Przedstawiamy Państwu zatem kolejną edycję publikacji poświęconej zjawisku ubóstwa w Polsce. Opracowanie to zawiera najważniejsze aktualnie dostępne dane na temat zasięgu i społecznego zróżnicowania ubóstwa w Polsce za lata 2015-2016.

Ubóstwo jest zjawiskiem złożonym, a wszelkie oceny dotyczące jego rozmiarów zależą od przyjętych w analizach rozwiązań metodologicznych oraz źródeł danych. W związku z tym, do oceny różnych aspektów ubóstwa stosuje się zarówno podejście jednowymiarowe, bazujące na wskaźnikach monetarnych, jak i podejście wielowymiarowe utożsamiane nie tylko z poziomem bieżących dochodów lub wydatków gospodarstw domowych, ale także z brakiem możliwości zaspokojenia różnego rodzaju potrzeb (materialnych i niematerialnych). Dokonując pomiaru i analizy różnych form ubóstwa GUS stara się korzystać z możliwie najlepszych dostępnych źródeł danych.

Niniejsze opracowanie składa się z 5 rozdziałów. Rozdziały 1 i 2 oparte są na wynikach badania budżetów gospodarstw domowych. W rozdziale 1 zaprezentowano informacje dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego, najwięcej uwagi poświęcając charakterystyce ubóstwa skrajnego. Rozdział 2 niniejszej publikacji nie odnosi się bezpośrednio do zjawiska ubóstwa ekonomicznego. Zaprezentowano w nim podstawowe informacje dotyczące zasięgu sfery niedostatku, szacowanej w oparciu o minimum socjalne. Minimum socjalne uznawane jest za granicę „minimalnie godziwego standardu życia”, poniżej której następuje deprivacja integracyjnych potrzeb człowieka. W rozdziale 3, opartym na wynikach Europejskiego badania dochodów i warunków życia (EU-SILC), omówiono zasięg ubóstwa w Polsce na tle Unii Europejskiej. Zaprezentowano m.in. wskaźniki zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym wykorzystywane do monitorowania realizacji celów Strategii Europa 2020. Szerzej niż w poprzednich edycjach publikacji omówiono zjawisko wykluczenia społecznego. Tej problematyce poświęcono 2 rozdziały. W rozdziale 4 omówione zostały pochodzące z różnych badań wybrane wskaźniki wykluczenia społecznego dotyczące zatrudnienia, zdrowia oraz edukacji w Polsce na tle Unii Europejskiej. W rozdziale 5 przedstawiono natomiast syntetyczną analizę zjawiska izolacji społecznej w Polsce w oparciu o wieloaspektowe Badanie spójności społecznej.

Publikacja została przygotowana przez zespół autorski złożony z pracowników Wydziału Analiz Przekrojowych w Departamencie Badań Społecznych i Warunków Życia GUS kierowany przez p. Annę Bieńkuńską oraz pracowników Urzędu Statystycznego w Łodzi.

Wyrażam nadzieję, że prezentowane dane i ich analiza będą cennym źródłem wiedzy o zakresie, dynamice i charakterystyce ubóstwa w Polsce.

dr Piotr Łysoń

Dyrektor Departamentu

Badań Społecznych i Warunków Życia GUS

Warszawa, grudzień 2017 r.

SPIS TREŚCI

Rozdział	Dział	Tytuł	Strona
1		UBÓSTWO EKONOMICZNE W POLSCE NA PODSTAWIE BADANIA BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH	8
	1	ZASIĘG UBÓSTWA EKONOMICZNEGO W LATACH 2015-2016	9
	2	SPOŁECZNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO W 2016 R.	9
	3	TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO	15
	4	ZMIANY W ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO W LATACH 2015-2016	18
	5	UWAGI METODOLOGICZNE	18
	6	ANEKS TABELARYCZNY	21
2		SFERA NIEDOSTATKU NA PODSTAWIE BADANIA BUDŻETÓW DOMOWYCH	26
	1	ZASIĘG I SPOŁECZNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU NIEDOSTATKU W 2016 R.	26
	2	TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU NIEDOSTATKU	29
	3	ZMIANY W ZASIĘGU SFERY NIEDOSTATKU W LATACH 2015-2016	30
	4	UWAGI METODOLOGICZNE	31
	5	ANEKS TABELARYCZNY	33
3		UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE NA PODSTAWIE EUROPEJSKIEGO BADANIA DOCHODÓW I WARUNKÓW ŻYCIA (EU-SILC)	38
	1	DOCHODY I ZRÓŻNICOWANIE DOCHODÓW W UNII EUROPEJSKIEJ	39
	2	GRANICE UBÓSTWA RELATYWNEGO W POLSCE NA TLE INNYCH KRAJÓW UNII EUROPEJSKIEJ	41
	3	ZASIĘG UBÓSTWA RELATYWNEGO ..	44
	4	TRWAŁOŚĆ UBÓSTWA	46
	5	ZASIĘG UBÓSTWA SZACOWANY Z WYKORZYSTANIEM PROGU Z 2008 R. („UBÓSTWO ZAKOTWICZONE W CZASIE”)	48
	6	WPŁYW TRANSFERÓW SPOŁECZNYCH NA ZASIĘG UBÓSTWA RELATYWNEGO	49
	7	POGŁĘBIONA DEPRYWACJA MATERIALNA	50
	8	WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM W POLSCE W LATACH 2015-2016	55

Rozdział	Dział	Tytuł	Strona
	9	WYDATKI NA ŚWIADCZENIA SPOŁECZNE W POLSCE I UNII EUROPEJSKIEJ	61
	10	ANEKS METODOLOGICZNY (PODSTAWOWE POJĘCIA I DEFINICJE)	66
	11	ANEKS TABELARYCZNY	68
4		WYBRANE WSKAŹNIKI WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO W POLSCE NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ	74
	1	WSKAŹNIKI DOTYCZĄCE ZATRUDNIENIA	75
	2	WSKAŹNIKI DOTYCZĄCE EDUKACJI	78
5		IZOLACJA SPOŁECZNA I ZWIĄZEK IZOLACJI SPOŁECZNEJ Z UBÓSTWEM NA PODSTAWIE BADANIA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	81
	1	IZOLACJA SPOŁECZNA	81
	2	WSPÓŁWYSTĘPOWANIE UBÓSTWA I IZOLACJI SPOŁECZNEJ	82
	3	ANEKS METODOLOGICZNY	84

Najważniejsze wnioski:

- Porównanie wyników obu zrealizowanych w 2016 r. badań, tj. Europejskiego badania dochodów i warunków życia – EU-SILC, jak i Badania budżetów gospodarstw domowych z analogicznymi wynikami tych badań za rok 2015, wskazuje na ogólną poprawę sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce, w tym stopniowe ograniczanie zasięgu ubóstwa. Wskazują na to przede wszystkim pochodzące z badania budżetów gospodarstw dane dotyczące spadku zasięgu ubóstwa skrajnego – z 6,5% osób w 2015 r. do 4,9% osób w 2016 r.
- Społeczna i terytorialna mapa zagrożenia ubóstwem w Polsce nie zmienia się istotnie od lat. W 2016 r. grupami szczególnie narażonymi na doświadczanie ubóstwa skrajnego były gospodarstwa osób utrzymujących się z tzw. niezarobkowych źródeł (w tym przede wszystkim świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty), gospodarstwa domowe rolników i rencistów, rodziny wielodzietne (z 3 lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu), dzieci w wieku 0-17 lat, gospodarstwa z głową gospodarstwa posiadającą wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, a także gospodarstwa z osobami niepełnosprawnymi. Biorąc pod uwagę terytorialne zróżnicowania zasięgu ubóstwa, częściej niż przeciętnie biedy doświadczali mieszkańcy wsi i małych miast.
- Wyniki Badania budżetów gospodarstw domowych wskazują, że w latach 2015-2016 wystąpił znaczący spadek zasięgu ubóstwa zwłaszcza wśród takich grup, jak: rodziny wielodzietne (z 3 oraz 4 lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu), gospodarstwa domowe z osobami niepełnosprawnymi, mieszkańcy wsi i miast poniżej 20 tys. mieszkańców oraz gospodarstwa domowe z głową gospodarstwa o niskim poziomie wykształcenia. Pomimo poprawy sytuacji, w 2016 r. grupy te wciąż należały do najbardziej zagrożonych biedą.
- W 2016 r. zaobserwowano istotną poprawę sytuacji gospodarstw domowych z dziećmi do lat 18. Skutkiem tego był m.in. widoczny spadek zasięgu ubóstwa skrajnego wśród dzieci w wieku 0-17 lat (z 9% w 2015 r. do nieco mniej niż 6% w 2016 r.).
- W latach 2015-2016 odnotowano zmniejszenie się zasięgu sfery niedostatku w Polsce z ok. 43% do ok. 40%. Podobnie jak w przypadku ubóstwa skrajnego, spadek stopy niedostatku dotyczył większości uwzględnionych w analizie grup ludności
- Zasięg ubóstwa relatywnego szacowanego na podstawie badania EU-SILC pozostał w 2016 r. co prawda na prawie takim samym poziomie jak w roku poprzednim (spadek z 17,6% do 17,3%), ale następował dalszy spadek wartości wskaźnika ubóstwa zakotwiczonego w czasie (to znaczy szacowanego w oparciu o realną wartość granicy ubóstwa z 2008 r.). Zmniejszyła się liczba osób dotkniętych deprivacją materialną (z 8,1% do 6,7%). Znaczące obniżenie się wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej przyczyniło się w największym stopniu do spadku wartości złożonego wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (z 23,4% w 2015 r. do 21,9% w 2016 r.), przyjętego za wiodący wskaźnik monitorujący realizację Strategii Europa 2020 w zakresie ubóstwa.
- W kontekście wykluczenia społecznego, oprócz obniżenia się zasięgu ubóstwa mierzonego z wykorzystaniem różnych miar, w 2016 r. równoległe obserwowana była poprawa sytuacji mieszkańców Polski w zakresie innych aspektów wykluczenia, związanych z zatrudnieniem oraz edukacją. W przypadku wszystkich uwzględnianych w analizie wskaźników wykluczenia

społecznego związanych z tymi obszarami, wartości obserwowane w Polsce były niższe niż średnie dla Unii Europejskiej.

- Wyniki przeprowadzonego w 2015 r. Badania spójności społecznej wskazały na brak silnych związków między różnymi formami ubóstwa ekonomicznego a izolacją społeczną rozumianą jako deficyt sieci relacji społecznych. Ograniczenie kontaktów społecznych dotyczyło przede wszystkim osób niepełnosprawnych oraz ludzi starszych – szczególnie w wieku 75 lat i więcej.

1

UBÓSTWO EKONOMICZNE W POLSCE NA PODSTAWIE BADANIA BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH

Ubóstwo to pojęcie, które z jednej strony określa warunki życia jednostki, a z drugiej strony wskazuje na nierówności i sprzeczności występujące w społeczeństwie. Chociaż nikt nie kwestionuje faktu, że ubóstwo jest zjawiskiem wielowymiarowym, to dla polityki społecznej podstawowe znaczenie wciąż mają informacje dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego. Podstawę publikowanych przez GUS w sposób regularny danych dotyczących zasięgu ubóstwa ekonomicznego w Polsce, stanowią wyniki badań budżetów gospodarstw domowych. W swoich obliczeniach GUS uwzględnia kilka granic ubóstwa. Wybór stosowanych przez GUS granic ubóstwa, to m.in. efekt współpracy urzędu z Instytutem Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS). Uwzględnienie kilku, a nie jednej wybranej granicy wynika m.in. z faktu, iż żadna z granic nie została określona w Polsce jako granica urzędowa, a z metodologicznego punktu widzenia nie ma podstaw, aby bezspornie preferować którąś z nich. Każda ma bowiem pewne zalety i wady, i nieco odmienną interpretację. Przyjęcie granicy ubóstwa na poziomie minimum egzystencji pozwala na oszacowanie skali ubóstwa skrajnego. Uwzględnienie tzw. granicy ustawowej wskazuje na grupę osób, która zgodnie z obowiązującymi przepisami jest uprawniona do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej. Z kolei zastosowanie relatywnej granicy na poziomie 50% średnich wydatków pokazuje tych, których poziom konsumpcji jest niższy niż większości ludzi w Polsce i odbiega znacząco od poziomu przeciętnego.

Komentarz 1.1.

UBÓSTWO RELATYWNE A UBÓSTWO ABSOLUTNE

W najbardziej ogólnym ujęciu ubóstwo może być pojmowane w sposób absolutny lub relatywny (względny). W podejściu absolutnym ubogie są te gospodarstwa domowe i osoby, które nie mają możliwości zaspokojenia potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe, niezależnie od tego, na jakim poziomie żyją lepiej usytuowane warstwy społeczeństwa. W podejściu relatywnym ubóstwo rozważane jest natomiast jako forma nierówności, nadmiernego dystansu pomiędzy poziomem życia poszczególnych grup ludności: ubogie są te osoby i rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych członków danego społeczeństwa.

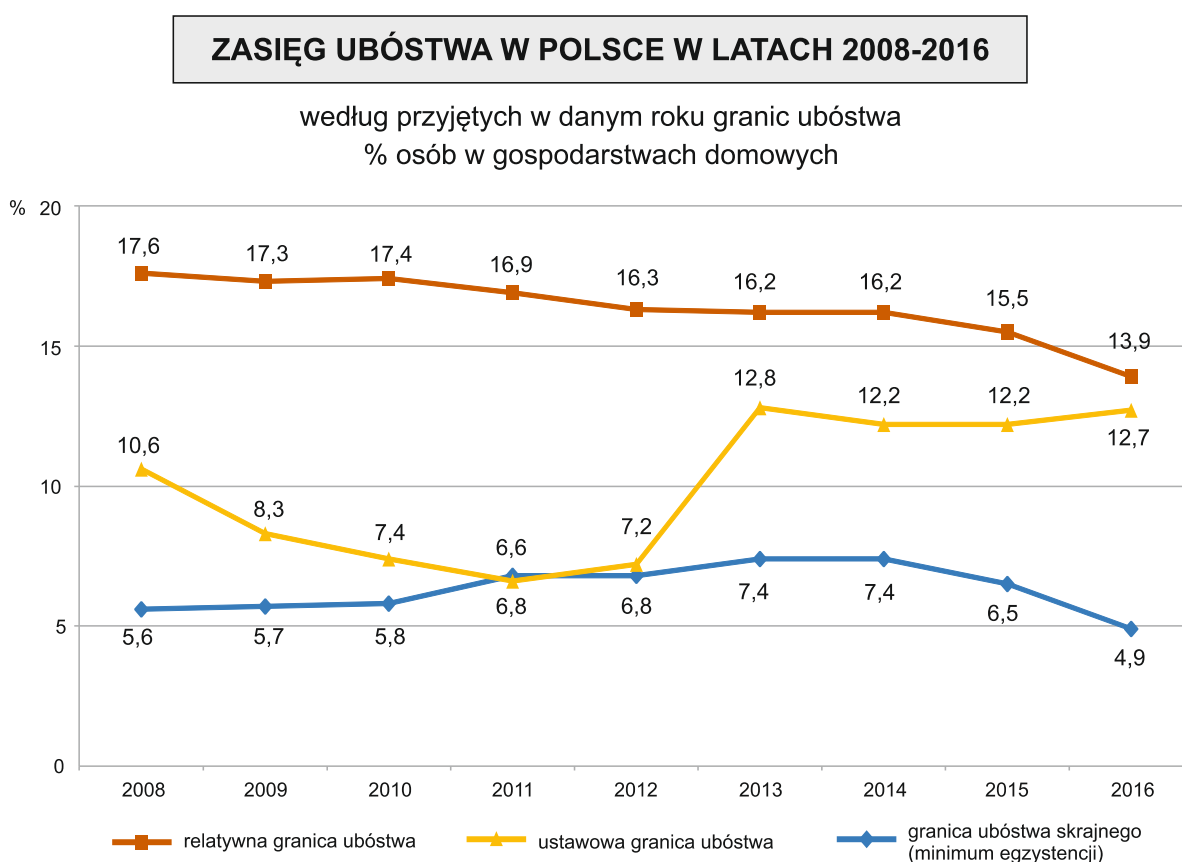
Konsekwencje wyboru pomiędzy podejściem absolutnym a relatywnym są bardzo ważne. W podejściu absolutnym zmiany norm dotyczących zaspokojenia potrzeb podstawowych następują raczej powoli i wzrost dochodów ubogich gospodarstw domowych może spowodować prawie całkowitą likwidację ubóstwa. W podejściu względnym, ubóstwo nie może natomiast zostać w praktyce całkowicie wyeliminowane, a spadek odsetka osób ubogich następuje w wyniku zmniejszenia nierównomierności rozkładu dochodów.

1. ZASIĘG UBÓSTWA EKONOMICZNEGO W LATACH 2015-2016

Z badania budżetów gospodarstw domowych wynika, iż w 2016 r. nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji gospodarstw domowych w Polsce¹, co znalazło odzwierciedlenie w znaczącym zmniejszeniu się zasięgu ubóstwa.

W 2016 r. w przypadku stopy ubóstwa skrajnego oraz stopy ubóstwa relatywnego zaobserwowano znaczące spadki wartości wskaźników w odniesieniu do roku poprzedniego. Wartości obu tych wskaźników spadły rok do roku o 1,6 p. proc., przy czym w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego żyło w 2016 r. ok. 5% osób w Polsce, natomiast poniżej relatywnej granicy ubóstwa – ok. 14%. Stopa ubóstwa ustawowego pozostała na poziomie zbliżonym do obserwowanego w ciągu ostatnich 4 lat, osiągając w 2016 r. ok. 13% (wynika to głównie ze zmian wartości prognozy ubóstwa ustawowego w 2012 r. i 2015 r. – zob. Tabl. 1.1).

Wykres 1.1.

Oznacza to, że w 2016 r. w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy ubóstwa skrajnego (tzn. poniżej minimum egzystencji) żyło ok. 1,9 mln osób, natomiast w gospodarstwach domowych poniżej granicy ubóstwa relatywnego (tzn. w takich, w których wydatki wynosiły mniej niż 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych) – ok. 5,3 mln osób. Liczbę osób żyjących poniżej ustawowej granicy ubóstwa szacuje się na ok. 4,8 mln.

2. SPOŁECZNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO W 2016 R.

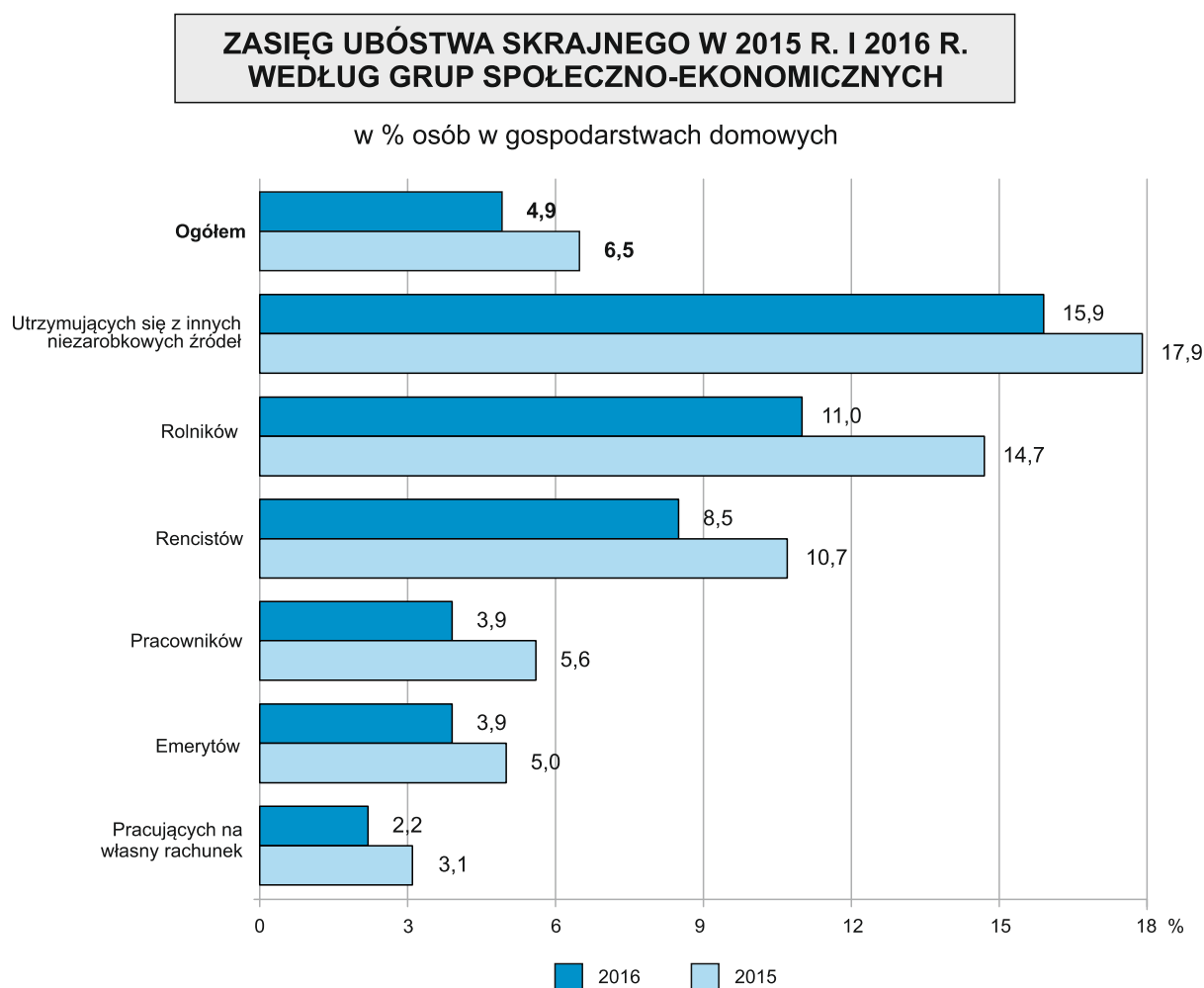
Aby skutecznie zapobiegać ubóstwu oraz walczyć z jego skutkami niezbędne jest zidentyfikowanie grup ludności najbardziej na nie narażonych. Przyjęcie za granicę ubóstwa poziomu

¹ Zob.: „Budżety gospodarstw domowych w 2016 r.”, GUS, Warszawa 2017, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2016-r-9,11.html>

minimum egzystencji pozwala ocenić rozmiar ubóstwa skrajnego w Polsce oraz wskazać te grupy ludności, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji materialnej i powinny być przedmiotem szczególnego zainteresowania polityki społecznej oraz adresatem pomocy. W koszyku minimum egzystencji szacowanym przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS), uwzględnione są bowiem wyłącznie wydatki związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. W koszyku tym nie uwzględnia się natomiast żadnych potrzeb związanych z wykonywaniem pracy zawodowej, komunikacją, kulturą i wypoczynkiem.

Czynnikiem istotnie decydującym o sytuacji materialnej jednostki i jej rodziny, jest miejsce zajmowane na rynku pracy. Ubóstwem zagrożone są przede wszystkim osoby bezrobotne i rodziny osób bezrobotnych. W 2016 r. wśród gospodarstw domowych, w skład których wchodziła przynajmniej jedna osoba bezrobotna, stopa ubóstwa skrajnego wyniosła ok. 13% i była ponad dwuipółkrotnie wyższa niż średnia w Polsce. Natomiast w gospodarstwach, w których nie było osób bezrobotnych zasięg ubóstwa skrajnego osiągnął niecałe 4%. Większa liczba osób bezrobotnych w gospodarstwie domowym znacząco zwiększa ryzyko ubóstwa skrajnego. Stopa ubóstwa skrajnego w gospodarstwach z dokładnie jedną osobą bezrobotną wyniosła niecałe 11%, podczas gdy zasięg ubóstwa skrajnego w gospodarstwach domowych, w których były przynajmniej dwie osoby bezrobotne osiągnął ponad 25%.

Wykres 1.2.

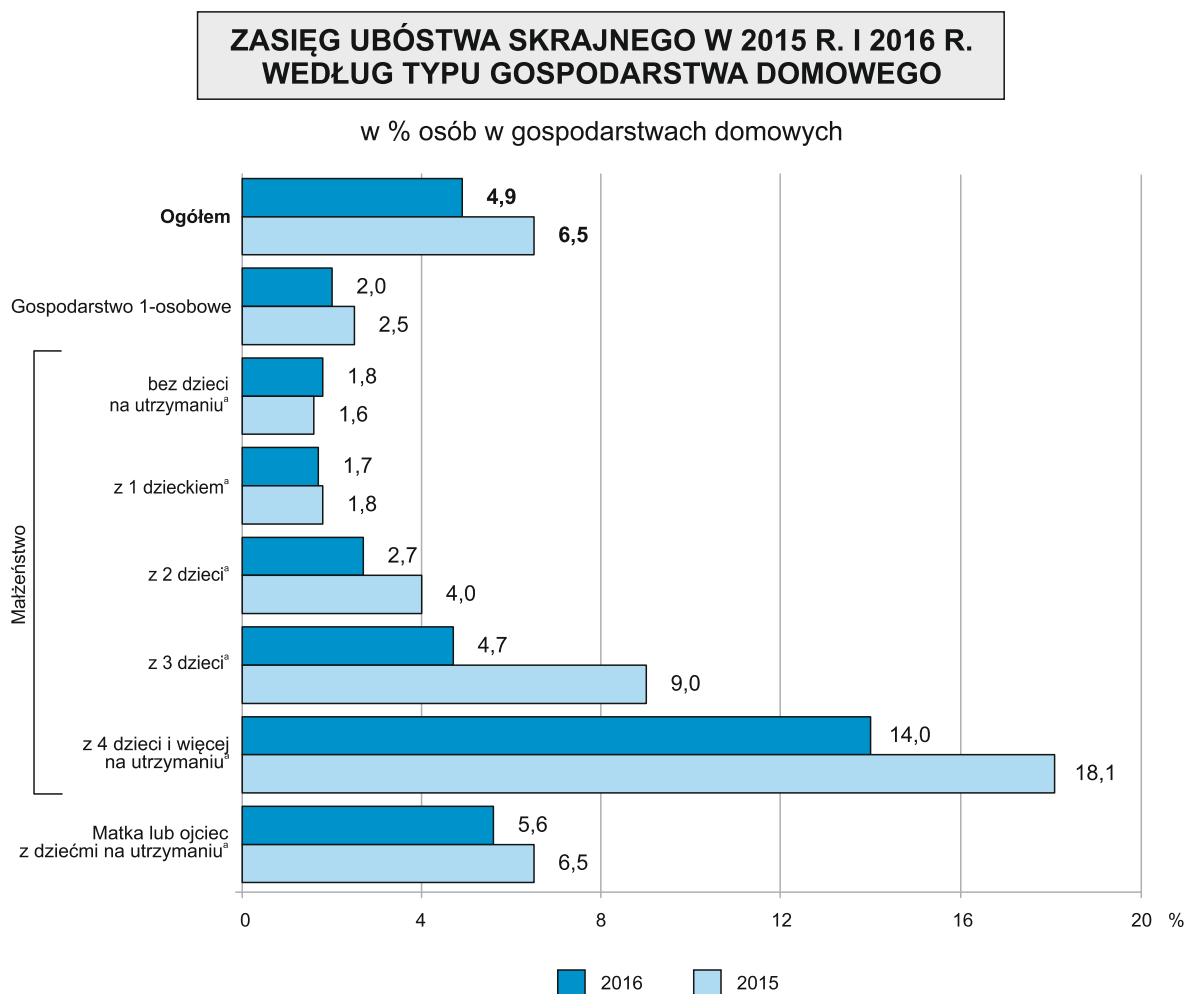

Zasięg ubóstwa jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od grupy społeczno-ekonomicznej, określanej na podstawie przeważającego źródła dochodów. W najtrudniejszej sytuacji znajdowały się osoby żyjące w gospodarstwach domowych utrzymujących się z tzw. innych niezarobkowych źródeł (stopa ubóstwa skrajnego na poziomie ok. 16%), w tym przede wszystkim w gospodarstwach, których podstawę utrzymania stanowiły świadczenia społeczne inne niż renty i emerytury (ok. 19%).

Bardziej niż przeciętnie narażeni na ubóstwo byli członkowie gospodarstw domowych rolników (11%) oraz gospodarstw utrzymujących się głównie z rent (ok. 9%). Najniższy odsetek osób zagrożonych ubóstwem odnotowano natomiast w gospodarstwach domowych, których głównym źródłem utrzymania jest praca na własny rachunek – w grupie tej zagrożona ubóstwem skrajnym była co pięćdziesiąta osoba (ok. 2%).

Biorąc pod uwagę typ gospodarstwa domowego, szczególnie zagrożone ubóstwem były rodziny wielodzietne oraz rodziny niepełne. W 2016 r. poniżej minimum egzystencji żyła co dwudziesta osoba w gospodarstwach małżeństw z 3 dziećmi na utrzymaniu (prawie 5%) oraz co siódma osoba w gospodarstwach małżeństw z 4 lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu (14%). Natomiast wśród osób tworzących rodziny niepełne wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wyniósł niecałe 6%. Należy jednak podkreślić, iż sytuacja rodzin niepełnych jest zróżnicowana – w przypadku samotnych rodziców z większą liczbą dzieci na utrzymaniu poziom zagrożenia ubóstwem był wyższy.

Wykres 1.3.

^a Dziecko na utrzymaniu to osoba w wieku 0-14 lat (włącznie) będąca w składzie gospodarstwa domowego lub osoba w wieku 15-25 lat, o ile nie posiada własnego źródła utrzymania i nie pozostaje w związku małżeńskim lub związku nieformalnym

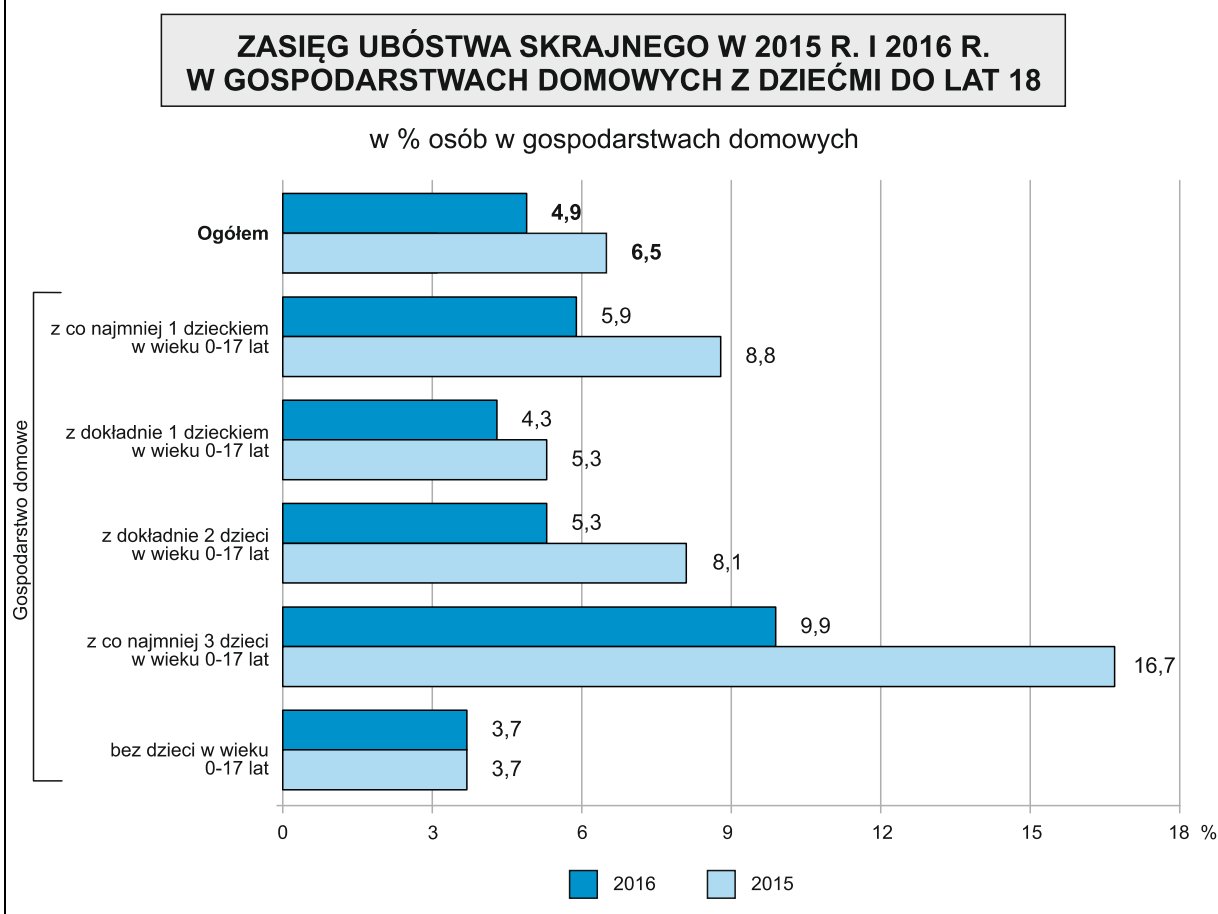
Komentarz 1.2.

UBÓSTWO SKRAJNE WŚRÓD GOSPODARSTW DOMOWYCH Z DZIEĆMI DO LAT 18

Dane dotyczące zasięgu ubóstwa skrajnego według typów biologicznych odnoszą się do gospodarstw domowych z dziećmi na utrzymaniu do ukończenia 25 roku życia. Uzupełnieniem tych informacji są dane odnoszące się do populacji gospodarstw domowych, w których składzie obecne były dzieci do lat 18.

Wyniki badania budżetów gospodarstw domowych wskazują, iż w 2016 r. zasięg ubóstwa skrajnego w gospodarstwach domowych z przynajmniej jednym dzieckiem do lat 18 obniżył się w porównaniu do roku poprzedniego o ok. 3 p. proc. (z ok. 9% do ok. 6%), podczas gdy w gospodarstwach bez dzieci do lat 18 pozostał on w tym okresie na takim samym poziomie (ok. 4%). Widoczne jest jednak znaczne zróżnicowanie dynamiki zmian stopy ubóstwa w zależności od liczby dzieci. Wśród gospodarstw z przynajmniej 3 dzieci do lat 18 poziom ubóstwa skrajnego spadł w 2016 r. w porównaniu z 2015 r. o ok. 7 p. proc. (do niecałych 10%), podczas gdy w gospodarstwach z dokładnie 2 dziećmi spadek ten wyniósł ok. 3 p. proc. (do ok. 5%), a w gospodarstwach z dokładnie 1 dzieckiem do lat 18 – 1 p. proc. (do nieco ponad 4%).

Wykres 1.4.

Komentarz 1.2. (dok.)

Wpływ na obniżenie się zasięgu ubóstwa wśród gospodarstw domowych z dziećmi w wieku 0-17 lat miało w dużej mierze wprowadzenie *Programu Rodzina 500 plus* (zob. *Komentarz 1.3. Program Rodzina 500 plus*). Ze względów metodologicznych (sposób zbierania danych oraz obliczania wskaźników ubóstwa), a także z uwagi na sposób transferowania środków w ramach programu w 2016 r. (niepełny rok funkcjonowania programu), jego wpływ na ubóstwo będzie można trafniej ocenić w oparciu o dane za 2017 r.

Komentarz 1.3.

PROGRAM RODZINA 500 PLUS

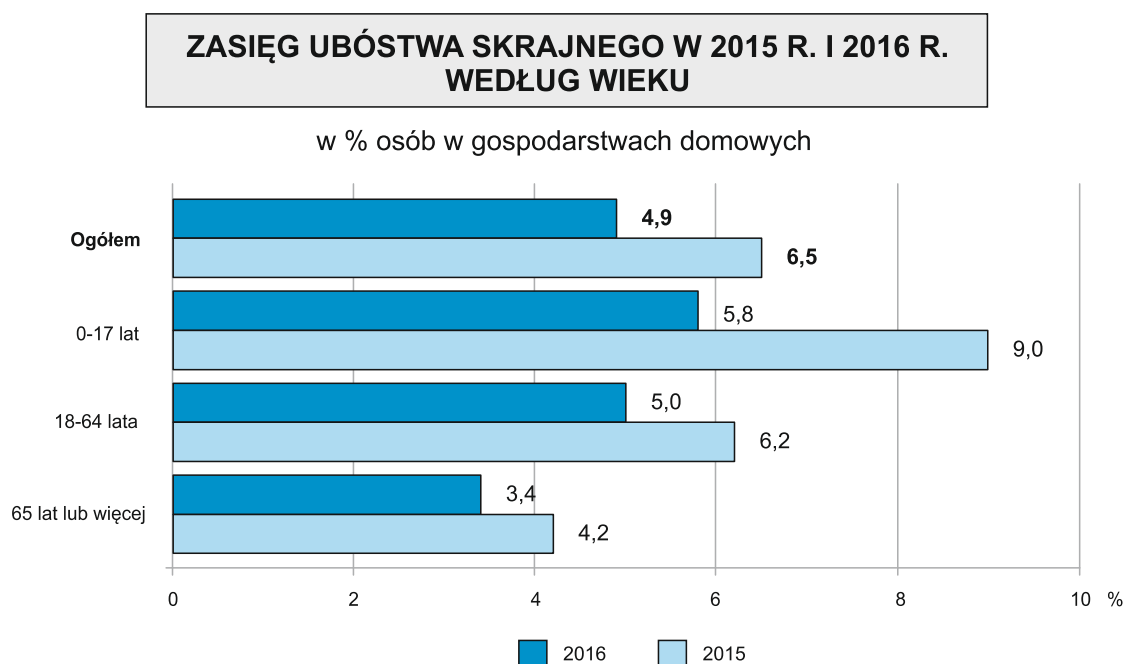
W kwietniu 2016 roku ruszył rządowy Program *Rodzina 500 plus*. Polega on na wsparciu finansowym rodzin z dziećmi w wysokości 500 zł na drugie i następne dziecko, aż do ukończenia przez nie 18 roku życia, bez względu na status finansowy rodziny. Na pierwsze lub jedyne dziecko rodzice, opiekunowie prawni lub opiekunowie faktyczni otrzymują świadczenie po spełnieniu kryterium dochodowego: 800 zł netto na osobę w rodzinie lub 1200 zł netto na osobę, jeśli w rodzinie jest wychowywane dziecko niepełnosprawne. Uprawnionymi do otrzymania wsparcia na wszystkie dzieci, niezależnie od dochodu, są także rodzinne domy dziecka, rodziny zastępcze oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze.

Z danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej wynika, że w okresie od kwietnia do grudnia 2016 roku, przeciętna miesięczna liczba rodzin korzystających ze świadczenia wychowawczego wynosiła 2,522 mln, w tym 1,558 mln to rodziny otrzymujące świadczenie na pierwsze dziecko. Przeciętna liczba rodzin pobierających co miesiąc świadczenie na jedyne dziecko wynosiła w okresie od kwietnia do grudnia 2016 r. ponad 632 tys.

Środki w ramach programu były wypłacane sukcesywnie począwszy od kwietnia 2016 r. W okresie od kwietnia do grudnia 2016 r. Programem *Rodzina 500 plus*, przeciętnie co miesiąc objętych było ponad 3,8 mln dzieci do 18 roku życia.

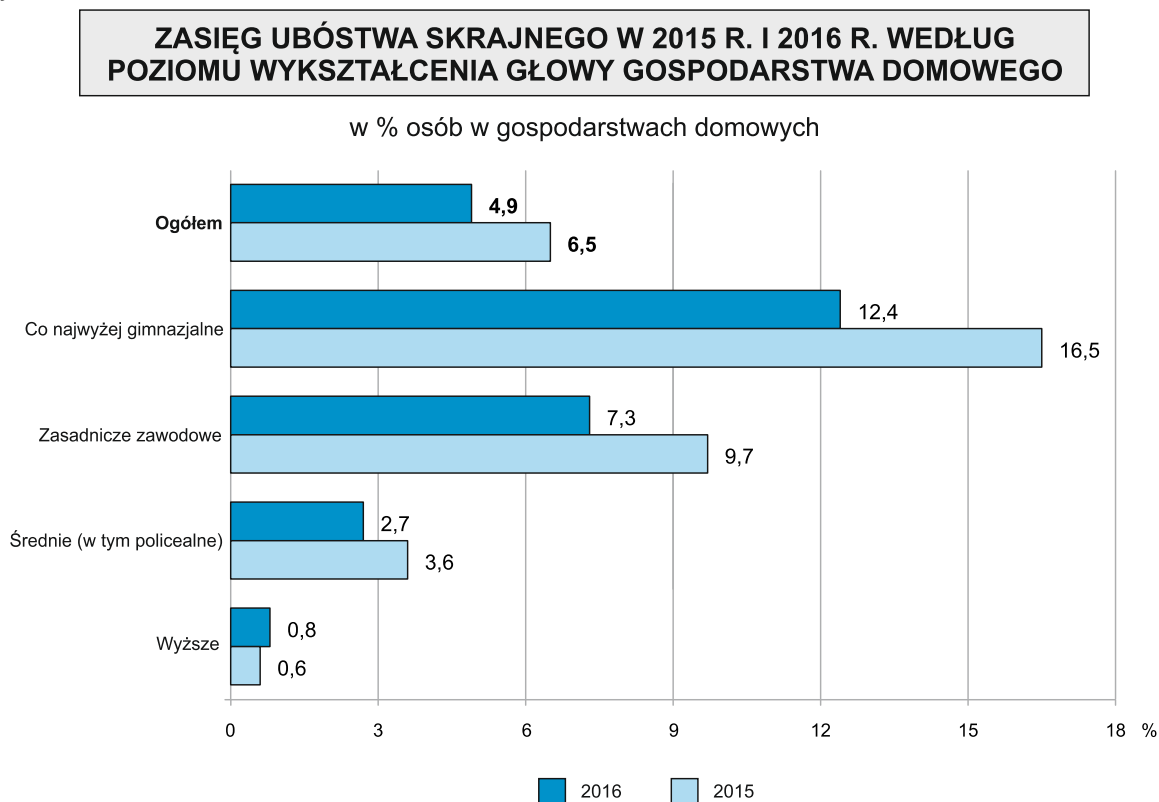
W porównaniu do lat ubiegłych, w 2016 r. wyraźnie zmniejszyły się różnice w zasięgu ubóstwa skrajnego pomiędzy poszczególnymi grupami wieku. Przy czym nadal najwyższą wartość stopy ubóstwa odnotowano wśród dzieci poniżej 18 lat (niecałe 6%), natomiast najniższą wśród osób w wieku 65 lat lub więcej (ponad 3%).

Wykres 1.5.

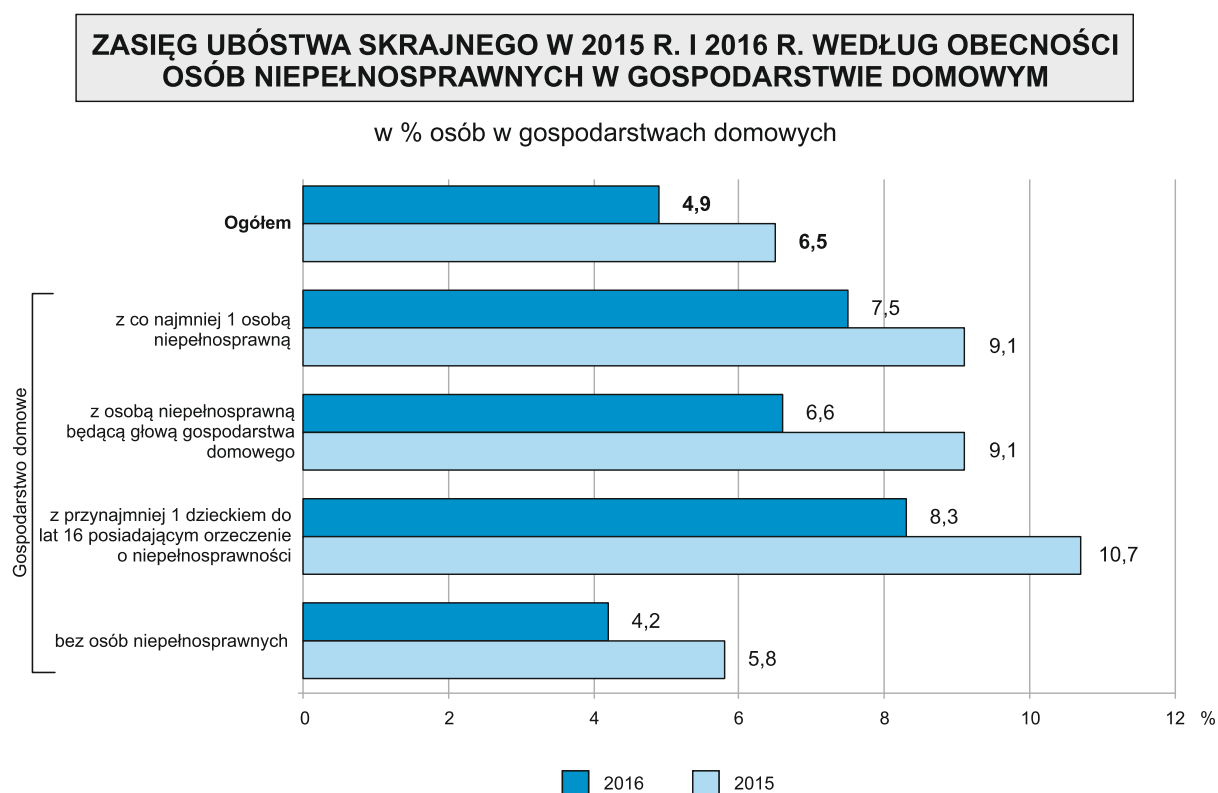
Prawdopodobieństwo doświadczania biedy zwiększało również niskie wykształcenie głowy gospodarstwa domowego. Zagrożona ubóstwem skrajnym była co 8 osoba zamieszkująca gospodarstwa domowe z głową gospodarstwa posiadającą wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, podczas gdy w gospodarstwach z głową gospodarstwa z wykształceniem zasadniczym zawodowym problem ten dotyczył co 14 osoby, średnim – co 37 osoby, natomiast z wykształceniem wyższym – mniej niż co setnej osoby.

Wykres 1.6.

Jednym z czynników w znaczący sposób zwiększających ryzyko ubóstwa skrajnego jest niepełnosprawność. W 2016 r. stopa ubóstwa skrajnego w gospodarstwach domowych z co najmniej 1 osobą niepełnosprawną wyniosła niecałe 8%, podczas gdy w gospodarstwach domowych bez osób niepełnosprawnych wskaźnik ten wyniósł nieco ponad 4%. Szczególnie zagrożone biedą były gospodarstwa domowe z przynajmniej 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności – w grupie tej ubóstwa skrajnego doświadczało ponad 8% osób. Nieco niższą stopę ubóstwa zaobserwowano natomiast w gospodarstwach z osobą niepełnosprawną będącą głową gospodarstwa domowego (niecałe 7%).

Wykres 1.7.

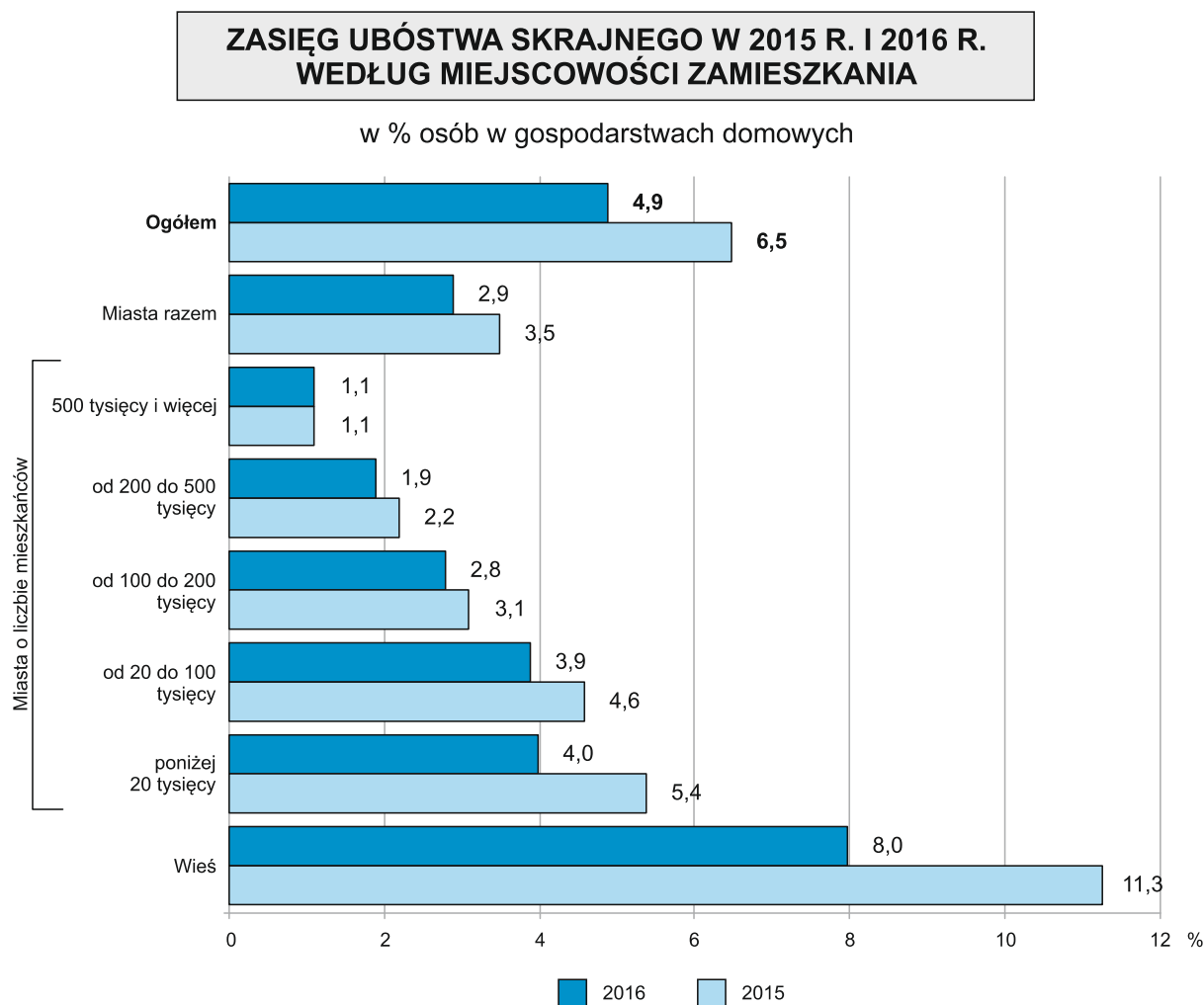

3. TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO

W 2016 r. zasięg ubóstwa skrajnego na wsi był prawie trzykrotnie wyższy niż w miastach. Różnica ta jest szczególnie wyraźna, gdy sytuację na wsi porównuje się z sytuacją w największych miastach (500 tys. lub więcej mieszkańców). W skrajnym ubóstwie żyło w 2016 r. roku prawie 3% mieszkańców miast (od ok. 1% w największych miastach do 4% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców). Na wsi odsetek osób żyjących poniżej minimum egzystencji wyniósł 8%².

² Nie należy przy tym zapominać, że zastosowanie tradycyjnej klasyfikacji opartej o kryteria administracyjne, wyróżniające wieś jako jedną klasę, pomijając np. typ funkcjonalny miejscowości, z założenia ogranicza możliwości wnioskowania, w tym pokazania różnic w poziomie i stylu życia.

Wykres 1.8.

W kontekście terytorialnych zróżnicowań zasięgu ubóstwa ważna jest również ocena tego zjawiska według województw. W 2016 r. najwyższą stopę ubóstwa skrajnego odnotowano w woj. warmińsko-mazurskim i woj. podkarpackim oraz woj. lubelskim, świętokrzyskim i wielkopolskim (po ok. 7-9%). Najniższą wartość wskaźnika ubóstwa skrajnego zaobserwowano natomiast w województwach: lubuskim, łódzkim, dolnośląskim, śląskim i mazowieckim (po ok. 2-3%).

Zasięg ubóstwa skrajnego jest zróżnicowany nie tylko pomiędzy poszczególnymi województwami, lecz również w obrębie samych województw. Przykładem tego mogą być szacunki dotyczące stopy ubóstwa dla województwa mazowieckiego. O ile wskaźnik ubóstwa skrajnego dla całego województwa należy do najniższych w kraju – wynosi on około 3%, o tyle ten sam wskaźnik – po wyłączeniu z szacunków stolicy – przyjmuje wartość zbliżoną do średniej dla Polski (ok. 5%). Rozdźwięk ten wskazuje na istotne różnice pomiędzy stolicą, a resztą województwa³.

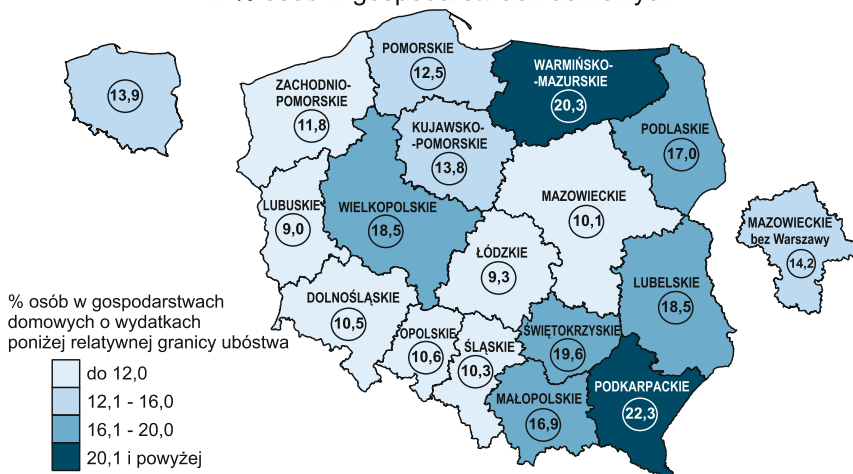
Podobnie jak w skali całego kraju, wewnątrzregionalne różnice w poziomie zagrożenia ubóstwem przebiegają także na linii miasto – wieś. We wszystkich województwach zagrożenie ubóstwem skrajnym było wyraźnie wyższe na wsi niż w miastach, przy czym najmniejsze zróżnicowanie w tym kontekście odnotowano w woj. śląskim, największe zaś w woj. warmińsko-mazurskim.

³ Podobną prawidłowość można byłoby odnieść do innych województw z dużymi ośrodkami miejskimi, jednak ze względu na mniejszą liczebność próby niż w woj. mazowieckim, w oparciu o wyniki badania budżetów nie można precyzyjnie oszacować skali tych różnic.

Kartogram 1.1.

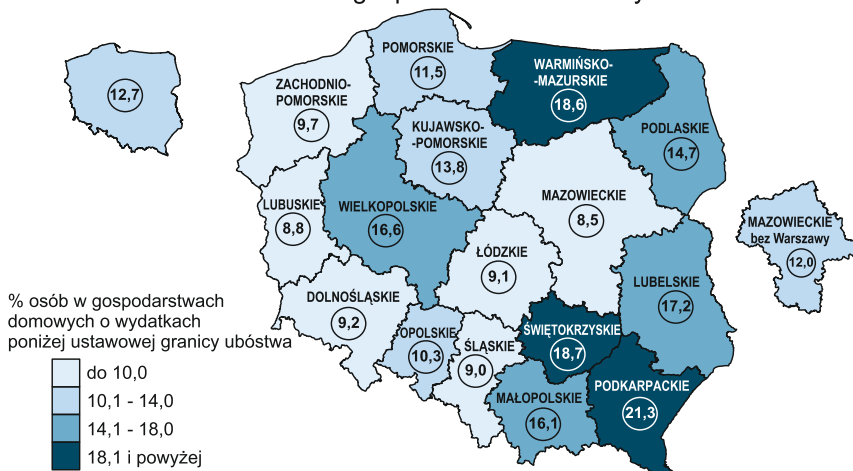
ZASIĘG UBÓSTWA RELATYWNEGO W 2016 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW

w % osób w gospodarstwach domowych

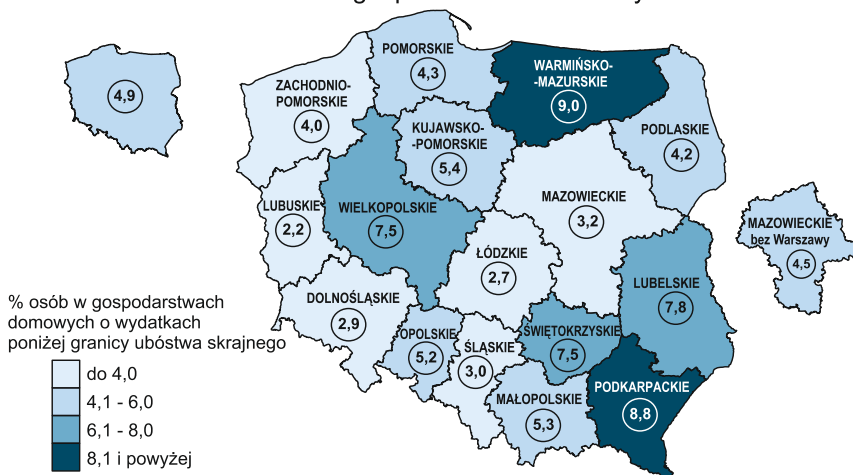
ZASIĘG UBÓSTWA USTAWOWEGO W 2016 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW

w % osób w gospodarstwach domowych

ZASIĘG UBÓSTWA SKRAJNEGO W 2016 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW

w % osób w gospodarstwach domowych

4. ZMIANY W ZASIĘGU UBÓSTWA SKRAJNEGO W LATACH 2015-2016

Istotnym elementem analiz jest określenie dynamiki zmian zasięgu ubóstwa skrajnego w poszczególnych grupach ludności. Obserwowany w 2016 r. spadek ubóstwa skrajnego dotyczył zdecydowanej większości branych pod uwagę grup ludności, przy czym najbardziej znaczącą poprawę w tym zakresie odnotowano wśród dzieci w wieku 0-17 lat, rodzin wielodzietnych, tj. małżeństw z 3 dzieci na utrzymaniu oraz małżeństw z 4 i większą liczbą dzieci na utrzymaniu, w gospodarstwach z głową gospodarstwa posiadającą wykształcenie co najwyżej gimnazjalne oraz zasadnicze zawodowe, wśród rolników, a także wśród mieszkańców wsi i małych miast, o liczbie ludności nieprzekraczającej 20 tys. Znacznie zmniejszył się również zasięg ubóstwa skrajnego w gospodarstwach z osobami niepełnosprawnymi, w tym w gospodarstwach z niepełnosprawnymi dziećmi do lat 16 oraz z osobą niepełnosprawną będącą głową gospodarstwa domowego. Mimo istotnych spadków stopy ubóstwa w wymienionych powyżej grupach, wciąż należały one do najbardziej zagrożonych ubóstwem skrajnym. Podobny poziom ubóstwa w 2016 r. w stosunku do roku poprzedniego zaobserwowano natomiast w gospodarstwach domowych bez dzieci na utrzymaniu, w gospodarstwach z głową gospodarstwa posiadającą wykształcenie wyższe, a także wśród mieszkańców największych miast, o liczbie ludności wynoszącej co najmniej 500 tys. Należy jednak zauważyć, iż obserwowana stopa ubóstwa w tych grupach należała do relatywnie najniższych.

Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że czynnikami, które w największym stopniu przyczyniły się do spadku zasięgu ubóstwa skrajnego i relatywnego w 2016 r. były: wzrost wynagrodzeń, spadek bezrobocia, a w przypadku rodzin z dziećmi – wprowadzenie od 1 kwietnia 2016 r. świadczenia wychowawczego (zob. *Komentarz 1.3. Program Rodzina 500 plus*).

5. UWAGI METODOLOGICZNE

Od lat dziewięćdziesiątych GUS regularnie publikuje dane dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego szacowanego w oparciu o wyniki Badania budżetów gospodarstw domowych, przy zastosowaniu różnych granic ubóstwa. Uwzględnienie kilku, a nie jednej wybranej granicy wynika m.in. z faktu, iż żadna z granic nie została określona w Polsce jako granica urzędowa, a z metodologicznego punktu widzenia nie ma podstaw, aby bezspornie preferować którąś z nich. Każda ma bowiem zalety i wady oraz odmienną interpretację. W analizach ubóstwa prowadzonych w oparciu o wyniki Badania budżetów gospodarstw domowych za syntetyczną miarę dobrobytu ekonomicznego gospodarstwa domowego przyjęto **poziom wydatków**.

Stopa ubóstwa (zasięg ubóstwa) jest to odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (obejmujących również wartość artykułów otrzymanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego⁴) był niższy od przyjętej granicy ubóstwa.

Przyjęte granice ubóstwa ekonomicznego:

- Poziom minimum egzystencji, przyjmowany jako **granica ubóstwa skrajnego**. Minimum egzystencji obliczane jest przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS). Uwzględnia ono jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu prowadzi do biologicznego wyniszczenia⁵.
- **Ustawowa granica ubóstwa**, określona jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej.
- **Relatywna granica ubóstwa**, określona jako 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych (obliczonych na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych).

W przypadku ubóstwa skrajnego i relatywnego, w celu wyeliminowania wpływu jaki na koszty utrzymania gospodarstw domowych wywiera ich skład społeczno-demograficzny, zarówno przy obliczaniu poziomu wydatków w gospodarstwach domowych, jak i ustalaniu granic ubóstwa, zastosowano tzw. oryginalną skalę ekwiwalentności OECD. Według tej skali wagę 1 przypisuje się pierwszej osobie w gospodarstwie domowym w wieku 14 lat i więcej; 0,7 – każdej następnej osobie w tym wieku; 0,5 – każdemu dziecku w wieku poniżej 14 lat. Oznacza to, że granica ubóstwa dla gospodarstwa 4-osobowego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwojga dzieci w wieku poniżej 14 lat jest 2,7 razy wyższa niż dla gospodarstwa 1-osobowego.

Dla przykładu, w IV kwartale 2016 r. dla gospodarstwa 1-osobowego minimum egzystencji wyniosło 550 zł, a granica ubóstwa relatywnego 770 zł.

W przypadku ubóstwa ustawowego przy obliczaniu granic ubóstwa obowiązują dwie wielkości progowe: dla osoby samotnie gospodarującej (gospodarstwo jednoosobowe) oraz dla osoby w gospodarstwie wieloosobowym. Przykładowo, w IV kwartale 2016 r. granica ubóstwa ustawowego dla gospodarstwa 1-osobowego wyniosła 634 zł, a dla 4-osobowego (2 osoby dorosłe z 2 dziećmi do lat 14) – 2056 zł.

Wyniki badań statystycznych prowadzonych metodą reprezentacyjną obarczone są błędem losowym. Dotyczy to także Badania budżetów gospodarstw domowych, na podstawie którego szacowany jest zasięg ubóstwa. Błąd ten wiąże się z wykorzystaniem do szacowania parametrów

⁴ Artykuły pobrane z indywidualnego gospodarstwa rolnego, działki bądź prowadzonej działalności na własny rachunek.

⁵ Za punkt wyjścia do ustalania granic ubóstwa skrajnego bierze się poziom minimum obliczony dla 1-osobowego gospodarstwa pracowniczego a następnie mnoży się tę wartość przez liczbę „osób ekwiwalentnych” wg oryginalnej skali ekwiwalentności OECD. Przyjęcie tej reguły powoduje, że wartość granic ubóstwa skrajnego różni się (z wyjątkiem jednoosobowego gospodarstwa pracowniczego) od poziomu minimum egzystencji oszacowanego przez IPiSS dla konkretnego typu gospodarstwa (na przykład 4-osobowego gospodarstwa pracowniczego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwojga dzieci).

dotyczących całej populacji wyłącznie jej części (wyznaczonej w sposób losowy i reprezentatywnej), tj. wylosowanej próby gospodarstw domowych. Błąd losowy zależy m.in. od wielkości próby. W Badaniu budżetów gospodarstw domowych stosunkowo dużym błędem losowym obarczone są dane dla województw (próba na poziomie województwa liczy od ok. 1 tys. do nieco ponad 5 tys. gospodarstw), dlatego dane dotyczące tego poziomu agregacji (Tabl. 1.8.) uzupełniono oceną precyzji (zob. Tabl. 1.9.).

W Tabl. 1.9. zaprezentowano wartości błędu standardowego oszacowań zasięgu ubóstwa. Błąd standardowy stanowi miarę błędu bezwzględnego. Obrazuje on niepewność oszacowań przedstawionych w Tabl. 1.8. wyrażoną w punktach procentowych. Wartość błędu standardowego pozwala wyznaczyć tzw. przedział ufności dla szacowanego parametru, tzn. przedział, który z określonym prawdopodobieństwem (np. 95%) obejmuje prawdziwą jego wartość. Dolną/górną granicę przedziału ufności odpowiadającego prawdopodobieństwu 95% stanowi oszacowanie parametru z Tabl. 1.8. pomniejszone/powiększone o wartość błędu standardowego z Tabl. 1.9. pomnożoną przez 1,96.

6. ANEKS TABELARYCZNY

Tabl. 1.1. Granice ubóstwa dla wybranych typów gospodarstw w latach 2013-2016^a

Granice ubóstwa:	Gospodarstwa 1-osobowe				Gospodarstwa 4-osobowe (2 osoby dorosłe + 2 dzieci do lat 14)			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
	w zł							
skrajnego (minimum egzystencji)	551	540	545	550	1486	1458	1472	1486
relatywnego	706	713	734	770	1906	1926	1982	2080
ustawowego ^b	542	542	634	634	1824	1824	2056	2056

^a Poziom granic w IV kwartale.

^b Dla osoby samotnie gospodarującej próg ubóstwa wynosił: do września 2012 r. – 477 zł, od października 2012 r. do września 2015 r. – 542 zł a od października 2015 r. – 634 zł. Dla osoby w gospodarstwie wieloosobowym próg ubóstwa wynosił: do września 2012 r. – 351 zł, od października 2012 r. do września 2015 r. – 456 zł a od października 2015 r. - 514 zł.

Tabl. 1.2. Zasięg ubóstwa według grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej											
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	7,4	7,4	6,5	4,9	16,2	16,2	15,5	13,9	12,8	12,2	12,2	12,7
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych												
Pracowników	6,4	6,5	5,6	3,9	14,9	15,2	14,4	12,5	12,0	11,9	11,7	11,9
Rolników	13,4	12,1	14,7	11,0	26,7	28,0	28,9	26,5	22,8	21,2	25,2	25,8
Pracujących na własny rachunek	3,9	4,1	3,1	2,2	9,2	8,9	8,9	8,3	7,5	6,8	7,0	8,1
Emerytów	4,8	5,8	5,0	3,9	11,4	12,1	11,4	10,9	6,8	7,2	7,3	8,0
Rencistów	13,2	12,5	10,7	8,5	26,3	25,5	23,2	21,8	18,2	17,8	15,9	16,9
Utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	21,5	21,1	17,9	15,9	39,0	36,2	36,1	31,6	34,6	29,9	30,3	30,6

Tabl. 1.3. Zasięg ubóstwa według typów gospodarstw domowych w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej											
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
OGÓLEM	7,4	7,4	6,5	4,9	16,2	16,2	15,5	13,9	12,8	12,2	12,2	12,7
1 osobowe	2,5	2,3	2,5	2,0	6,1	5,5	6,0	5,9	2,6	2,2	2,8	3,4
Małżeństwa:												
bez dzieci na utrzymaniu ^a	1,9	1,8	1,6	1,8	5,3	5,2	5,3	5,9	1,8	1,6	1,7	2,7
z 1 dzieckiem	2,4	2,7	1,8	1,7	6,9	6,4	6,6	6,5	3,9	3,6	3,5	4,3
z 2 dzieci	4,7	4,5	4,0	2,7	12,1	11,2	11,8	10,0	9,9	9,0	9,6	10,0
z 3 dzieci	10,2	11,2	9,0	4,7	23,1	24,1	21,8	16,5	21,8	21,8	20,5	20,6
z co najmniej 4 dzieci na utrzymaniu	22,8	26,9	18,1	14,0	46,7	48,3	45,0	33,6	49,8	47,8	46,3	40,6
Matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	7,9	5,6	6,5	5,6	20,4	14,5	13,5	12,0	17,7	12,1	11,5	11,8

^a W grupie małżeństw uwzględniono również związki nieformalne.

^b Dziecko na utrzymaniu jest to osoba w wieku 0-14 lat (włącznie), będąca w składzie gospodarstwa domowego lub osoba w wieku 15-25 lat, o ile nie posiada własnego źródła utrzymania lub nie pozostaje w związku małżeńskim (lub związku nieformalnym).

Tabl. 1.4. Zasięg ubóstwa w gospodarstwach domowych z osobami niepełnosprawnymi prawnie^a w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej											
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
OGÓLEM	7,4	7,4	6,5	4,9	16,2	16,2	15,5	13,9	12,8	12,2	12,2	12,7
Gospodarstwa domowe z co najmniej 1 osobą niepełnosprawną	10,8	10,8	9,1	7,5	21,9	22,9	20,5	18,9	16,6	16,7	15,8	17,0
w tym:												
z osobą niepełnosprawną będącą głową gospodarstwa domowego	10,9	10,2	9,1	6,6	21,9	21,9	19,6	16,9	14,7	14,6	13,2	13,9
z przynajmniej 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności	11,5	14,6	10,7	8,3	25,8	29,9	21,1	22,5	24,9	26,6	21,5	25,5
Gospodarstwa domowe bez osób niepełnosprawnych	6,4	6,5	5,8	4,2	14,6	14,4	14,1	12,6	11,6	10,9	11,2	11,6

^a Przez niepełnosprawność należy rozumieć ograniczenie w funkcjonowaniu osoby, będące skutkiem naruszenia fizycznej, psychicznej lub intelektualnej sprawności organizmu, spowodowane chorobą, urazem lub wadą. Stopień niepełnosprawności osoby orzeka się na czas określony lub na stałe.

Tabl. 1.5. Zasięg ubóstwa według wieku w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej											
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	7,4	7,4	6,5	4,9	16,2	16,2	15,5	13,9	12,8	12,2	12,2	12,7
0-17 lat	10,1	10,3	9,0	5,8	21,8	21,8	20,6	16,4	20,3	19,3	19,3	18,1
18-64 lata	7,0	7,0	6,2	5,0	16,5	15,5	14,8	13,9	12,0	11,0	11,0	12,1
65 lub więcej lat	4,4	4,3	4,2	3,4	9,9	10,6	10,6	10,3	5,6	5,8	6,2	7,0

Tabl. 1.6. Zasięg ubóstwa według poziomu wykształcenia głowy gospodarstwa domowego^a w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej											
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	7,4	7,4	6,5	4,9	16,2	16,2	15,5	13,9	12,8	12,2	12,2	12,7
Co najwyżej gimnazjalne	16,8	18,2	16,5	12,4	32,3	33,3	32,2	28,3	25,5	25,9	25,6	24,7
Zasadnicze zawodowe	10,5	10,1	9,7	7,3	23,0	23,0	22,4	20,1	18,3	17,2	18,2	18,7
Średnie	4,4	4,7	3,6	2,7	10,8	11,2	10,8	9,9	8,4	8,1	8,0	9,2
Wyższe	0,9	0,9	0,6	0,8	3,1	2,9	2,7	3,4	2,1	1,9	2,0	3,0

^a Głowa gospodarstwa domowego (zwana również osobą odniesienia) jest to osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga najwyższy, stały w dłuższym okresie czasu, dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego.

Tabl. 1.7. Zasięg ubóstwa według miejsca zamieszkania w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej											
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	7,4	7,4	6,5	4,9	16,2	16,2	15,5	13,9	12,8	12,2	12,2	12,7
Miasta razem	4,6	4,6	3,5	2,9	11,2	11,0	10,0	9,5	8,4	8,0	7,4	8,2
o liczbie mieszkańców:												
500 tys. i więcej	1,0	1,0	1,1	1,1	3,8	3,4	3,3	4,5	2,6	2,3	2,2	3,6
200-500 tys.	4,6	3,2	2,2	1,9	9,5	9,6	7,4	7,2	6,7	6,5	4,8	6,2
100-200 tys.	3,5	3,7	3,1	2,8	10,5	9,4	9,5	9,2	7,5	6,8	6,6	8,9
20-100 tys.	4,9	5,1	4,6	3,9	12,6	11,6	12,7	12,7	9,8	8,9	10,1	11,2
poniżej 20 tys.	8,2	8,5	5,4	4,0	17,4	18,8	14,5	11,3	13,2	13,4	10,6	9,3
Wieś	11,6	11,8	11,3	8,0	24,0	24,4	24,0	20,8	19,6	18,7	19,8	19,7

Tabl. 1.8. Zasięg ubóstwa według województw w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej											
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	7,4	7,4	6,5	4,9	16,2	16,2	15,5	13,9	12,8	12,2	12,2	12,7
Województwo:												
Dolnośląskie	5,1	5,6	4,0	2,9	12,1	12,0	11,9	10,5	8,9	8,8	9,5	9,2
Kujawsko-pomorskie	9,6	9,5	6,3	5,4	18,8	20,2	15,9	13,8	16,0	15,6	12,5	13,8
Lubelskie	9,4	8,2	8,6	7,8	21,5	17,1	19,2	18,5	17,6	12,8	14,9	17,2
Lubuskie	6,4	7,8	4,8	2,2	15,0	17,4	13,5	9,0	12,2	13,3	11,4	8,8
Łódzkie	6,1	5,4	5,4	2,7	12,5	13,1	12,3	9,3	9,7	9,4	10,3	9,1
Małopolskie	6,0	6,6	8,4	5,3	15,8	16,9	18,4	16,9	12,2	12,1	14,3	16,1
Mazowieckie	5,7	5,2	4,1	3,2	12,4	11,4	10,3	10,1	9,9	8,1	8,3	8,5
Mazowieckie bez Warszawy	8,2	7,7	5,9	4,5	17,2	16,0	14,9	14,2	14,0	11,4	11,9	12,0
Opolskie	6,1	8,0	6,5	5,2	16,1	14,0	13,7	10,6	11,7	10,5	10,6	10,3
Podkarpackie	9,4	8,7	9,3	8,8	20,9	21,1	21,0	22,3	16,9	15,3	17,1	21,3
Podlaskie	11,2	10,9	7,8	4,2	22,7	23,9	19,1	17,0	17,6	18,0	13,4	14,7
Pomorskie	9,2	6,5	8,6	4,3	19,2	14,8	16,8	12,5	15,4	11,6	13,6	11,5
Śląskie	4,9	4,7	3,4	3,0	11,2	11,9	10,7	10,3	8,3	8,9	7,8	9,0
Świętokrzyskie	8,5	12,2	11,3	7,5	19,7	22,6	24,4	19,6	13,6	17,2	18,6	18,7
Warmińsko-mazurskie	13,2	14,8	12,5	9,0	25,4	26,0	25,0	20,3	20,2	21,0	21,1	18,6
Wielkopolskie	8,9	10,1	8,9	7,5	19,2	21,7	20,8	18,5	15,5	16,4	16,7	16,6
Zachodniopomorskie	7,1	7,2	3,6	4,0	15,3	15,3	10,7	11,8	11,6	12,0	8,1	9,7

Tabl. 1.9. **Bezwzględne błędy szacunków zasięgu ubóstwa według województw w latach 2015-2016**

Wyszczególnienie	Błąd standardowy oceny procenta osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej przyjętej granicy ubóstwa (danych z Tabl. 1.8.)					
	granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)		relatywnej granicy ubóstwa		ustawowej granicy ubóstwa	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
	w punktach procentowych					
OGÓLEM	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3
Województwo:						
Dolnośląskie	0,5	0,6	1,1	1,1	1,0	1,1
Kujawsko-pomorskie	0,8	0,9	1,3	1,4	1,1	1,3
Lubelskie	1,3	1,1	1,7	1,5	1,6	1,5
Lubuskie	1,3	0,7	2,0	1,7	2,1	1,5
Łódzkie	0,7	0,5	1,1	1,0	1,1	1,0
Małopolskie	1,1	0,8	1,5	1,4	1,3	1,3
Mazowieckie	0,5	0,5	0,9	0,8	0,8	0,7
Mazowieckie bez Warszawy	0,7	0,7	1,3	1,1	1,2	1,1
Opolskie	1,6	1,7	2,3	2,3	2,1	2,4
Podkarpackie	1,6	1,1	1,8	1,9	1,8	1,8
Podlaskie	1,5	0,9	2,0	1,5	1,8	1,6
Pomorskie	1,4	0,9	1,7	1,4	1,7	1,4
Śląskie	0,4	0,4	0,9	0,9	0,8	0,9
Świętokrzyskie	1,6	1,7	2,3	2,6	2,0	2,4
Warmińsko-mazurskie	1,5	1,3	2,1	1,9	2,1	1,8
Wielkopolskie	1,0	0,8	1,4	1,2	1,3	1,1
Zachodnio-pomorskie	1,0	1,1	1,8	1,8	1,5	1,6

Tabl. 1.10. **Wskaźniki średniej luki wydatkowej (głębokość ubóstwa)^a w latach 2013-2016**

Wartość wskaźnika głębokości ubóstwa według:											
granicy ubóstwa skrajnego (minimum egzystencji)				relatywnej granicy ubóstwa				ustawowej granicy ubóstwa			
w %											
2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
19	19	18	17	21	21	21	20	20	20	20	20

^a Wskaźnik ten informuje o ile procent przeciętne wydatki ubogich są niższe od przyjętej granicy ubóstwa.

2

SFERA NIEDOSTATKU NA PODSTAWIE BADANIA BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH

Od początku lat 80. ubiegłego wieku, a więc ponad dekadę dłużej niż w przypadku minimum egzystencji, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS) szacuje i publikuje wartość minimum socjalnego. Minimum egzystencji oraz minimum socjalne to odmienne standardy poziomu zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych. Minimum egzystencji wyznacza poziom zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia i rozwoju psychofizycznego człowieka. Oznacza to, że kategoria ta może być uznana za dolną granicę ubóstwa stąd też minimum egzystencji wykorzystywane jest przez Główny Urząd Statystyczny do określania zasięgu ubóstwa skrajnego (zob. rozdział 1 niniejszej publikacji). W koszyku minimum socjalnego uwzględnia się natomiast dobra i usługi służące nie tylko zaspokojeniu potrzeb egzystencjonalnych, ale także towary i usługi niezbędne do wykonywania pracy, kształcenia, utrzymywania więzi rodzinnych i kontaktów towarzyskich oraz skromnego uczestnictwa w kulturze. W związku z tym minimum socjalne nie powinno być traktowane jako próg ubóstwa, lecz jako granica wyznaczająca sferę niedostatku, poniżej której następuje deprywacja integracyjnych potrzeb człowieka¹.

Analiza zasięgu sfery niedostatku w Polsce, analogicznie jak w przypadku ubóstwa skrajnego, jest dokonywana w oparciu o wyniki badania budżetów gospodarstw domowych. W 2016 r. podobnie jak w latach poprzednich poziom granicy sfery niedostatku był około dwukrotnie wyższy od granicy ubóstwa skrajnego określanej na podstawie minimum egzystencji (zob. Tabl. 2.2.).

1. ZASIĘG I SPOŁECZNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU NIEDOSTATKU W 2016 R.

Obserwowana w 2016 r. poprawa sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce znalazła odzwierciedlenie nie tylko w znaczącym zmniejszeniu się zasięgu ubóstwa. W porównaniu z 2015 r. o 3 p. proc. – z ok. 43% osób do ok. 40% osób – zmniejszył się także zasięg sfery niedostatku. Oznacza to, że w 2016 r. w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej granicy sfery niedostatku wyznaczonej w oparciu o minimum socjalne żyło ok. 15,2 mln osób² czyli o około milion mniej niż w 2015 r.

Podobnie jak w latach poprzednich, w 2016 r. te same czynniki, które sprzyjały zwiększeniu ryzyka ubóstwa skrajnego, powodowały również zwiększenie prawdopodobieństwa trafienia do sfery niedostatku. Zasięg niedostatku był wyraźnie zróżnicowany w zależności od grupy społeczno-ekonomicznej określanej ze względu na źródła utrzymania. Do najbardziej dotkniętych niedostatkiem

¹ Zob. szerz. Kurowski P., *Koszyki minimum socjalnego i minimum egzystencji – dotychczasowe podejście*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2002, dostępny w: file:///C:/Users/Admin/Downloads/rola_funk_min_soc_egz.pdf (24.11.2017)

² W tej liczbie osób – ok. 1,9 mln – to osoby żyjące w skrajnym ubóstwie, czyli poniżej minimum egzystencji.

należały osoby z gospodarstw domowych: utrzymujących się ze świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty (ponad 69%), rolników (ok. 62%), rencistów (ponad 53%) oraz pracowników na stanowiskach robotniczych (ok. 51%) (zob. Tabl. 2.3.). W szczególnie trudnej sytuacji były osoby z gospodarstw domowych dotkniętych bezrobociem. Wskaźnik obliczony dla gospodarstw domowych z co najmniej jedną osobą bezrobotną był prawie dwukrotnie wyższy niż dla gospodarstw domowych nie dotkniętych bezrobociem (odpowiednio: 66% osób w sferze niedostatku i niecałe 36% osób). Niezmiennie od lat jednym z najważniejszych czynników różnicujących zasięg niedostatku jest wykształcenie. W 2016 r. w gospodarstwach domowych, których głowa (zwana inaczej osobą odniesienia w gospodarstwie domowym) legitymowała się wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym, w sferze niedostatku żyło ok. 63% osób, natomiast w gospodarstwach, w których głowa miała wykształcenie wyższe – 16%.

Zdecydowanie częściej niż przeciętnie w sferze niedostatku żyły gospodarstwa domowe z osobami niepełnosprawnymi. W 2016 roku niedostatkiem dotknięta była połowa osób z gospodarstw domowych, w skład których wchodziła przynajmniej jedna osoba niepełnosprawna (wg kryterium prawnego). Dla porównania, w gospodarstwach bez osób niepełnosprawnych była to ponad jedna trzecia osób (37%) (zob. Tabl. 2.4.).

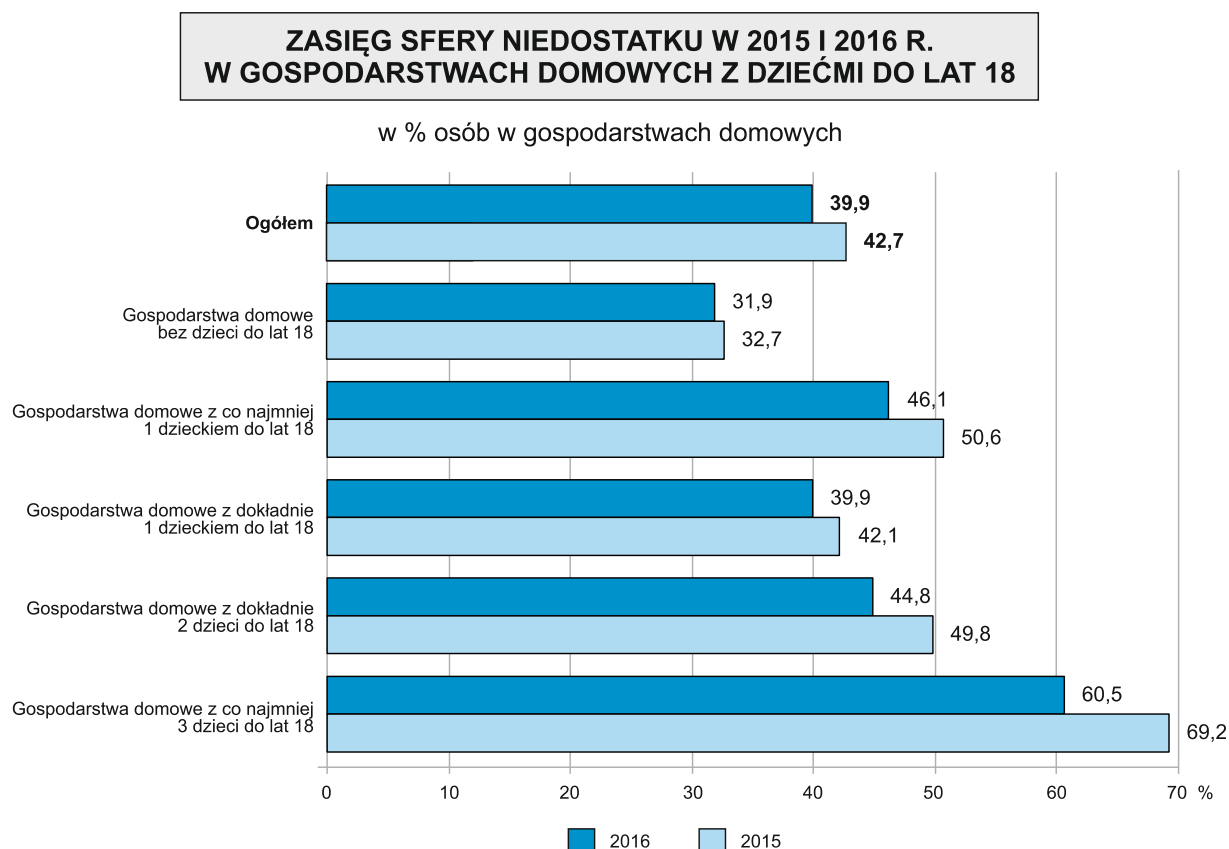
Zasięg niedostatku jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od typu gospodarstwa. Niedostatkiem dotknięte były w największym stopniu rodziny wielodzietne. W 2016 r. w sferze niedostatku żyło ok. 49 % osób w gospodarstwach małżeństw z 3 dzieci na utrzymaniu oraz ok. 66% osób wśród małżeństw z czwórką lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu. Osoby z rodzin niepełnych były w wyraźnie lepszej sytuacji niż z rodzin wielodzietnych (36% osób w sferze niedostatku) – głównie dlatego, że przeciętna liczba dzieci utrzymywanych przez samotnych rodziców jest zazwyczaj mniejsza. Jeśli chodzi o zasięg niedostatku ze względu na wiek, to tak jak w latach poprzednich, pomimo wyraźnego spadku, najwyższą wartość stopy niedostatku – ok. 46% – odnotowano wśród dzieci i młodzieży poniżej 18 roku życia. W pozostałych analizowanych grupach wieku, to jest w grupie 18-64 lata oraz wśród osób w wieku co najmniej 65 lat, wskaźnik ten osiągnął wartość odpowiednio: ok. 39% i ok. 34%.

Komentarz 2.1.

SFERA NIEDOSTATKU WŚRÓD GOSPODARSTW DOMOWYCH Z DZIEĆMI DO LAT 18

Dane dotyczące zasięgu sfery niedostatku według typów biologicznych odnoszą się do gospodarstw domowych z dziećmi na utrzymaniu do ukończenia 25 roku życia. Podobnie jak w przypadku ubóstwa skrajnego, uzupełniono je informacjami dla lat 2015-2016 odnoszącymi się do populacji gospodarstw domowych, w których składzie obecne były dzieci do lat 18. (zob. *Komentarze 1.2. i 1.3.*).

Wykres 2.1.

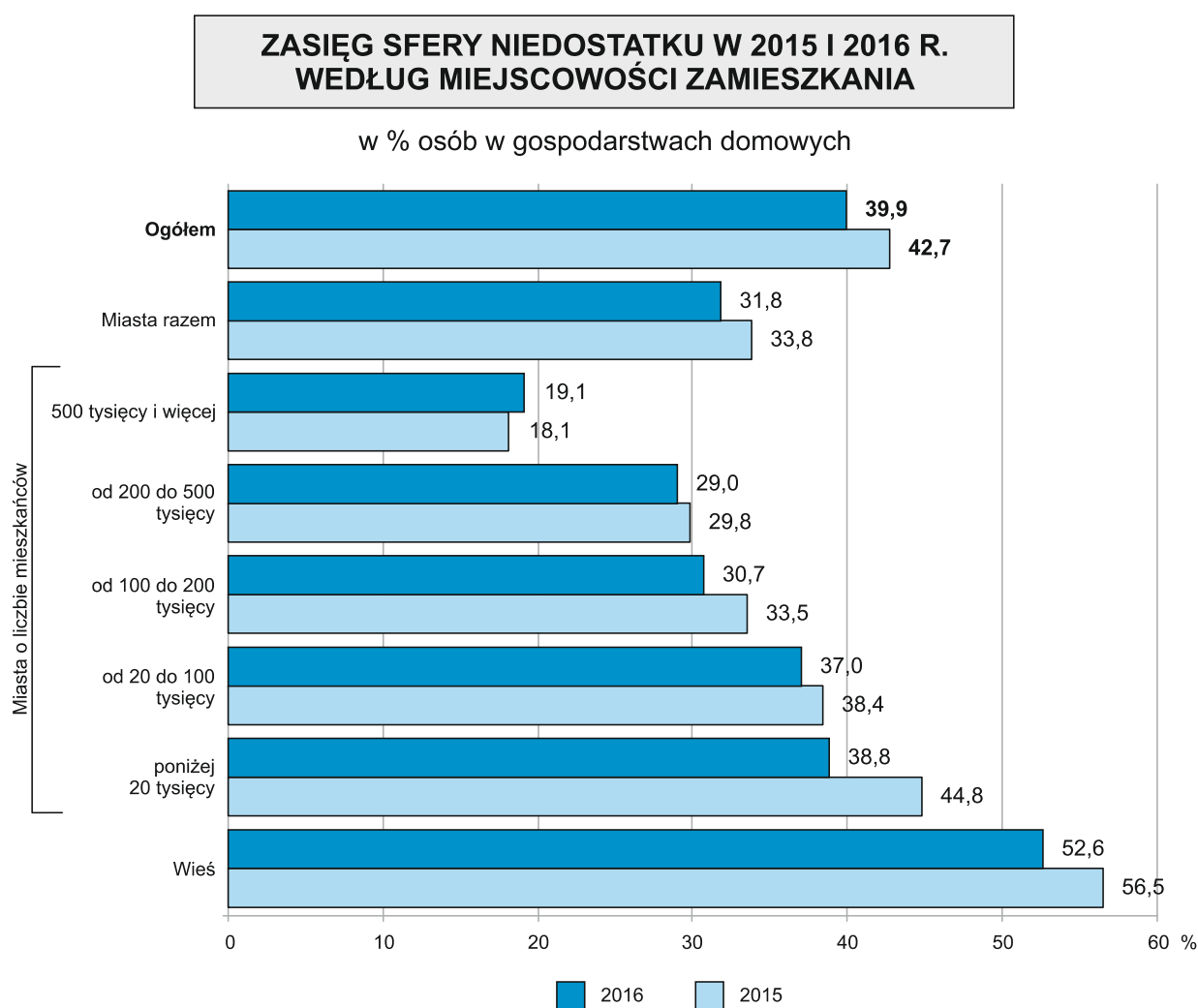

Wyniki badania budżetów gospodarstw domowych wskazują, iż w 2016 r. zasięg sfery niedostatku w gospodarstwach domowych z przynajmniej jednym dzieckiem do lat 18 obniżył się w porównaniu do roku poprzedniego o niecałe 5 p. proc. (z ok. 51% do ok. 46%), podczas gdy w gospodarstwach bez dzieci do lat 18 pozostał on w tym okresie na zbliżonym poziomie (odpowiednio: ok. 33% i ok. 32%). Podobnie jak w przypadku ubóstwa skrajnego, widoczne jest zróżnicowanie dynamiki zmian zasięgu sfery niedostatku w zależności od liczby dzieci. Wśród gospodarstw z przynajmniej 3 dziećmi do lat 18 zasięg sfery niedostatku zmniejszył się w 2016 r. w porównaniu z 2015 r. o ok. 9 p. proc. (do niecałych 61%), podczas gdy w gospodarstwach z dokładnie 2 dziećmi spadek ten wyniósł 5 p. proc. (do ok. 45%), a w gospodarstwach z dokładnie 1 dzieckiem do 18 lat – ok. 2 p. proc. (do ok. 40%).

2. TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE ZASIĘGU NIEDOSTATKU

Dane za 2016 r. potwierdzają występowanie wyraźnych różnic zasięgu sfery niedostatku ze względu na klasę miejscowości zamieszkania. Odsetek ludności żyjącej w gospodarstwach domowych o wydatkach niższych od minimum socjalnego był zdecydowanie najniższy w największych miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców, gdzie osiągnął ok. 19%. W mniejszych miastach procent osób w gospodarstwach domowych wydających na swoje utrzymanie mniej niż minimum socjalne był większy i wyniósł od 29% w miastach liczących od 200 do 500 tys. mieszkańców do prawie 39% w miastach poniżej 20 tys. W sferze niedostatku relatywnie najczęściej żyli mieszkańcy wsi, gdzie omawianego problemu doświadczała więcej niż co druga osoba.

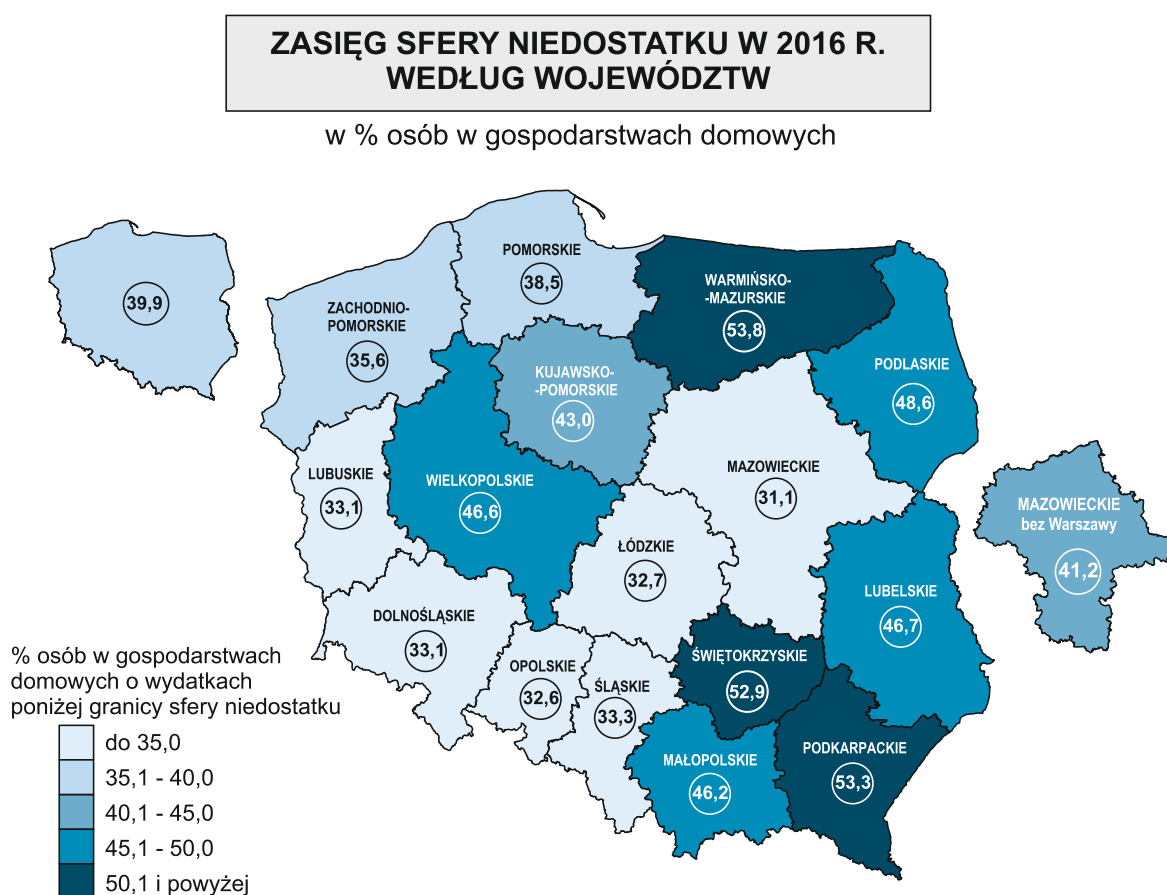
Wykres 2.2.

Oprócz różnic pomiędzy poszczególnymi klasami miejscowości zamieszkania, zaobserwowano także znaczne rozpiętości odsetka osób żyjących w sferze niedostatku w zależności od województw. Najwyższe odsetki osób dotkniętych niedostatkiem w 2016 roku odnotowano w województwach: warmińsko-mazurskim (ok. 54 %), podkarpackim i świętokrzyskim (po ok. 53%). Najmniej dotknięte

niedostatkiem województwa to: mazowieckie (ok. 31 %), opolskie, łódzkie, lubuskie, dolnośląskie i śląskie (po ok. 33%). Należy podkreślić, że w przypadku, gdybyśmy z woj. mazowieckiego wyłączyli Warszawę, odsetek osób żyjących w niedostatku zwiększyłby się o ok. 10 p. proc. Świadczy to o dużej różnicy w poziomie życia gospodarstw domowych zamieszkujących stolicę i resztę województwa. Podobnie, jak w przypadku wniosków dotyczących terytorialnych zróżnicowań zasięgu ubóstwa skrajnego, taką prawidłowość można byłoby odnieść również do innych województw z dużymi ośrodkami miejskimi, jednak ze względu na mniejszą liczebność próby w tych województwach nie można precyzyjnie oszacować skali tych różnic w oparciu o wyniki badania budżetów gospodarstw domowych³.

Kartogram 2.1.

3. ZMIANY W ZASIĘGU SFERY NIEDOSTATKU W LATACH 2015-2016

Na podstawie wyników badań budżetów gospodarstw domowych szacuje się, że w ciągu kilku ostatnich lat do 2015 r. włącznie, w sferze niedostatku żyło w Polsce ok. 43-45% osób. W roku 2016, jak podano wyżej, odnotowano jego spadek o prawie 3 p. proc. (rok do roku) do wartości ok. 40% osób.

³ Analizując obliczone dla poszczególnych województw wskaźniki należy więc pamiętać, iż dają one jedynie uśredniony obraz danego województwa nie dostarczając informacji o jego wewnętrznym zróżnicowaniu.

Podobnie jak w przypadku ubóstwa zmniejszenie zasięgu sfery niedostatku dotyczyło większości uwzględnionych w analizie grup ludności, przy czym dynamika zmian była dość zróżnicowana. Ogólnie można powiedzieć, że spadek zasięgu niedostatku, w większym stopniu niż innych grup, dotyczył gospodarstw domowych z dziećmi oraz gospodarstw domowych o relatywnie niższym statusie społeczno-ekonomicznym. Najbardziej zauważalne, korzystne zmiany w tym zakresie odnotowano w przypadku gospodarstw domowych utrzymujących się ze świadczeń społecznych (spadek o 11 p. proc.), wśród rodzin wielodzietnych, tj. małżeństw z co najmniej czwórką dzieci na utrzymaniu (spadek blisko 10 p. proc.), oraz małżeństw z trójką dzieci na utrzymaniu (spadek o blisko 9 p. proc.). Znacznie zmniejszył się również zasięg niedostatku w grupie gospodarstw domowych z osobami niepełnosprawnymi, w tym z niepełnosprawnymi dziećmi do lat 16 (o ok. 6 p. proc.). Ok. 5-6 punktowe spadki zanotowano także w przypadku rodzin niepełnych, wśród mieszkańców miast poniżej 20 tys. mieszkańców, wśród gospodarstw domowych z głową gospodarstwa posiadającą wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, a także wśród gospodarstw utrzymujących się głównie z pracy na stanowiskach robotniczych. O ok. 4 p. proc. zmniejszył się też zasięg sfery niedostatku na wsi.

Podobny zasięg niedostatku co w roku 2015 zaobserwowano natomiast wśród gospodarstw domowych, w których głowa legitymowała się wyższym wykształceniem, wśród gospodarstw domowych bez dzieci na utrzymaniu oraz wśród mieszkańców miast liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców. Przy czym, w tych grupach od lat obserwuje się relatywnie najniższe odsetki osób żyjących w sferze niedostatku.

4. UWAGI METODOLOGICZNE

W analizach sfery niedostatku za syntetyczną miarę dobrobytu ekonomicznego gospodarstwa domowego przyjęto poziom wydatków. Gospodarstwo domowe (a tym samym wszystkie osoby wchodzące w jego skład) zostaje uznane za żyjące w sferze niedostatku, jeżeli poziom jego wydatków (łącznie z wartością artykułów otrzymanych nieodpłatnie oraz pobranych z indywidualnego gospodarstwa rolnego, działki bądź z prowadzonej działalności na własny rachunek) jest niższy od wartości przyjętej za granicę (określaną także zamiennie jako próg lub linia) sfery niedostatku.

Aby wyeliminować wpływ, jaki na koszty utrzymania gospodarstw domowych wywiera ich skład społeczno-demograficzny, zarówno przy obliczaniu poziomu wydatków w gospodarstwach domowych, jak i przy ustalaniu granic ubóstwa (relatywnego oraz skrajnego) zastosowano tzw. oryginalną skalę ekwiwalentności. Według tej skali wagę 1 przypisuje się pierwszej osobie w gospodarstwie domowym w wieku 14 lat i więcej; 0,7 – każdej następnej osobie w tym wieku; 0,5 – każdemu dziecku w wieku poniżej 14 lat. Oznacza to, że wartość granicy sfery niedostatku dla gospodarstwa 4-osobowego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwojga dzieci w wieku poniżej 14 lat jest 2,7 razy wyższa niż dla gospodarstwa 1-osobowego (zob. Tabl. 2.1).

Za punkt wyjścia do ustalania granic sfery niedostatku bierze się poziom minimum socjalnego obliczony dla 1-osobowego gospodarstwa, a następnie mnoży się tę wartość przez liczbę „osób ekwiwalentnych”. Przyjęcie tej reguły powoduje, że wartość granic sfery niedostatku różni się (z wyjątkiem jednoosobowego gospodarstwa pracowniczego i emeryckiego) od poziomu minimum

socjalnego oszacowanego przez IPiSS dla konkretnego typu gospodarstwa (na przykład 4-osobowego gospodarstwa pracowniczego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwojga dzieci).

Przyjęte założenia metodologiczne dotyczące ustalania granic sfery niedostatku (podobnie jak w przypadku obliczania granic ubóstwa skrajnego) zostały opracowane we współpracy z IPiSS.

Tabl. 2.1. Granica sfery niedostatku w latach 2013-2016^a

Granica sfery niedostatku	Gospodarstwa 1-osobowe				Gospodarstwa 4-osobowe (2 osoby dorosłe + 2 dzieci do lat 14)			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
	w zł							
minimum socjalne – gospodarstwa pracowników i pracujących na własny rachunek	1063	1062	1079	1094	2869	2867	2913	2954
minimum socjalne – gospodarstwa rolników, emerytów, rencistów i utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	1067	1062	1080	1091	2880	2867	2915	2947

^a Uwagi:

1. Granice dotyczą IV kwartału.
2. Granica sfery niedostatku dla gospodarstw 1-osobowych w grupach społeczno-ekonomicznych ludności: pracowników i pracujących na własny rachunek (w badaniu budżetów) odnosi się do poziomu minimum socjalnego dla 1-osobowego gospodarstwa pracowniczego, obliczonego przez IPiSS dla potrzeb GUS.
3. Granica sfery niedostatku dla gospodarstw 1-osobowych w grupach społeczno-ekonomicznych ludności: rolników, emerytów, rencistów oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł w badaniu budżetów odnosi się do poziomu minimum socjalnego dla 1-osobowego gospodarstwa emeryckiego, obliczonego przez IPiSS dla potrzeb GUS.
4. Granice dla gospodarstw 4-osobowych zostały obliczone jako iloczyn granic dla gospodarstw 1-osobowych i liczby 2,7, czyli liczby jednostek ekwiwalentnych zgodnie z oryginalną skalą ekwiwalentności OECD.
5. Wartości granic zostały podane w zaokrągleniu do pełnych złotych.

Tabl. 2.2. Porównanie poziomu granicy sfery niedostatku z granicami ubóstwa w IV kwartale 2016 r.^a

Minimum socjalne i granice ubóstwa	Miesięcznie w zł dla gospodarstwa jednoosobowego	Poziom granicy sfery niedostatku = 100
Granica sfery niedostatku (minimum socjalne dla gospodarstwa jednoosobowego)	1094	100
Granice ubóstwa:		
Skrajnego (minimum egzystencji)	550	50
Ustawowego	634	58
Relatywnego (50% średnich wydatków)	770	70

^a Wzięto pod uwagę poziom minimum dla 1-osobowego gospodarstwa pracowniczego, przy czym różnice między wartością minimum dla 1-osobowego gospodarstwa pracowniczego i 1-osobowego gospodarstwa emeryckiego wynosiły w tym czasie 3 zł, co nie ma wpływu na wnioski dotyczące odniesienia poziomu granicy sfery niedostatku do przyjętych granic ubóstwa.

Źródło: Na podstawie danych IPiSS oraz GUS.

5. ANEKS TABELARYCZNY

Tabl. 2.3. Zasięg sfery niedostatku według wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego			
	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	44,7	43,4	42,7	39,9
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych				
Pracowników	43,1	42,5	41,9	38,5
na stanowiskach robotniczych	57,6	56,7	56,2	51,2
na stanowiskach nierobotniczych	25,1	24,8	24,4	23,7
Rolników	63,0	61,7	64,9	61,6
Pracujących na własny rachunek	31,0	31,2	29,8	27,6
Emerytów	38,9	37,3	35,9	34,8
Rencistów	58,5	56,8	55,4	53,3
Utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	71,0	65,4	66,7	62,1
w tym utrzymujących się ze świadczeń społecznych	86,6	80,5	80,3	69,3
Typy gospodarstw domowych				
1 osobowe	24,8	23,5	22,5	22,4
Małżeństwa:				
bez dzieci na utrzymaniu	23,3	23,0	22,8	22,6
z 1 dzieckiem	29,4	27,1	28,4	25,6
z 2 dziećmi	42,5	39,2	39,0	34,2
z 3 dziećmi	59,2	57,3	57,6	48,8
z 4 dziećmi i więcej na utrzymaniu	80,0	78,6	75,9	66,3
Matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	50,3	45,5	42,2	36,0

Tabl. 2.4. Zasięg sfery niedostatku w gospodarstwach domowych z osobami niepełnosprawnymi prawnie w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego			
	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	44,7	43,4	42,7	39,9
Gospodarstwa domowe z co najmniej 1 osobą niepełnosprawną	55,0	53,9	53,1	50,1
w tym:				
z osobą niepełnosprawną będącą głową gospodarstwa domowego	52,3	49,9	50,2	46,9
przynajmniej z 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności	65,6	56,1	56,9	50,5
Gospodarstwa domowe bez osób niepełnosprawnych	41,7	40,4	39,8	37,2

Tabl. 2.5. Zasięg sfery niedostatku według wykształcenia głowy gospodarstwa domowego w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego			
	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	44,7	43,4	42,7	39,9
Wykształcenie:				
co najwyżej gimnazjalne	68,3	67,8	68,0	62,6
zasadnicze zawodowe	58,1	57,3	56,4	53,0
średnie	38,7	37,1	37,0	35,5
wyższe	17,1	16,2	16,8	16,0

Tabl. 2.6. Zasięg sfery niedostatku w gospodarstwach domowych według wieku w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego			
	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	44,7	43,4	42,7	39,9
0-17 lat	53,8	51,8	50,9	45,8
18-64 lata	43,1	42,0	41,5	39,2
65 lub więcej lat	36,7	35,7	34,9	33,8

Tabl. 2.7. Zasięg sfery niedostatku według miejsca zamieszkania w latach 2013-2016

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego			
	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	44,7	43,4	42,7	39,9
Miasta razem	36,4	34,5	33,8	31,8
o liczbie mieszkańców:				
500 tys. i więcej	20,1	18,6	18,1	19,1
200-500 tys.	32,2	30,1	29,8	29,0
100-200 tys.	37,9	34,0	33,5	30,7
20-100 tys.	40,3	37,3	38,4	37,0
poniżej 20 tys.	47,2	48,1	44,8	38,8
Wieś	57,6	57,1	56,5	52,6

Tabl. 2.8. Zasięg sfery niedostatku w latach 2013-2016 według regionów

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego			
	2013	2014	2015	2016
OGÓŁEM	44,7	43,4	42,7	39,9
Region:				
Centralny	36,4	35,2	33,2	31,6
Południowy	42,4	41,7	42,6	38,7
Wschodni	54,3	50,5	52,2	50,3
Północno-zachodni	47,2	46,5	44,7	41,6
Południowo-zachodni	39,4	39,5	36,6	33,0
Północny	48,7	48,0	47,4	43,8

Tabl. 2.9. Zasięg sfery niedostatku w latach 2013-2016 według województw

Wyszczególnienie	% osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej minimum socjalnego			
	2013	2014	2015	2016
OGÓLEM	44,7	43,4	42,7	39,9
Województwo:				
Dolnośląskie	38,4	38,3	36,0	33,1
Kujawsko-pomorskie	47,8	50,2	46,5	43,0
Lubelskie	53,8	48,2	50,5	46,7
Lubuskie	45,9	41,0	38,6	33,1
Łódzkie	37,3	39,4	37,5	32,7
Małopolskie	49,3	49,1	50,0	46,2
Mazowieckie	35,9	33,3	31,1	31,1
Mazowieckie bez Warszawy	46,8	43,6	41,1	41,2
Opolskie	42,3	42,7	38,3	32,6
Podkarpackie	54,9	51,7	52,7	53,3
Podlaskie	53,5	50,6	49,6	48,6
Pomorskie	43,3	41,2	43,4	38,5
Śląskie	37,4	36,2	37,3	33,3
Świętokrzyskie	54,8	52,6	56,7	52,9
Warmińsko-mazurskie	59,1	56,2	55,9	53,8
Wielkopolskie	48,1	50,9	49,5	46,6
Zachodniopomorskie	45,9	40,2	37,9	35,6

Tabl. 2.10. **Bezwzględne błędy szacunków zasięgu sfery niedostatku w latach 2015-2016 według województw**

Wyszczególnienie	Błąd standardowy oceny procenta osób w gospodarstwach domowych o wydatkach poniżej sfery niedostatku	
	2015	2016
	w punktach procentowych	
OGÓLEM	0,5	0,5
Województwo:		
Dolnośląskie	1,6	2,0
Kujawsko-pomorskie	1,7	2,1
Lubelskie	2,1	2,1
Lubuskie	2,3	2,2
Łódzkie	1,4	1,6
Małopolskie	1,7	1,7
Mazowieckie	1,2	1,3
Mazowieckie bez Warszawy	1,7	1,8
Opolskie	2,9	2,9
Podkarpackie	2,2	2,1
Podlaskie	2,4	2,8
Pomorskie	1,9	2,1
Śląskie	1,4	1,5
Świętokrzyskie	2,3	2,4
Warmińsko-mazurskie	2,5	2,6
Wielkopolskie	1,6	1,6
Zachodniopomorskie	2,4	2,3

Tabl. 2.11. **Wskaźniki średniej luki wydatkowej (głębokości sfery niedostatku)^a w latach 2013-2016⁴**

Wartość wskaźnika średniej luki wydatkowej (głębokość sfery niedostatku) w latach 2013-2016			
2013	2014	2015	2016
%			
27	27	27	26

a Wskaźnik ten informuje o ile procent przeciętne wydatki osób żyjących w sferze niedostatku są niższe od przyjętej granicy sfery niedostatku.

⁴ Z uwzględnieniem oryginalnej skali ekwiwalentności.

3

UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE NA PODSTAWIE EUROPEJSKIEGO BADANIA DOCHODÓW I WARUNKÓW ŻYCIA (EU-SILC)

Ograniczenie skali ubóstwa i wykluczenia społecznego stanowi jeden z pięciu celów rozwojowych „Strategii na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu – Europa 2020”. Strategia ta została zatwierdzona przez Radę Europejską 17 czerwca 2010 r. zastępując, realizowaną w latach 2000-2010, Strategię Lizbońską. Działania dotyczące realizacji celów założonych dla Polski zostały zawarte w Krajowym Programie Reform na rzecz realizacji Strategii Europa 2020, przyjętym przez Radę Ministrów 26 kwietnia 2011 r.

Zarówno do opracowywania, monitorowania jak i oceny polityki społecznej niezbędny jest odpowiedni system informacji. Dotyczy to przyjęcia zestawu wspólnie uzgodnionych wskaźników, które pozwoliłyby w sposób możliwie precyzyjny diagnozować oraz porównywać sytuację w państwach członkowskich Unii, a także monitorować postępy w realizacji przyjętych przez Unię Europejską celów w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i walki z ubóstwem. Podstawowym warunkiem porównywalności danych jest posiadanie spójnych, w pełni zharmonizowanych źródeł informacji. Warunek ten spełniać ma europejskie badanie dochodów i warunków życia ludności, zwane w skrócie od angielskiej nazwy EU-SILC (EU Statistics on Income and Living Conditions).

Organizacja i metodologia badania EU-SILC regulowana jest rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1177/2003 z 16 czerwca 2003 r. (ze zmianami zawartymi w rozporządzeniu nr 1553/2005) dotyczącym statystyki dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC) oraz korespondującymi z tym aktem prawnym rozporządzeniami Komisji Europejskiej. Badanie EU-SILC było wdrażane w krajach Unii Europejskiej stopniowo od 2003 r. W Polsce jest ono realizowane przez GUS od 2005 r.

Postęp w realizacji Strategii Europa 2020 jest monitorowany na podstawie zbioru wskaźników przypisanych do poszczególnych celów. W zakresie celu piątego, który zakłada w perspektywie do 2020 r. (w porównaniu z rokiem 2008 przyjętym za punkt odniesienia) „zmniejszenie ubóstwa w UE poprzez wydzwignięcie z ubóstwa co najmniej 20 mln osób”¹, uwzględnia się wskaźniki pochodzące z badania EU-SILC, w tym: jeden wskaźnik złożony – wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz trzy „wskaźniki cząstkowe”: wskaźnik zagrożenia ubóstwem (po uwzględnieniu transferów społecznych), wskaźnik osób zagrożonych pogłębioną deprawacją materialną oraz wskaźnik osób żyjących w gospodarstwach domowych o niskiej intensywności pracy.

W niniejszym rozdziale nie ograniczono się jedynie do przedstawienia podstawowych wskaźników monitorujących realizację celów Strategii Europa 2020. Uwzględniono w nim także dodatkowe informacje dotyczące m.in.: poziomu i zróżnicowania dochodów, zróżnicowania społecznego i trwałości ubóstwa dochodowego, co pozwoli na pełniejszą ocenę zjawiska ubóstwa w Polsce.

¹ Jako cel krajowy, Polska założyła zmniejszenie liczby osób żyjących w ubóstwie relatywnym lub zagrożonych wykluczeniem społecznym o 1,5 mln osób.

1. DOCHODY I ZRÓŻNICOWANIE DOCHODÓW W UNII EUROPEJSKIEJ

Porównując sytuację dochodową gospodarstw domowych w Unii Europejskiej zaobserwować można istotne zróżnicowanie dochodów gospodarstw domowych pomiędzy poszczególnymi krajami, przy czym w Polsce poziom dochodów był niższy od średniej dla 28 państw członkowskich. W 2016 r. mediana rocznego dochodu ekwiwalentnego do dyspozycji (zob. *Komentarz 3.2.*) w naszym kraju wyniosła niecałe 11 tys. PPS, natomiast średnia – ok. 12 tys. PPS. Najwyższym dochodem ekwiwalentnym do dyspozycji charakteryzowały się gospodarstwa domowe w Luksemburgu. Mediana dochodu w tym kraju wyniosła ok. 29 tys. PPS, natomiast średnia ok. 33 tys. PPS. Do krajów o relatywnie najwyższej medianie dochodów gospodarstw domowych należały również Austria, Niemcy oraz Dania (ok. 21-23 tys. PPS), natomiast w przypadku średniej były to: Austria, Francja, Niemcy, Dania i Holandia (ok. 23-25 tys. PPS). Najniższymi dochodami ekwiwalentnymi wyróżniały się przede wszystkim gospodarstwa domowe w Rumunii. Mediana dochodu w tym kraju wyniosła w 2016 r. niecałe 5 tys. PPS, natomiast średnia – ponad 5 tys. PPS. Na tle pozostałych państw Unii Europejskiej, w niekorzystnej sytuacji dochodowej znajdowały się również gospodarstwa domowe w Bułgarii, na Węgrzech, w Grecji oraz Chorwacji – mediana dochodu ekwiwalentnego w tych krajach w 2016 r. mieściła się w przedziale ok. 7-9 tys. PPS, natomiast średnia – ok. 8-10 tys. PPS.

Analizując sytuację dochodową w Unii Europejskiej, należy również zwrócić uwagę na skalę nierówności rozkładu dochodów w poszczególnych krajach. Przyjęto, iż podstawowymi miernikami służącymi do kalkulacji nierówności rozkładu dochodów w krajach członkowskich Unii Europejskiej są współczynnik Giniego oraz wskaźnik kwintylowego zróżnicowania dochodów (tzw. wskaźnik nierówności rozkładu dochodów S80/S20). Podobnie, jak w przypadku innych prezentowanych w niniejszej publikacji danych dotyczących sytuacji dochodowej, wskaźniki nierówności rozkładu dochodów dotyczą dochodów ekwiwalentnych obliczanych w oparciu o zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD.

Współczynnik Giniego przyjmuje wartość między 0 a 1 (lub jeśli wartość wskaźnika przemnożymy przez 100 – między 0 a 100). Interpretacja współczynnika Giniego opiera się na założeniu, iż gdyby wszystkie osoby miały ten sam dochód, jego wartość wyniosłaby 0, natomiast gdyby wszystkie osoby poza jedną miały dochód zerowy – współczynnik ten osiągnąłby wartość 1. Zatem im wyższa jest wartość wskaźnika, tym większy jest stopień koncentracji dochodów i większe ich zróżnicowanie w danym kraju. W 2016 r. średnia wartość współczynnika Giniego dla Unii Europejskiej wyniosła 30,8. Krajami, w których odnotowano jego najwyższe wartości były Bułgaria (38,3) i Litwa (37,0) oraz Rumunia, Hiszpania, Łotwa i Grecja (34-35). Z kolei państwami o najmniejszej koncentracji dochodów okazały się być Słowacja i Słowenia (po ok. 24) oraz Czechy i Finlandia (po ok. 25). Wartość współczynnika Giniego dla Polski była w 2016 r. nieco niższa niż średnia dla Unii Europejskiej i wyniosła 29,8. Oznacza to, że w odniesieniu do 2008 r. zaobserwowano spadek wartości wskaźnika o 2,2 p. proc.

Wartość wskaźnika zróżnicowania kwintylowego dochodów w Unii Europejskiej wyniosła 5,1. Oznacza to, iż suma dochodów 20% osób w gospodarstwach domowych o najwyższym poziomie dochodów ekwiwalentnych do dyspozycji (V grupa kwintylowa) była ponad pięciokrotnie wyższa niż suma dochodów 20% osób w gospodarstwach domowych o najniższych dochodach (I grupa kwintylowa). W tym kontekście, największe wśród wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej zróżnicowanie dochodów odnotowano w 2016 r. w Bułgarii (7,9) oraz w Rumunii i na Litwie (po ok. 7). Najniższe wartości wskaźnika zróżnicowania kwintylowego dochodów zaobserwowano natomiast w takich krajach, jak: Czechy, Finlandia, Słowacja, Słowenia, Belgia i Holandia, gdzie omawiany współczynnik mieścił się w granicach 3,5-3,9. W Polsce wartość omawianego miernika wyniosła w 2016 r. 4,8, co oznacza spadek w stosunku do 2008 r. o 0,3 p. proc.

Komentarz 3.1.

PPS JAKO UMOWNA WALUTA WYKORZYSTYWANA PRZY PORÓWNYWANIU SYTUACJI
DOCHODOWEJ W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

PPS stanowi wspólną walutę umowną, której jednostką jest standard siły nabywczej (Purchasing Power Standard). Wartość jednego PPS jest równa liczbie jednostek waluty danego kraju odpowiadającej 1 euro na rynku krajowym, przy uwzględnieniu relacji cen towarów i usług konsumpcyjnych w danym kraju do cen w pozostałych krajach biorących udział w porównaniu.

Komentarz 3.2.

DOCHÓD EKWIWALENTNY, SKALE EKWIWALENTNOŚCI

Czterooosobowe gospodarstwo domowe, w porównaniu na przykład z gospodarstwem dwuosobowym, aby zachować taki sam standard życia nie musi wydawać na swoje potrzeby dwukrotnie więcej niż gospodarstwo dwuosobowe, a na utrzymanie młodszych dzieci wydaje się nieco mniej niż na starsze dzieci. Stąd też, aby móc porównać sytuację gospodarstw domowych (w zakresie dochodów i wydatków) różniących się wielkością i strukturą demograficzną, stosowane są skale ekwiwalentności. W analizach opartych na badaniu EU-SILC wykorzystywana jest tzw. zmodyfikowana skala ekwiwalentności OECD, którą oblicza się w następujący sposób: wartość 1 przypisywana jest pierwszej osobie w wieku 14 lat lub więcej w gospodarstwie domowym; 0,5 – każdemu kolejnemu członkowi gospodarstwa domowego w wieku 14 lat lub więcej oraz 0,3 – każdemu dziecku poniżej 14 roku życia. W związku z tym gospodarstwo składające się np. z 4 osób, w tym 2 dorosłych oraz 2 dzieci poniżej 14 roku życia, liczy 2,1 jednostek ekwiwalentnych.

W prowadzonych przez GUS analizach z zakresu dochodów i wydatków (w tym ubóstwa szacowanego w oparciu o te kategorie), stosowane są aktualnie dwie skale – oryginalna skala

Komentarz 3.2. (dok.)

ekwiwalentności OECD (zwana również oxfordzką) oraz tzw. zmodyfikowana skala OECD. Oryginalna skala OECD stosowana jest przede wszystkim na potrzeby analiz krajowych natomiast skala zmodyfikowana, zgodnie z wymogami Eurostatu, na potrzeby analiz porównawczych w obrębie krajów Unii Europejskiej. Przyjęcie dla potrzeb analiz krajowych skali oryginalnej a nie zmodyfikowanej, wynika ze znacznie niższego poziomu życia i odmiennej struktury wydatków w naszym kraju, przede wszystkim w porównaniu z tzw. starymi krajami UE.

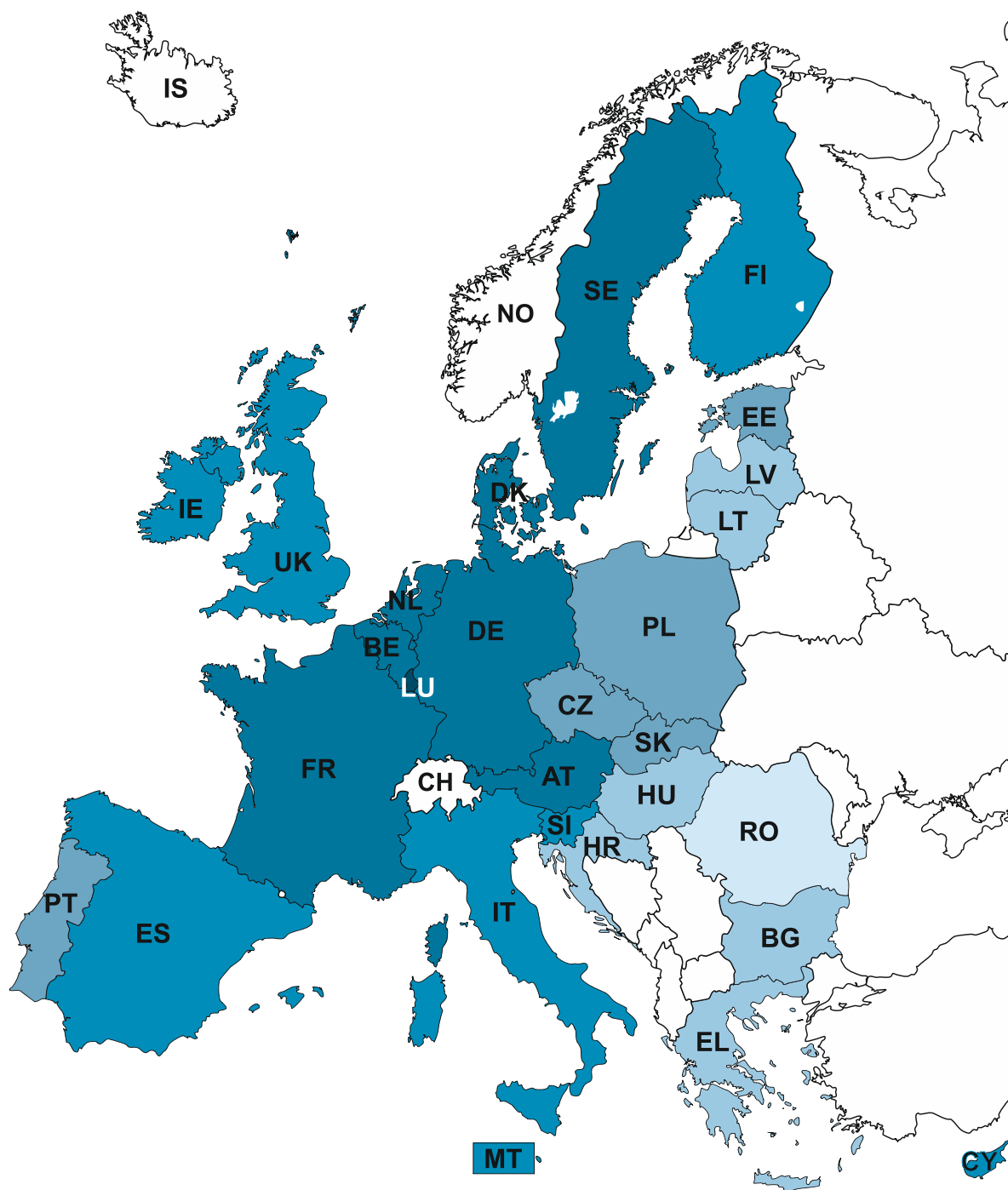
2. GRANICE UBÓSTWA RELATYWNEGO W POLSCE NA TLE INNYCH KRAJÓW UNII EUROPEJSKIEJ

Według wspólnie uzgodnionej przez kraje członkowskie Unii Europejskiej i przyjętej przez Eurostat metodologii, za zagrożone ubóstwem uważa się osoby żyjące w gospodarstwach domowych, których dochód do dyspozycji jest niższy od granicy ubóstwa ustalonej na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego w danym kraju. Przyjęto więc relatywne podejście do pomiaru ubóstwa, zgodnie z którym próg ubóstwa powiązany jest ze standardem życia w poszczególnych krajach. Miara ta określa zatem grupę ludności będącą w każdym z krajów w relatywnie najtrudniejszej sytuacji dochodowej (bez odniesienia do poziomu dochodów w pozostałych państwach). O fakcie tym należy pamiętać przede wszystkim stosując porównania międzynarodowe dotyczące zasięgu ubóstwa. Podobnie, jak w przypadku danych dotyczących średniej i mediany dochodów, wartości granic ubóstwa w niniejszej publikacji prezentowane są w jednostkach PPS, a więc uwzględniają różnice cen pomiędzy poszczególnymi krajami Unii Europejskiej.

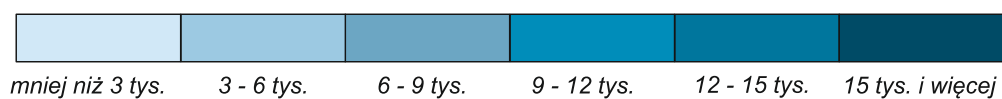
W 2016 r., podobnie jak w latach poprzednich, najwyższy próg ubóstwa dla gospodarstwa jednoosobowego odnotowano w Luksemburgu, gdzie wyniósł on 16,9 tys. PPS rocznie. Niższą o ok. 14 tys. PPS granicą ubóstwa relatywnego charakteryzowała się natomiast Rumunia (2,8 tys. PPS), która od lat wyróżnia się jako kraj o relatywnie najgorszej sytuacji dochodowej gospodarstw domowych. Tym samym najwyższy zaobserwowany wśród krajów Unii Europejskiej próg ubóstwa relatywnego był niemal sześciokrotnie wyższy niż wartość najniższa. Na tym tle Polska należy do państw o relatywnie najniższej wartości granicy ubóstwa relatywnego. Próg ubóstwa dla jednoosobowego gospodarstwa domowego w naszym kraju wyniósł w 2016 r. 6,5 tys. PPS rocznie, co odpowiadało ok. 14,7 tys. zł. Dla porównania, w 2008 r. wartość ta wynosiła dla Polski 4 tys. PPS (co odpowiadało wówczas 9,4 tys. zł.).

Kartogram 3.1.

**GRANICE UBÓSTWA RELATYWNEGO (w PPS)
W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ W 2016 R.**

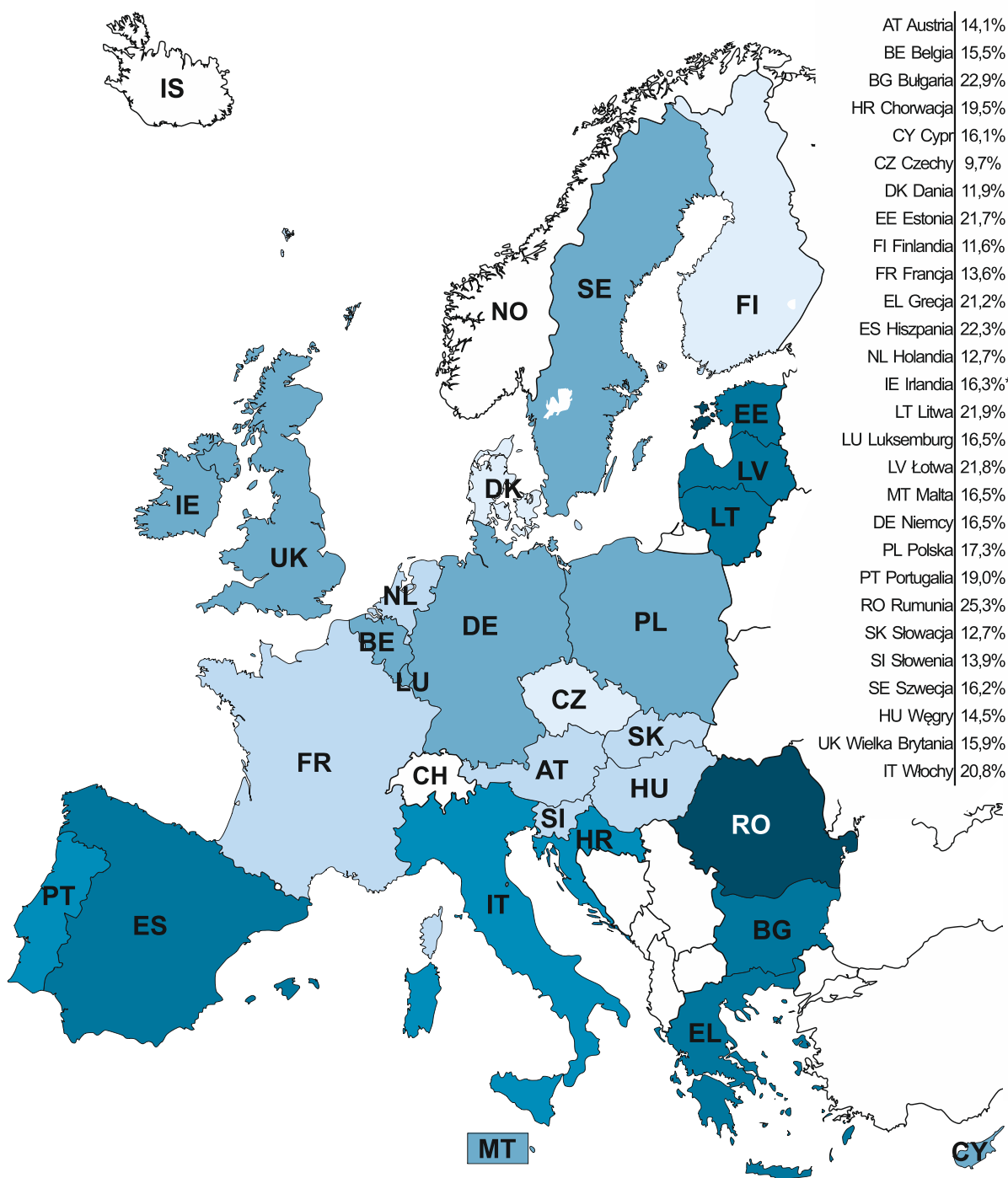
Granice ubóstwa relatywnego
w PPS rocznie

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - 2017

Kartogram 3.2.

**WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM RELATYWNYM
W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ W 2016 R.**

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym
w %

* dane dla Irlandii za rok 2015

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - 2017

3. ZASIĘG UBÓSTWA RELATYWNEGO

Jak już wspomniano, według metodologii Eurostatu zasięg ubóstwa relatywnego obliczany jest w oparciu o granicę ustaloną na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego² w danym kraju, w związku z czym próg ubóstwa powiązany jest z rozkładem dochodów i standardem życia w poszczególnych krajach. Należy przy tym zauważyć, iż **rokiem odniesienia dla danych dotyczących dochodów gospodarstw domowych jest rok poprzedzający rok badania, zatem wartość wskaźnika ubóstwa relatywnego w 2016 r. obliczana jest w oparciu o dane dotyczące sytuacji dochodowej gospodarstw domowych z 2015 r.**

Wyniki badania EU-SILC wskazują, że w 2016 r. zagrożonych ubóstwem było ok. 17% mieszkańców Unii Europejskiej. Wśród wszystkich 28 krajów członkowskich wskaźnik ten wahał się od ok. 10% w Czechach do ok. 25% w Rumunii. Sytuacja w Polsce odpowiadała średniej dla Unii Europejskiej, gdyż wartość wskaźnika dla naszego kraju wyniosła w 2016 r. ok. 17%.

Komentarz 3.3.

UBÓSTWO RELATYWNE A PORÓWNIANIA MIĘDZYNARODOWE

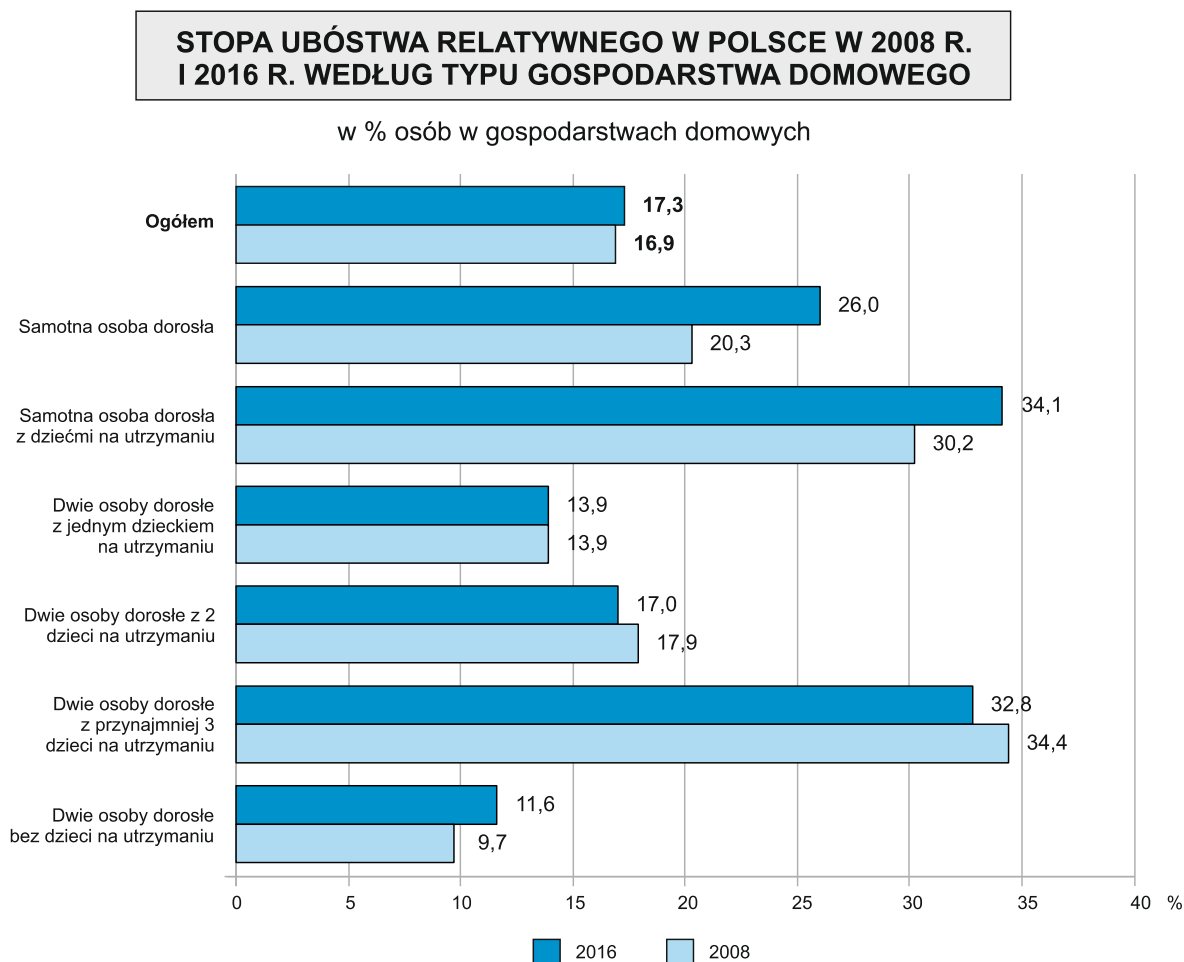
Tak jak zaznaczono na wstępie, międzynarodowe porównania zasięgu ubóstwa relatywnego wymagają nie tylko uwzględnienia wartości samych wskaźników, lecz również wzięcia pod uwagę sytuacji dochodowej w poszczególnych krajach. Jest to wyraźnie widoczne, gdy najpierw weźmiemy pod uwagę wybrane kraje o zbliżonych odsetkach osób zagrożonych ubóstwem, a następnie porównamy obowiązujące w nich progi ubóstwa. Przykładowo w 2016 r. zasięg ubóstwa relatywnego zarówno w Polsce, jak i w Niemczech wyniósł ok. 17%, przy czym granica ubóstwa dla Polski wyniosła 6,5 tys. PPS, a dla Niemiec była prawie dwa razy wyższa, osiągając poziom niemal 13 tys. PPS.

Innym przykładem może być porównanie krajów o zbliżonej granicy ubóstwa relatywnego. W 2016 r. na Słowacji próg ubóstwa wyniósł ponad 6,3 tys. PPS, a więc był zbliżony do analogicznej kwoty dla Polski. Biorąc jednak pod uwagę również zasięg ubóstwa relatywnego zaobserwować można, iż pomimo zbliżonej sytuacji dochodowej w Polsce i na Słowacji, stopa ubóstwa relatywnego na Słowacji była o prawie 5 p. proc. niższa niż w naszym kraju. Przykład ten obrazuje, że ubóstwo mierzone w sposób relatywny nie może być interpretowane tak, jak ubóstwo w ujęciu absolutnym, gdzie możliwe jest wskazanie populacji znajdującej się w ekstremalnie trudnej sytuacji. Relatywne podejście pozwala określić osoby (lub gospodarstwa domowe), które w odniesieniu do całej populacji znajdują się w gorszej (lecz niekoniecznie najgorszej) sytuacji, co sprawia, że miary ubóstwa relatywnego wskazują również w pewnym sensie poziom nierówności dochodowych w danym kraju.

² Obliczanego według zmodyfikowanej skali ekwiwalentności OECD. Dla przykładu – w 2016 r. wartość granicy ubóstwa relatywnego w Polsce (roczny poziom dochodu) dla gospodarstwa jednoosobowego wyniosła 14 771 zł, a dla gospodarstwa 4-osobowego złożonego z 2 osób dorosłych i 2 dzieci poniżej 14 roku życia – 31 018 zł.

Przedstawione w tym rozdziale dane pozwalają odpowiedzieć na pytanie, które grupy są szczególnie narażone na doświadczanie biedy w Polsce oraz jak wyglądała dynamika zmian zasięgu ubóstwa w poszczególnych grupach w okresie 2008-2016. Dane analizowane były przede wszystkim z uwzględnieniem takich przekrojów, jak: typy biologiczne gospodarstw domowych oraz wiek osób w gospodarstwach domowych.

Wykres 3.1.

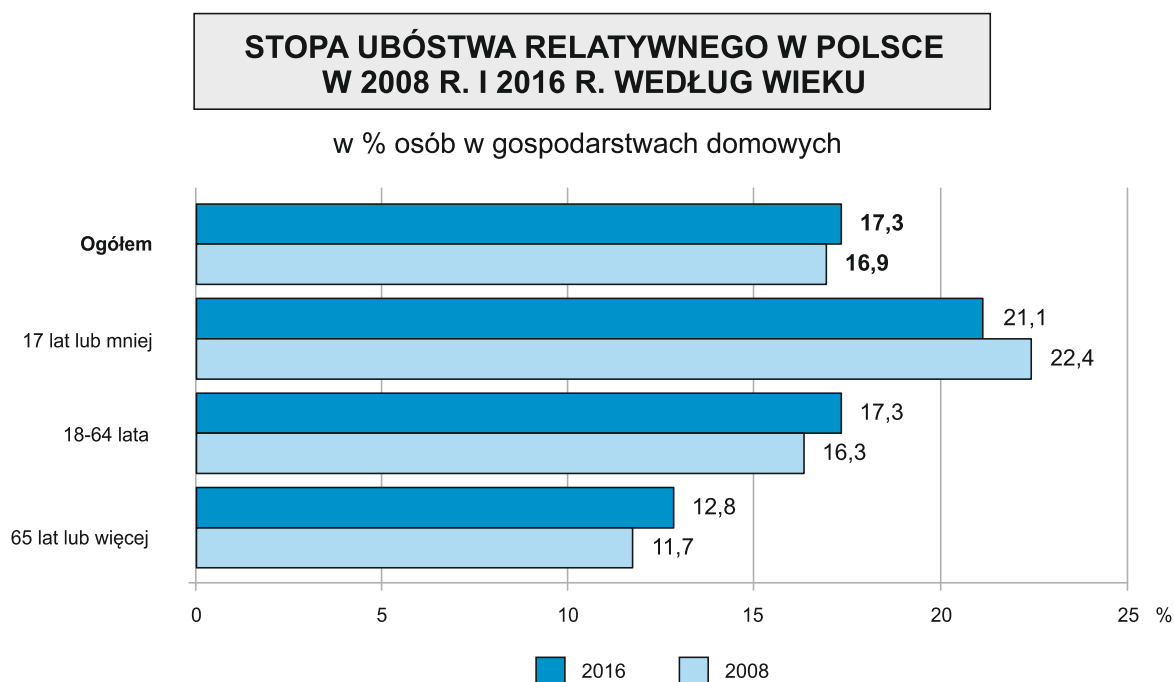

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - 2017

Wyniki badania EU-SILC dotyczące zasięgu ubóstwa relatywnego według typów biologicznych gospodarstw domowych wskazują, iż w 2016 r. w najtrudniejszej sytuacji znajdowały się gospodarstwa samotnych rodziców z dziećmi na utrzymaniu. Zagrożona ubóstwem relatywnym była w tej grupie więcej niż co trzecia osoba (34%). Minimalnie niższą wartość wskaźnika odnotowano wśród rodzin wielodzietnych, składających się z dwóch osób dorosłych i 3 lub większej liczby dzieci na utrzymaniu. W tym przypadku stopa ubóstwa relatywnego osiągnęła ok. 33%. Dla porównania, w gospodarstwach domowych składających się z dwóch osób dorosłych i jednego dziecka na utrzymaniu, ubóstwa relatywnego doświadczało ok. 14% osób, natomiast w gospodarstwach dwóch osób dorosłych bez

dzieci na utrzymaniu – ok. 12%. W odniesieniu do 2008 r. podobną lub nieco niższą wartość wskaźnika ubóstwa zaobserwowano wśród gospodarstw składających się z dwóch osób dorosłych z jednym, dwojgiem, trojgiem lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu. W 2016 r. w gorszej sytuacji niż 2008 r. znajdowały się natomiast gospodarstwa domowe samotnych osób dorosłych (wzrost zasięgu ubóstwa o ok. 6 p. proc.), samotne osoby dorosłe z dziećmi na utrzymaniu (wzrost o ok. 4 p. proc.), a także gospodarstwa składające się z dwóch osób dorosłych bez dzieci na utrzymaniu (wzrost o niecałe 2 p. proc.).

Wykres 3.2.

Generalnie w 2016 r. dzieci znajdowały się w trudniejszej sytuacji niż pozostałe grupy. Wśród osób najmłodszych, w wieku 0-17 lat wartość wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym osiągnęła ok. 21%, podczas gdy wśród osób w wieku 18-64 lata była równa średniej dla Polski (17,3%). Najmniej zagrożone ubóstwem relatywnym (ok. 13%) były osoby starsze w wieku (65 lat i więcej). W odniesieniu do 2008 r. w 2016 r. zaobserwowano jedynie nieznaczające, nieprzekraczające 2 p. proc. zmiany w wartości stopy ubóstwa relatywnego w poszczególnych grupach wieku.

4. TRWAŁOŚĆ UBÓSTWA

Fakt doświadczania ubóstwa przez znaczącą część populacji stanowi poważny problem społeczny, który może mieć poważne konsekwencje w przyszłości. Zarówno indywidualne jak i społeczne skutki ubóstwa zależą jednak od tego czy mamy do czynienia tylko z krótkotrwałym pogorszeniem się warunków życia, czy też z utrwaloną złą sytuacją materialną rodziny. Aby analizować

trwałość zjawiska ubóstwa konieczne jest przyjęcie dłuższego okresu obserwacji ludności zagrożonej ubóstwem. Obserwacje zmian sytuacji bytowej tej samej grupy gospodarstw domowych na przestrzeni lat możliwe są dzięki badaniom panelowym. Analizy przekrojowe uwzględniają bowiem zarówno te osoby ubogie, które w danym roku trafiły do sfery ubóstwa po raz pierwszy, jak również i te, które znajdują się w trudnej sytuacji materialnej od wielu lat.

Na podstawie panelowego badania EU-SILC możliwa jest ocena trwałości ubóstwa w oparciu o czteroletni okres obserwacji tych samych osób. W odniesieniu do 2016 r., przynajmniej przez jeden rok (z ostatnich 4 lat) w sferze ubóstwa relatywnego pozostawało ok. 31% mieszkańców Polski, przy czym dokładnie przez 1 rok w sferze ubóstwa pozostawał około co dziewiąty mieszkaniec Polski, przez 2 lata – co trzynasty, natomiast przez 3 lata – co dwudziesty. W najtrudniejszej sytuacji znajdowała się oczywiście populacja osób, które przez wszystkie 4 lata w odniesieniu do 2016 r. żyły w gospodarstwach domowych doświadczających ubóstwa relatywnego. Tego rodzaju problemów doświadczало ok. 7% mieszkańców Polski. Sytuacja gospodarstw domowych w Polsce była w tym kontekście zbliżona do średniej dla Unii Europejskiej.

Tabl. 3.1. **Odsetek osób pozostających w sferze ubóstwa relatywnego w czteroletnim okresie w odniesieniu do 2016 r.**

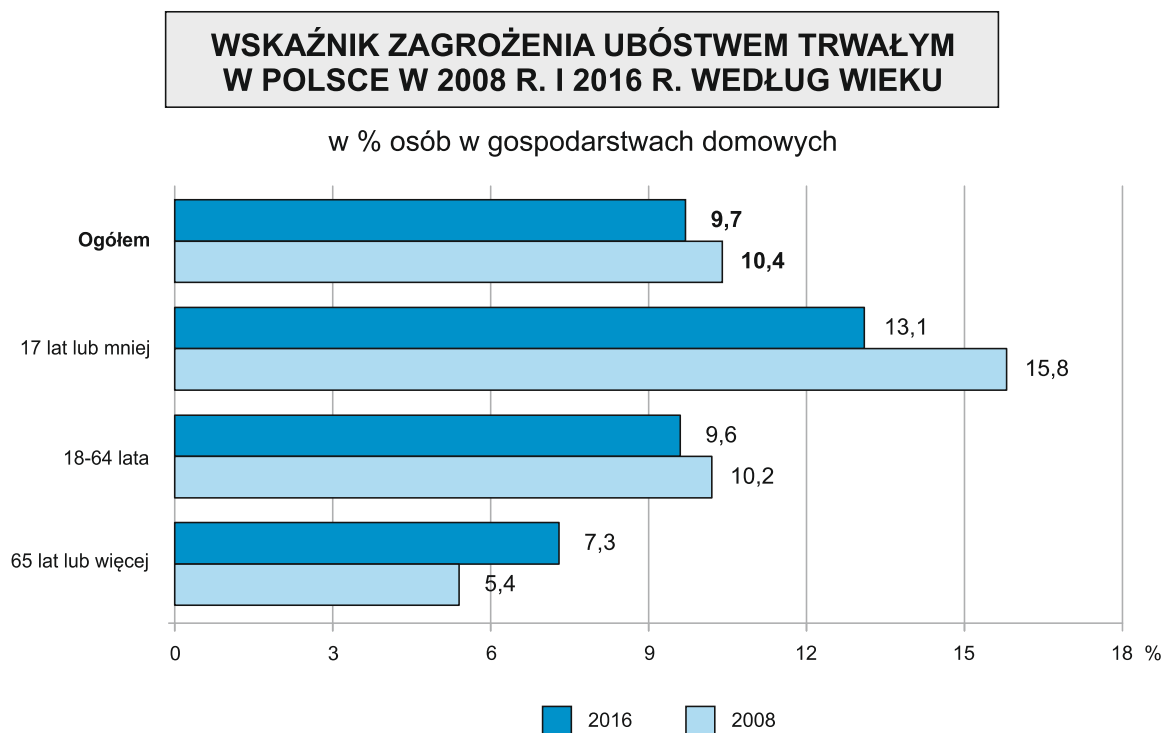
Okres pozostawania w sferze ubóstwa relatywnego	Polska	Unia Europejska
	% osób w gospodarstwach domowych	
Nigdy	69,5	72,3*
1 rok	10,9	9,4*
2 lata	7,5	6,1*
3 lata	5,1	5,0*
4 lata	7,1	7,3*

*Ze względu na brak aktualnych danych dla Unii Europejskiej informacje dotyczą 2015 r.
Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym

Aby umożliwić porównywalne na przestrzeni lat analizy trwałości ubóstwa, został skonstruowany specjalny miernik nazywany wskaźnikiem ubóstwa trwałego. Według metodologii stosowanej przez Eurostat, za zagrożone ubóstwem trwałym uważa się osoby w gospodarstwach domowych, których poziom dochodu ekwiwalentnego do dyspozycji w roku badania i przynajmniej w ciągu dwóch z trzech poprzednich lat był niższy od przyjętego dla danego roku proggu ubóstwa relatywnego.

Wykres 3.3.

W 2016 r. w Polsce ubóstwem trwałym zagrożona była niemal co dziesiąta osoba (9,7%), co stanowi wartość zbliżoną do odnotowanej w 2008 r. (10,4%). W największym stopniu tym rodzajem ubóstwa zagrożeni byli najmłodsi mieszkańcy Polski, w wieku 0-17 lat. W 2016 r. w grupie tej ubóstwa trwałego doświadczało ok. 13% osób, podczas gdy wśród osób w wieku 18-64 lata wskaźnik ten osiągnął ok. 10%, zaś wśród osób w wieku 65 lat lub więcej – ok. 7%.

5. ZASIĘG UBÓSTWA SZACOWANY Z WYKORZYSTANIEM PROGÓW Z 2008 R. („UBÓSTWO ZAKOTWICZONE W CZASIE”)

W związku z tym, że poziom granic ubóstwa szacowany jest w oparciu o medianę dochodu danego kraju w konkretnym roku, możemy mieć do czynienia ze spadkiem stopy ubóstwa przy jednoczesnym obniżeniu poziomu dochodów gospodarstw domowych lub ze wzrostem wartości wskaźnika ubóstwa przy obserwowanej poprawie sytuacji dochodowej. Dlatego też, aby pokazać wpływ zmian sytuacji ekonomicznej na poziom zagrożenia ubóstwem, Eurostat oblicza wskaźniki ubóstwa według realnej wartości granicy ubóstwa z danego roku³ („wskaźnik zagrożenia ubóstwem zakotwiczonym w czasie”). W niniejszym opracowaniu przyjęto realną wartość granicy ubóstwa z 2008 r., stanowiącego punkt odniesienia dla wskaźników monitorujących Strategię Europa 2020.

³ Szacowanej w oparciu o wskaźnik cen towarów i usług (CPI).

W 2016 r. wskaźnik ubóstwa zakotwiczonego w czasie osiągnął wartość ok. 9%. W odniesieniu do 2008 r. zaobserwowano znaczący spadek wartości wskaźnika, wynoszący ok. 8 p. proc. Istotne ograniczenie ubóstwa „zakotwiczonego w czasie” zaobserwowano również w każdej z analizowanych grup wieku, przy czym wśród dzieci do 18 roku życia spadek omawianego wskaźnika wyniósł 11 p. proc., wśród osób starszych w wieku 65 lub więcej oraz wśród osób należących do grupy 18-64 lata – po ok. 7 p. proc.

Tabl. 3.2. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według realnych wartości granic ubóstwa z 2008 r. według wieku**

Wiek lata	Rok		
	2008	2015	2016
	<i>% osób w gospodarstwach domowych</i>		
Ogółem	16,9	10,2	8,8
17 lub mniej	22,4	13,2	11,4
18-64	16,3	10,6	9,2
65 lub więcej	11,7	5,3	4,4

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

6. WPŁYW TRANSFERÓW SPOŁECZNYCH NA ZASIĘG UBÓSTWA RELATYWNEGO

Jak już zaznaczano wielokrotnie, zasięg ubóstwa relatywnego na podstawie badania EU-SILC szacuje się w oparciu o dochody pieniężne gospodarstw domowych. Istotną część budżetów niektórych gospodarstw domowych stanowią transfery społeczne otrzymywane w postaci pomocy instytucjonalnej, do których zaliczane są m.in. takie świadczenia jak: zasiłki dla bezrobotnych, świadczenia rodzinne, emerytury itp. Transfery te mogą w istotny sposób przyczyniać się do redukcji zasięgu ubóstwa, w związku z czym, w celu oceny ich wpływu na wskaźniki ubóstwa relatywnego obliczane są hipotetyczne wskaźniki zagrożenia ubóstwem bez uwzględniania w dochodach transferów społecznych.

Do oceny skuteczności polityki społecznej w ograniczaniu skali ubóstwa częściej stosowany jest wskaźnik ubóstwa relatywnego szacowany w oparciu o dochody gospodarstw domowych pomniejszone o wartość otrzymywanych transferów społecznych, z wyłączeniem świadczeń związanych z wiekiem (przede wszystkim emerytur). Wskaźnik obliczany w ten sposób w bardziej miarodajny sposób obrazuje wpływ polityki socjalnej na zasięg ubóstwa relatywnego.

Gdyby z dochodów gospodarstw domowych wyłączone zostały wszystkie transfery społeczne z wyjątkiem świadczeń związanych z wiekiem, zasięg ubóstwa relatywnego w Polsce w 2016 r. zwiększyłby się o ok. 6 p. proc., obejmując tym samym ok. 23% populacji. Podobny analogiczny wskaźnik szacowany dla Unii Europejskiej wzrósłby natomiast o ok. 9 p. proc., osiągając wartość ok. 26% (zob. Tabl. 3.6).

Analizy wskaźników ubóstwa w poszczególnych grupach wieku wskazują, iż wpływ transferów społecznych na redukcję biedy różni się w każdej z subpopulacji. W przypadku nieuwzględniania w dochodach gospodarstw domowych wszystkich transferów społecznych z wyłączeniem emerytur, stopa ubóstwa wśród dzieci wzrosłaby o ok. 7 p. proc. (z ok. 21% do 28%), natomiast wśród osób starszych o ok. 2 p. proc. (z ok. 13% do ok. 15%). W analogicznej sytuacji, w grupie wieku 18-64 lata zaobserwowano natomiast wzrost z ok. 17% do ok. 23%.

Ważnym uzupełnieniem powyższych danych są również wskaźniki ubóstwa bez uwzględniania w dochodach transferów społecznych, w tym świadczeń związanych z wiekiem. Gdyby od dochodów gospodarstw domowych odjęta została wartość wszystkich otrzymywanych transferów społecznych (w tym m.in. emerytur), wskaźnik ubóstwa relatywnego w Polsce w 2016 r. osiągnąłby wartość ok. 43%. W hipotetycznej sytuacji pozbawienia gospodarstw domowych wpływów z transferów społecznych oraz przy zachowaniu obowiązującej granicy ubóstwa relatywnego, zagrożonych ubóstwem byłoby więc niemal dwa i pół razy więcej mieszkańców Polski, niż gdy transfery te zasilają budżety domowe. Podobnie przedstawiałaby się sytuacja w całej Unii Europejskiej, gdyż w tym przypadku wskaźnik ubóstwa relatywnego wzrósłby z ok. 17% do ok. 44%. Co zrozumiałe, przy takich założeniach najbardziej zagrożoną ubóstwem grupę społeczną stanowiłyby osoby starsze. Wśród osób w wieku 65 lat lub więcej, wskaźnik ubóstwa relatywnego bez uwzględniania w dochodach transferów społecznych (w tym emerytur) wyniósłby w Polsce 82%, natomiast w Unii Europejskiej – ok. 88%.

7. POGŁĘBIONA DEPRYWACJA MATERIALNA

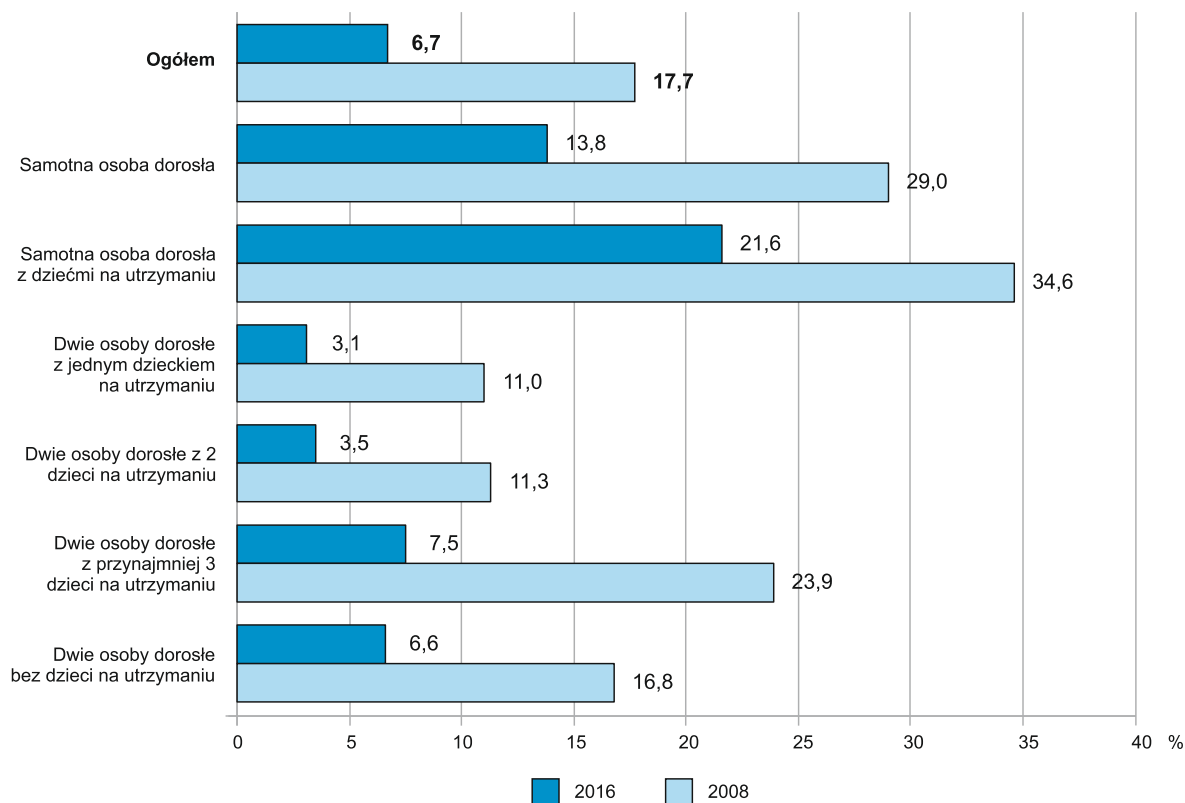
W celu szerszego zdiagnozowania warunków życia mieszkańców poszczególnych krajów Unii Europejskiej, prowadzone są szacunki oparte zarówno na prostych jak i złożonych wskaźnikach warunków życia, obrazujących możliwości zaspokojenia różnych potrzeb przez gospodarstwa domowe. Jednym z podstawowych, złożonych wskaźników wykorzystywanych w tym celu przez Eurostat jest wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej. Wskaźnik ten bazuje na deklaracjach respondentów, którzy określają, czy w ich gospodarstwach domowych występują sytuacje, gdy ze względów finansowych nie są w stanie zaspokoić wybranych podstawowych potrzeb (deprivacja potrzeb). Miara ta stanowi jeden z podstawowych wskaźników służących do monitorowania realizacji celów założonych w Strategii Europa 2020.

Przy obliczaniu wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej wzięto pod uwagę jedynie te potrzeby, które w warunkach europejskich powszechnie uznawane są za podstawowe. Należy przy tym zaznaczyć, iż w przeciwieństwie do wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym, rokiem odniesienia dla obliczania zasięgu pogłębionej deprivacji materialnej jest rok, w którym przeprowadzono badanie (nie zaś rok poprzedni). Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej definiowany jest jako odsetek osób w gospodarstwach domowych, deklarujących brak możliwości zaspokojenia (ze względów finansowych) przynajmniej 4 z 9 zdefiniowanych potrzeb materialnych. W 2016 r. w takiej sytuacji znajdowało się ok. 8% mieszkańców Unii Europejskiej, przy czym wartość wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej wahała się od ok. 1% w Szwecji do ok. 32% w Bułgarii. Odsetek osób doświadczających pogłębionej deprivacji materialnej w Polsce był nieco niższy niż średnia dla Unii Europejskiej i wyniósł w 2016 r. ok. 7%. W odniesieniu do 2008 r. odnotowano więc spadek wartości wskaźnika w Polsce o 11 p. proc., podczas gdy w tym samym okresie średnia dla całej Unii Europejskiej zmniejszyła się o 1 p. proc. Tak znaczącego zmniejszenia się skali pogłębionej deprivacji materialnej jak w Polsce nie odnotowano w okresie 2008-2016 w żadnym innym kraju członkowskim.

Wykres 3.4.

**WSKAŹNIK POGŁĘBIONEJ DEPRYWACJI MATERIALNEJ W POLSCE
W 2008 R. I 2016 R. WEDŁUG TYPU GOSPODARSTWA DOMOWEGO**

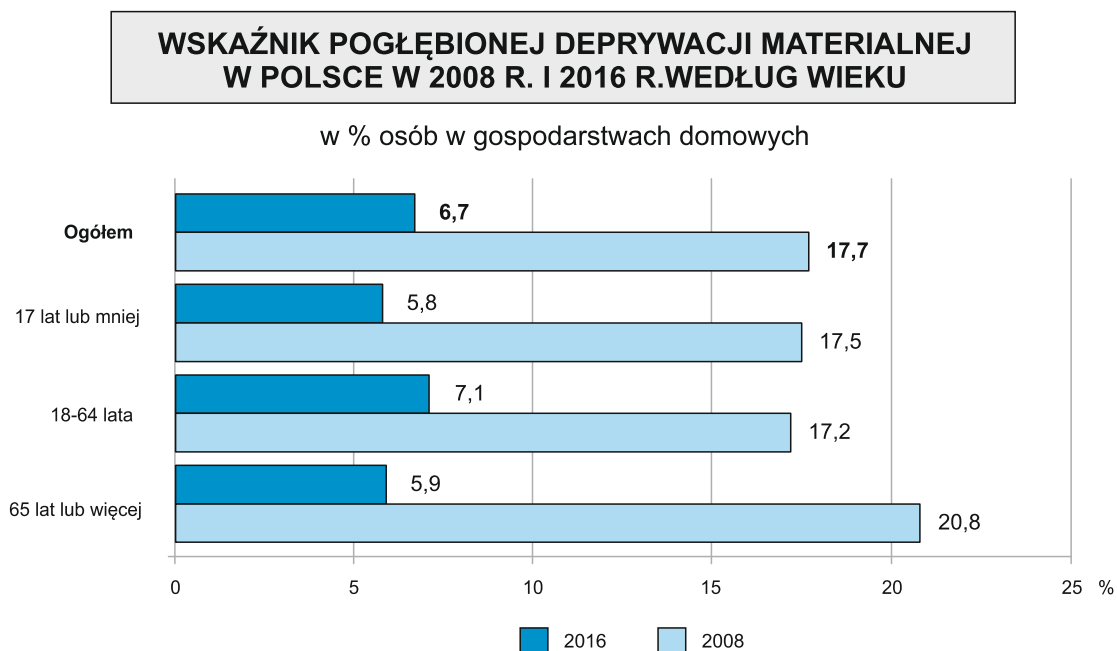
w % osób w gospodarstwach domowych

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - 2017

Podobnie jak w przypadku ubóstwa relatywnego, wartość wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej jest zróżnicowana w zależności od typu gospodarstwa domowego. W 2016 r. pogłębionej deprivacji materialnej najczęściej doświadczali rodziny niepełne. W gospodarstwach domowych osób samotnych z dziećmi na utrzymaniu, deprivacji materialnej doświadczała więcej niż co piąta osoba (ok. 22%). Wartość tego wskaźnika znacznie przekraczającą średnią dla kraju odnotowano także w gospodarstwach jednoosobowych (ok. 14%). W tym kontekście w relatywnie najlepszej sytuacji znajdowały się natomiast gospodarstwa domowe składające się z dwóch osób dorosłych z 1 dzieckiem na utrzymaniu (ok. 3%) oraz dwóch osób dorosłych z 2 dziećmi na utrzymaniu (ok. 4%). Zwraca uwagę fakt, iż w latach 2008-2016 we wszystkich analizowanych typach biologicznych gospodarstw domowych nastąpił wyraźny spadek wartości wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej sięgający od 8 p. proc. wśród dwóch osób dorosłych z jednym dzieckiem na utrzymaniu (przy czym w 2008 r. grupa ta była w relatywnie niewielkim stopniu zagrożona pogłębioną deprivacją materialną) do ok. 15 p. proc. wśród samotnych osób dorosłych.

Wykres 3.5.

W 2016 r. nie zaobserwowano dużych różnic w zasięgu pogłębionej deprivacji materialnej ze względu na wiek. Wartość wskaźnika w poszczególnych grupach wieku była zbliżona do średniej dla Polski i wyniosła ok. 6% wśród osób w wieku 0-17 lat i 65 lat lub więcej oraz ok. 7% wśród osób w wieku 18-64 lata. We wszystkich wymienionych grupach wieku nastąpił znaczący spadek tego wskaźnika w porównaniu z rokiem 2008, przy czym najbardziej poprawiła się w tym kontekście sytuacja osób starszych, w wieku co najmniej 65 lat (spadek z ok. 21% do ok. 6%).

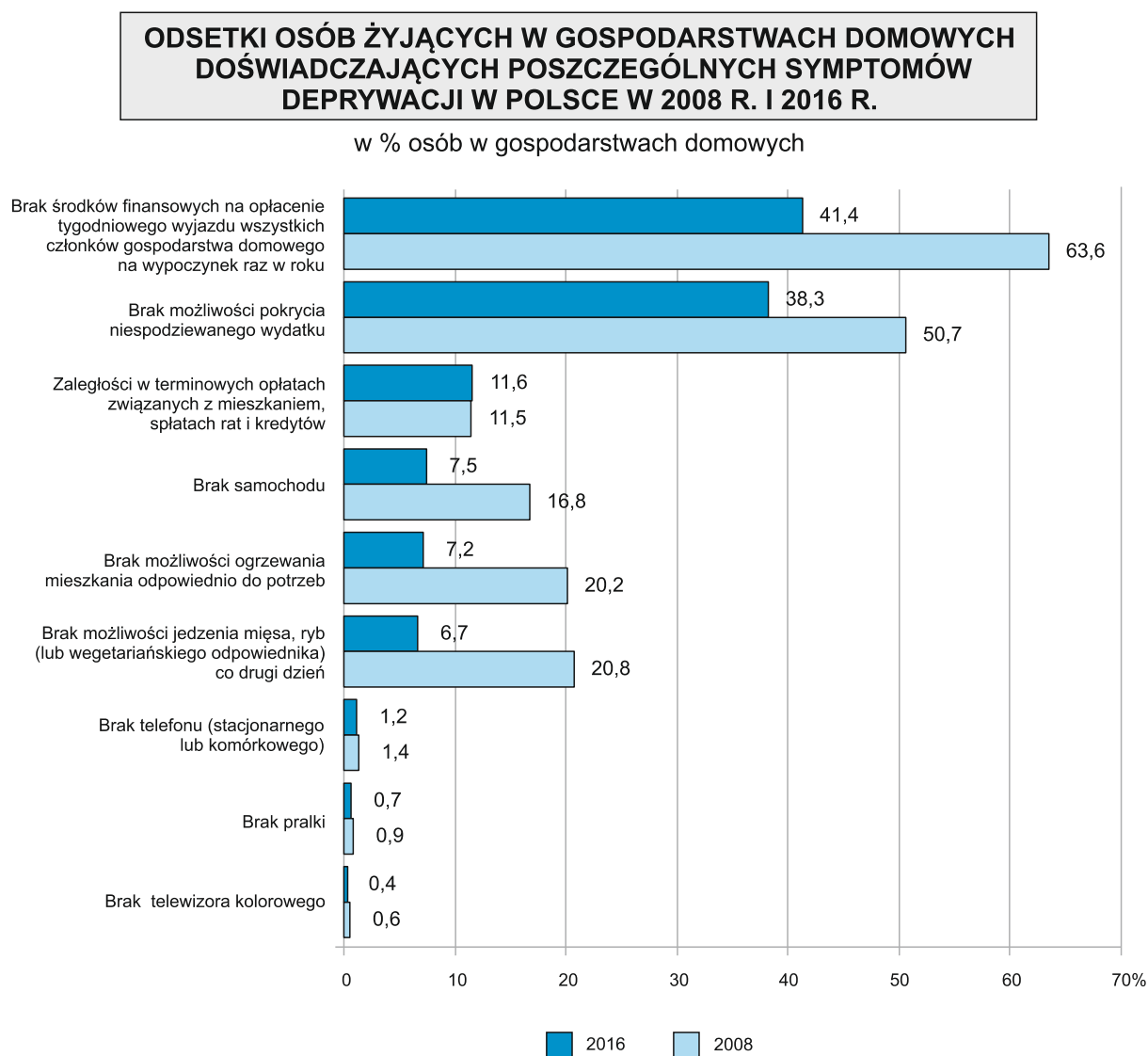
Symptomy deprivacji materialnej

Wśród 9 wskaźników cząstkowych (symptomów), które są brane pod uwagę przy obliczaniu wskaźnika złożonego, najczęściej doświadczanym symptomem deprivacji materialnej w 2016 r. był brak środków finansowych na opłacenie tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa na wypoczynek raz w roku. Problem ten dotyczył w 2016 r. ok. 41% osób w Polsce. Do najczęściej obserwowanych symptomów deprivacji należał również brak możliwości pokrycia przez gospodarstwo domowe niespodziewanego wydatku⁴ (38% osób). Inne brane pod uwagę przejawy deprivacji dotyczyły znacznie niższych odsetków osób. W gospodarstwach domowych, w których obserwowano problemy z terminowymi opłatami związanymi z mieszkaniem lub spłatą rat i kredytów żyło ok. 12% osób w Polsce. Odsetek osób zamieszkujących gospodarstwa, w których deklarowano brak samochodu ze względów finansowych wyniósł w 2016 r. prawie 8%, natomiast brak możliwości jedzenia mięsa, ryb lub ich wegetariańskich odpowiedników co drugi dzień, a także brak możliwości ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb dotyczyły po ok. 7% osób. Pozostałe symptomy obserwowane były natomiast

⁴ W 2016 r. niespodziewany wydatek odpowiadał kwocie 1150 zł.

wśród ok. 1% mieszkańców Polski, a nawet jeszcze rzadziej (dotyczyło to braku, ze względów finansowych telefonu, pralki, telewizora).

Wykres 3.6.

Zasadniczo, w latach 2008-2016 zaobserwowano istotny spadek odsetków gospodarstw domowych, które doświadczały problemów z zaspokojeniem wyżej wymienionych potrzeb materialnych. Nominalnie, najbardziej ograniczone zostały problemy z wyjazdami gospodarstw domowych na tygodniowy wypoczynek (spadek wskaźnika o ok. 22 p. proc.), jedzeniem mięsa, ryb lub ich wegetariańskich odpowiedników co drugi dzień (spadek o ok. 14 p. proc.), a także ogrzewaniem mieszkania odpowiednio do potrzeb (spadek o 13 p. proc.).

Bardzo niska intensywność pracy w gospodarstwach domowych

Intensywność pracy gospodarstwa domowego obliczana jest poprzez podzielenie łącznej liczby miesięcy, które w roku odniesienia przepracowali członkowie danego gospodarstwa domowego będący

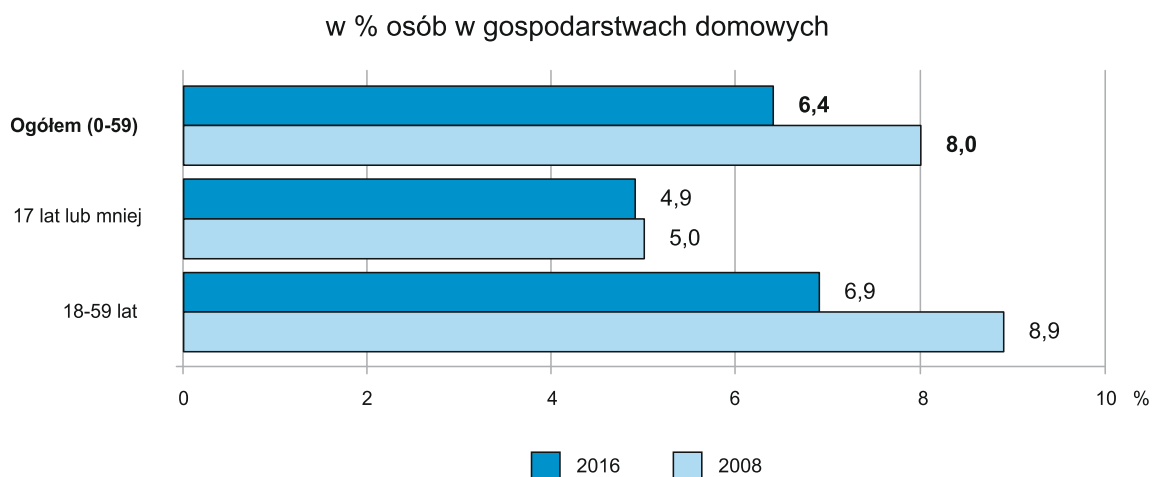
w wieku produkcyjnym przez liczbę miesięcy, którą teoretycznie osoby te mogłyby przepracować, gdyby wykorzystywały swój pełny potencjał.

W tym kontekście, wskaźnik bardzo niskiej intensywności pracy definiowany jest jako odsetek osób w wieku 0-59 lat będących członkami gospodarstw domowych, w których osoby dorosłe w wieku 18-59 lat przepracowały w roku odniesienia dla dochodów (tj. roku poprzedzającego badanie) mniej niż 20% ich potencjalnego pełnego czasu pracy.

Zgodnie z powyższą definicją, w 2016 r. w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy żył około co dziesiąty mieszkaniec Unii Europejskiej w wieku 0-59 lat. Polska – obok Estonii – należała do krajów o najniższej wartości wskaźnika bardzo niskiej intensywności pracy wśród wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej. W obu krajach osiągnął on wartość ok. 6%. Najmniej korzystną sytuacją pod tym względem odznaczała się natomiast Irlandia (ok. 19%⁵) oraz Grecja (ok. 17%).

Wykres 3.7.

WSKAŹNIK BARDZO NISKIEJ INTENSYWNOŚCI PRACY W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH W POLSCE W 2008 R. I 2016 R. WEDŁUG WIEKU

Ze względu na charakter wskaźnika, zasadna wydaje się ocena zasięgu niskiej intensywności pracy według wieku. Podobnie jak w roku poprzednim, w 2016 r. w gospodarstwie domowym o niskiej intensywności pracy żyło w Polsce co dwudzieste dziecko w wieku 0-17 lat. Wśród osób w wieku 18-59 lat wartość wskaźnika osiągnęła natomiast ok. 7%. W odniesieniu do 2008 r. w 2016 r. nie odnotowano istotnych zmian w dynamice wskaźnika wśród dzieci w wieku poniżej 18 roku życia, natomiast w grupie osób w wieku 18-59 lat zaobserwowano spadek wartości wskaźnika o 2 p. proc.

⁵ Dane za 2015 r.

8. WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM W POLSCE W LATACH 2015-2016

W Strategii Europa 2020 przyjęto, iż podstawowym wskaźnikiem służącym monitorowaniu postępów w realizacji działań w ramach celu 5 („zmniejszenie ubóstwa w UE poprzez wydzwignięcie z ubóstwa co najmniej 20 mln osób”) będzie złożony wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, uwzględniający trzy mierniki cząstkowe. W związku z tym, wskaźnik ten definiowany jest jako odsetek osób zagrożonych ubóstwem relatywnym, pogłębioną deprawacją materialną lub żyjących w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy.

Komentarz 3.4.

PROBLEMY INTERPRETACYJNE ZWIĄZANE ZE ZŁOŻONYM WSKAŹNIKIEM ZAGROŻENIA UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

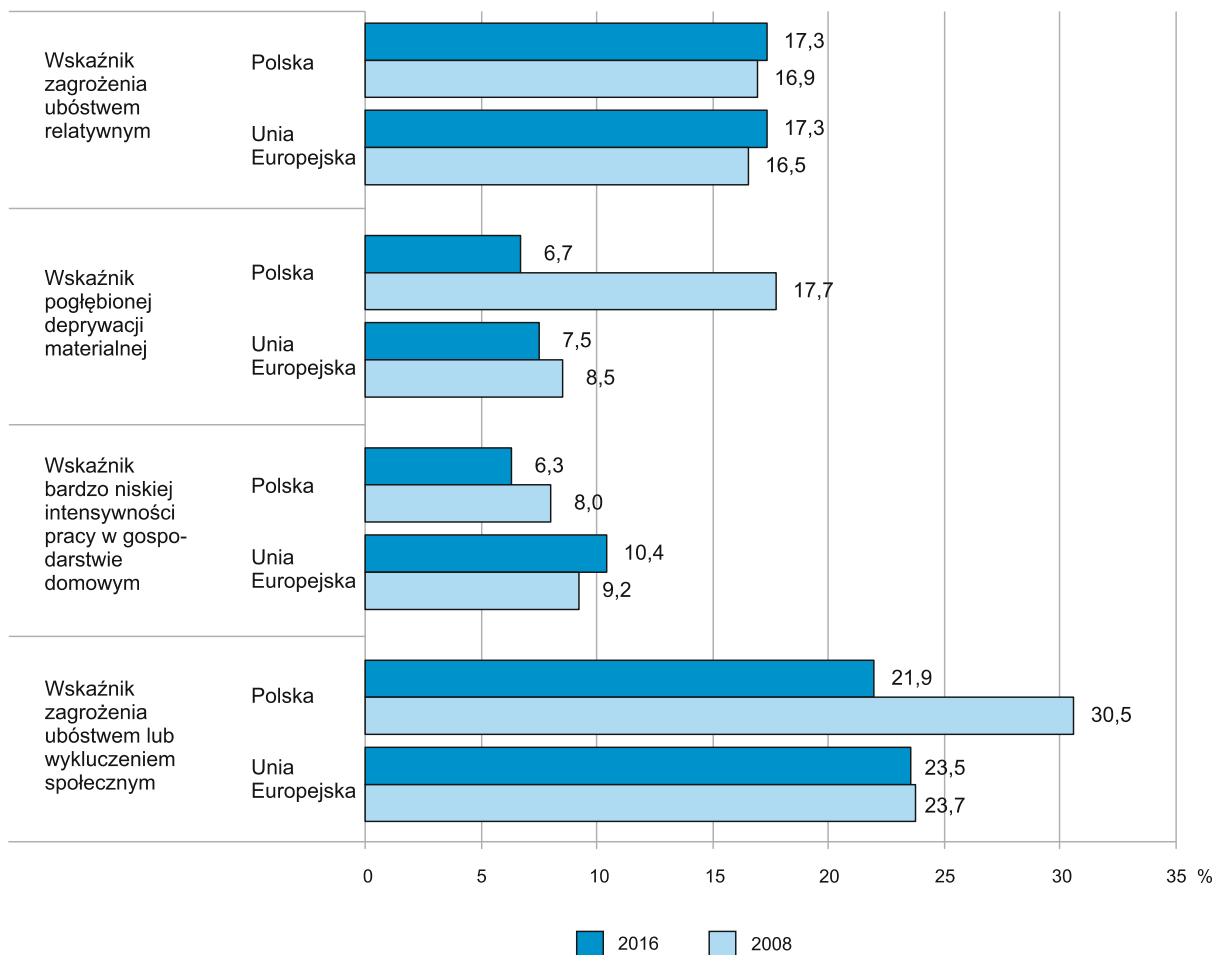
Analizując złożony wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, należy wskazać na pewne ograniczenia i trudności związane z jego jednoznaczną interpretacją. Po pierwsze, przy obliczaniu tego wskaźnika brane są pod uwagę dwa wskaźniki cząstkowe, które odnoszą się do całej populacji (tj. wskaźnik ubóstwa relatywnego oraz wskaźnik pogłębionej deprawacji materialnej) oraz jeden wskaźnik, który ze względów metodologicznych odnosi się jedynie do populacji w wieku 0-59 lat (wskaźnik bardzo niskiej intensywności pracy w gospodarstwach domowych). Po drugie, złożony charakter wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym powoduje, iż wahania wartości wskaźnika na przestrzeni lat nie zawsze mają te same uwarunkowania, gdyż każdy ze wskaźników cząstkowych odnosi się do innej sfery warunków życia gospodarstw domowych. Nie powinno się także zapominać o różnych okresach odniesienia poszczególnych mierników. Wskaźnik ubóstwa relatywnego szacowany jest na podstawie deklaracji dochodów do dyspozycji z roku poprzedzającego badanie; taki sam okres odniesienia dotyczy wskaźnika niskiej intensywności pracy, natomiast w przypadku wskaźnika pogłębionej deprawacji materialnej informacje dotyczą okresu, w którym prowadzone było badanie.

Z badania EU-SILC wynika, iż w 2016 r. ubóstwem lub wykluczeniem społecznym dotkniętych było ok. 24% mieszkańców Unii Europejskiej, przy czym rozpiętość wartości wskaźnika była bardzo duża i wahała się od ok. 13% w Czechach do ok. 40% w Bułgarii. W Polsce zagrożonych tym zjawiskiem było w 2016 r. ok. 22% osób. Rok 2016 był kolejnym, w którym odnotowano spadek wartości tego wskaźnika, przy czym w porównaniu z 2008 r. jego wartość obniżyła się o ok. 9 p. proc. (z 30,5% do 21,9%).

Wykres 3.8.

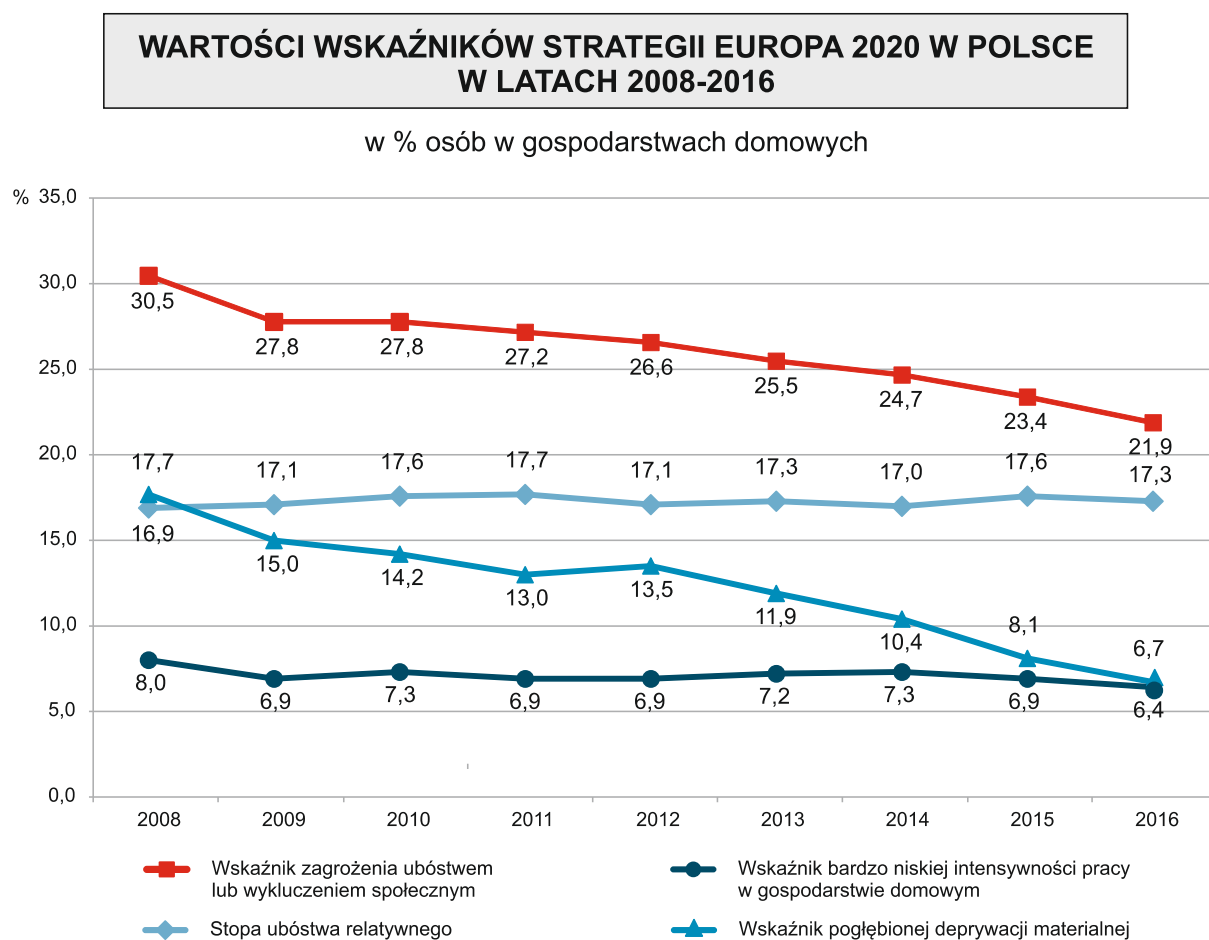
WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM W POLSCE I W UNII EUROPEJSKIEJ W 2008 R. I 2016 R.

w % osób w gospodarstwach domowych

Istotny spadek wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w latach 2008-2016 wynikał przede wszystkim ze zmniejszenia się zasięgu pogłębionej deprivacji materialnej o 11 p. proc. W przypadku dwóch pozostałych wskaźników cząstkowych, tj. wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym oraz wskaźnika bardzo niskiej intensywności pracy w gospodarstwach domowych w latach 2008-2016 odnotowano jedynie nieznaczne zmiany ich wartości nieprzekraczające 2 p. proc.

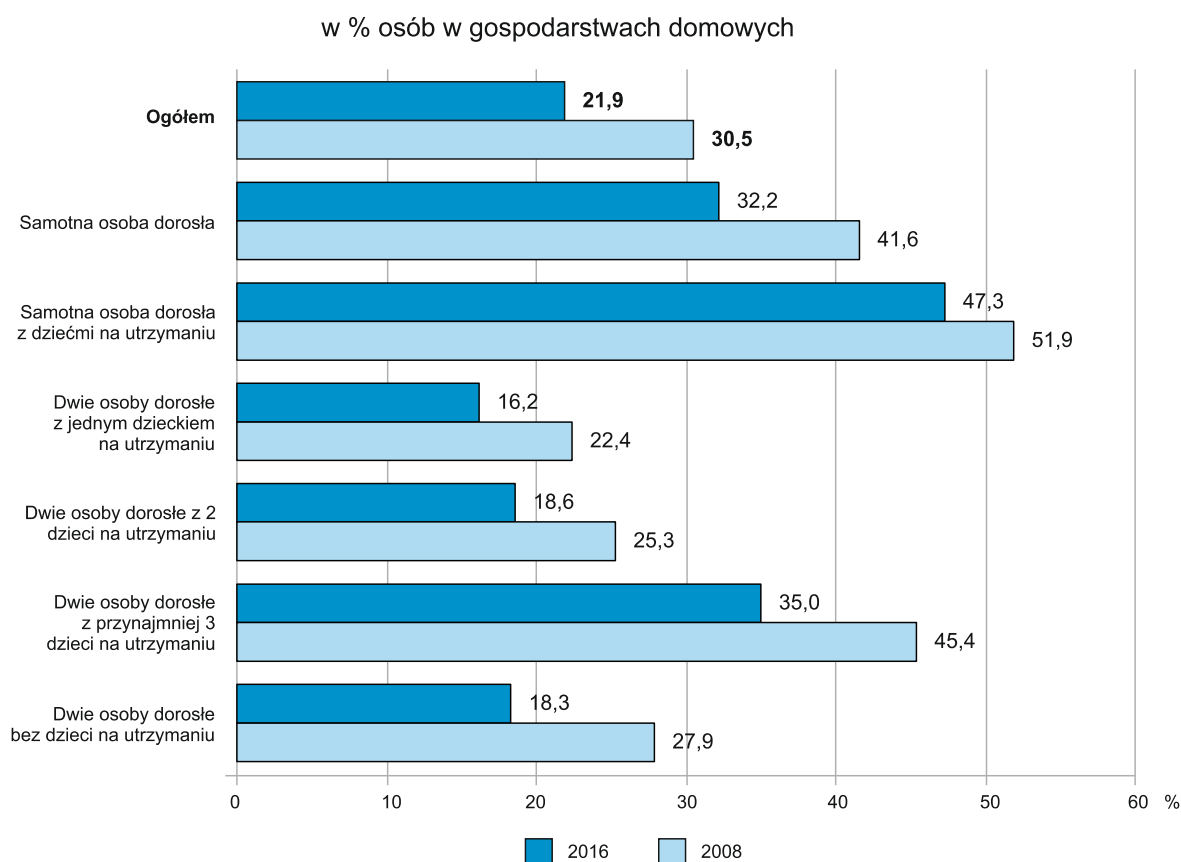
Wykres 3.9.

Zasięg ubóstwa lub wykluczenia społecznego w Polsce był zróżnicowany ze względu na typ gospodarstw domowych. Najwyższe odsetki osób doświadczających tego problemu odnotowano wśród osób żyjących w rodzinach niepełnych, składających się z samotnej osoby dorosłej z dziećmi na utrzymaniu (ok. 47%), w rodzinach wielodzietnych, złożonych z dwóch osób dorosłych z przynajmniej trojgiem dzieci na utrzymaniu (ok. 35%), a także w gospodarstwach jednoosobowych (ok. 32%). Wartości wskaźnika w tych grupach były znacznie wyższe niż w innych analizowanych typach gospodarstw domowych. Przykładowo, wśród rodzin składających się z dwóch osób dorosłych z jednym dzieckiem na utrzymaniu omawiany miernik osiągnął wartość ok. 16%, natomiast wśród gospodarstw domowych złożonych z dwóch osób dorosłych bez dzieci na utrzymaniu oraz z dwójką dzieci – po nieco ponad 18%.

Wykres 3.10.

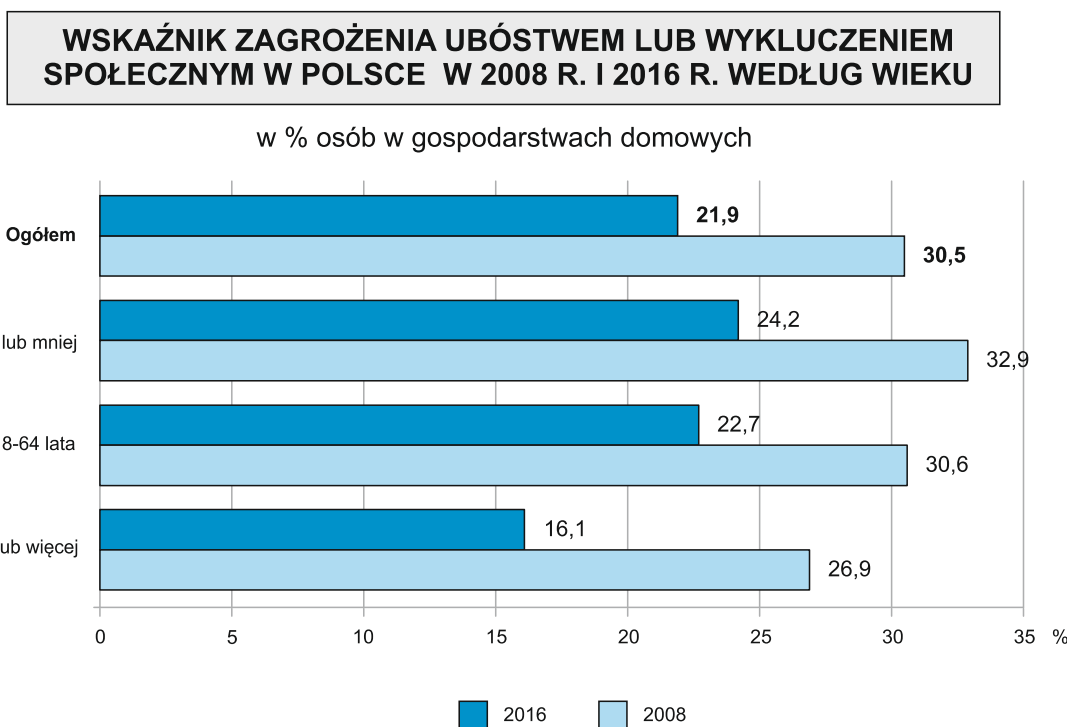
**WSKAŹNIK ZAGROŻENIA UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM
W POLSCE W 2008 R. I 2016 R. WEDŁUG TYPU GOSPODARSTWA DOMOWEGO**

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - 2017

Analiza wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w podziale na grupy wieku wskazuje, iż w 2016 r. nadal najwyższą wartość tego wskaźnika (pomimo obserwowanego w ostatnich latach spadku) zaobserwowano wśród dzieci i młodzieży w wieku 0-17 lat. W grupie tej zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym było nieco ponad 24% osób, podczas gdy wśród osób starszych, w wieku 65 lat lub więcej – ok. 16% (w 2015 r. odpowiednio: prawie 27% i 17%).

Wykres 3.11.

Komentarz 3.5.

TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE WSKAŹNIKÓW UBÓSTWA I WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO W 2016 R.

Mimo, że badanie EU-SILC stanowi przede wszystkim podstawę do porównań międzynarodowych na poziomie Unii Europejskiej, w ograniczonym stopniu umożliwia ono również szacunki z uwzględnieniem terytorialnego zróżnicowania Polski.

Analizując wyniki badania w podziale na klasy miejscowości, należy pamiętać o znacznym zróżnicowaniu obszarów wiejskich. Choć stanowią one jedną odrębną klasę miejscowości, w kategorii tej mieszczą się wsie o bardzo zróżnicowanej strukturze społeczno-ekonomicznej oraz funkcjach (tj. zarówno wsie typowo rolnicze, jak i wsie w otoczeniu dużych miast, będące częścią aglomeracji).

Wyniki badania EU-SILC wskazują, że w 2016 r. stopa ubóstwa relatywnego na wsi była prawie dwukrotnie wyższa niż w miastach. Niemal co czwarty mieszkaniec wsi żył w gospodarstwie domowym o dochodach nieprzekraczających przyjętej granicy ubóstwa relatywnego (24%), podczas gdy stopa ubóstwa relatywnego wśród mieszkańców miast wyniosła niecałe 13%. Zauważalne są jednak znaczące różnice pomiędzy małymi i dużymi miastami. W największych miastach, w których liczba mieszkańców wynosiła co najmniej 500 tys., zagrożonych ubóstwem relatywnym było ok. 8% osób, natomiast w miastach o liczbie mieszkańców poniżej 20 tys. wartość ta była dwukrotnie wyższa i wyniosła ok. 16%.

Tabl. 3.3. Wskaźniki Strategii Europa 2020 w Polsce w 2016 r. według klas miejscowości

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta razem	Miasta o liczbie mieszkańców:					Wieś
			500 tys. i więcej	200 do 500 tys.	od 100 do 200 tys.	20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.	
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	21,9	18,2	12,3	17,2	17,5	19,6	21,5	27,5
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych	17,6	12,8	8,1	10,9	12,6	13,5	16,3	24,0
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	6,7	7,0	5,1	7,5	7,2	7,5	7,5	6,1
Wskaźnik bardzo niskiej intensywności pracy w gospodarstwach domowych	6,4	6,5	3,8	5,8	8,6	6,4	7,7	6,3

W przeciwieństwie do wskaźnika ubóstwa relatywnego, zasięg pogłębionej deprivacji materialnej na wsi i w mieście był w 2016 r. na zbliżonym poziomie, ok. 6-7%. Podobne wartości wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej na wsi i w mieście wskazują, iż pomimo znacznie gorszej sytuacji dochodowej gospodarstw domowych na wsi (o czym świadczy stosunkowo wysoka stopa ubóstwa relatywnego), poziom zaspokojenia podstawowych potrzeb materialnych na terenach wiejskich (zdefiniowany tym syntetycznym wskaźnikiem) był zbliżony do poziomu obserwowanego w miastach. Ponadto, należy również zwrócić uwagę na fakt, iż we wszystkich typach miast oprócz tych największych – liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców, odsetek osób doświadczających pogłębionej deprivacji materialnej był nawet nieznacznie wyższy niż na wsi, osiągając poziom powyżej 7% wobec 6% na wsi.

Brak jednoznacznych wniosków dotyczących zróżnicowań według klas miejscowości dają wyniki dotyczące niskiej intensywności pracy w gospodarstwach domowych. Co prawda, w 2016 r. odnotowano niemal identyczną wartość wskaźnika na wsi i w mieście (nieznacznie powyżej 6%), jednak biorąc pod uwagę poszczególne typy miast zauważyć można, iż relatywnie najwyższy zasięg niskiej intensywności pracy w gospodarstwach domowych obserwowany był w miastach liczących od 100 tys. do 200 tys. mieszkańców (ok. 9%) oraz w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców (ok. 8%). Najniższą wartość wskaźnika, podobnie jak w przypadku dwóch wcześniej analizowanych miar, odnotowano natomiast w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców.

Porównanie wartości złożonego wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym daje podobne wnioski, jak te dotyczące zasięgu ubóstwa relatywnego. Generalnie mieszkańcy miast byli w korzystniejszej sytuacji niż osoby zamieszkujące wieś, przy czym wartość miernika wahała się od ok. 12% w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców do ok. 28% na wsi.

9. WYDATKI NA ŚWIADCZENIA SPOŁECZNE W POLSCE I UNII EUROPEJSKIEJ

Od wielu lat Eurostat w sposób regularny zbiera i publikuje informacje dotyczące wydatków poszczególnych państw członkowskich Unii Europejskiej na zabezpieczenie społeczne (w tym świadczenia społeczne). Dane dotyczące tej tematyki zbierane są w oparciu o zestandaryzowaną na poziomie europejskim metodologię ESSPROS (*European system of integrated social protection statistics*)⁶, co w założeniu umożliwia ich porównywanie na poziomie międzynarodowym.

Ponoszone przez państwa wydatki na świadczenia społeczne są istotne z punktu widzenia analiz ubóstwa, co potwierdzają chociażby przywoływane we wcześniejszej części opracowania analizy dotyczące zasięgu ubóstwa relatywnego bez uwzględniania w dochodach gospodarstw domowych transferów społecznych. Dlatego też warto przyjrzeć się, które z krajów członkowskich Unii Europejskiej ponoszą największe wydatki na świadczenia społeczne zarówno w odniesieniu do Produktu Krajowego Brutto (PKB), jak i w przeliczeniu na mieszkańca. Ze względu na brak bardziej aktualnych danych dla Polski, prezentowane informacje pochodzą z ESSPROS dotyczą 2014 r.⁷.

Na poziomie całej Unii Europejskiej wydatki na świadczenia społeczne stanowiły ok. 28% PKB. Państwami które na ten cel przeznaczały największą część swojego PKB były Francja, Dania i Finlandia. W krajach tych wydatki na ten cel stanowiły ponad 30% ich PKB. W tym kontekście najniższe odsetki odnotowano natomiast na Łotwie, Litwie i w Rumunii, gdzie świadczenia społeczne stanowiły ok. 14% PKB. W omawianym roku Polska, z wynikiem ok. 19%, należała do grupy państw, które przeznaczały na świadczenia społeczne relatywnie najmniejszą część swojego PKB.

Nieco inaczej przedstawiają się zestawienia dotyczące wydatków na świadczenia społeczne w przeliczeniu na mieszkańca. Aby uwzględnić w porównaniach różnice cen w poszczególnych krajach, podobnie jak przy danych dotyczących sytuacji dochodowej gospodarstw domowych posłużono się jednostką uwzględniającą parytety siły nabywczej, tj. PPS. Średnio w Unii Europejskiej na omawiany cel przeznaczano ok. 7,6 tys. PPS. Państwem, w którym wydatki na świadczenia społeczne na mieszkańca były najwyższe (niemal 2 razy wyższe niż średnia dla UE) okazał się Luksemburg (ok. 14,7 tys. PPS/os./rok). Relatywnie wysokie, jednak znacznie niższe niż w Luksemburgu wydatki odnotowano również w takich krajach, jak: Dania (ok. 10,6 tys. PPS/os./rok), Austria (ok. 10,4 tys. PPS/os./rok) oraz Holandia (ok. 10,1 tys. PPS/os./rok). W najgorszej sytuacji pod tym względem znajdowali się natomiast mieszkańcy Rumunii, Bułgarii i Łotwy, gdzie omawiane wartości osiągnęły odpowiednio: 2,3 tys. PPS/os., 2,5 tys. PPS/os. oraz 2,6 tys. PPS/os. Polska plasowała się w 2014 r. znacznie poniżej średniej

⁶ Więcej na ten temat znaleźć można m.in. na stronie internetowej Eurostatu, pod adresem: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_system_of_integrated_social_protection_statistics_\(ESSPROS\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_system_of_integrated_social_protection_statistics_(ESSPROS))

⁷ Najbardziej aktualne dane dla krajów Unii Europejskiej odnoszące się do 2015 r. znaleźć można w notatce informacyjnej Eurostatu, dotyczącej wydatków na zabezpieczenie społeczne. Opracowanie dostępne jest pod adresem: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8510280/3-08122017-AP-EN.pdf/d4c48fca-834b-4b08-bdec-47aaa226a343>

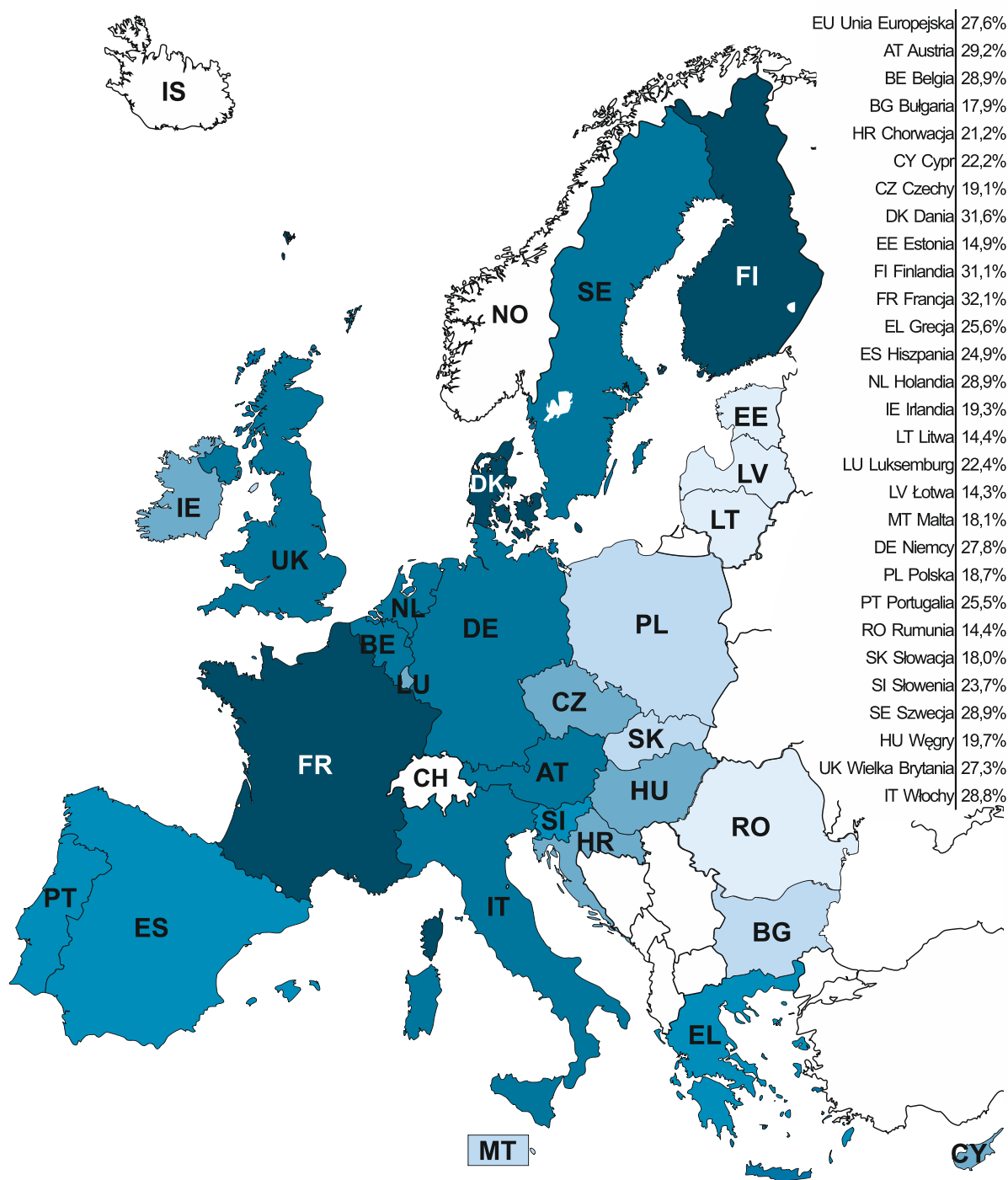
dla Unii Europejskiej, gdyż na każdego mieszkańca przypadało ok. 3,8 tys. PPS przeznaczonych na świadczenia społeczne w ciągu roku.

Oprócz danych dotyczących wydatków ogółem na świadczenia społeczne, warto również przyjrzeć się, na które z rodzajów świadczeń przeznaczana była największa część PKB. Generalnie niemal we wszystkich krajach Unii Europejskiej, wśród wydatków na świadczenia społeczne dominowały wydatki na świadczenia związane z podeszłym wiekiem (w tym emerytury i renty rodzinne). Wyjątkami były tutaj Irlandia i Niemcy, gdzie większą część PKB niż na świadczenia związane z wiekiem stanowiły świadczenia związane z chorobą, opieką zdrowotną lub niepełnosprawnością. Zasadniczo we wszystkich 28 krajach członkowskich wydatki na obie wymienione grupy świadczeń stanowiły najwyższe odsetki PKB. Znacznie mniejsze wydatki ponoszono na świadczenia związane z rodziną i dziećmi, bezrobociem oraz mieszkalnictwem i wykluczeniem społecznym.

W Polsce, podobnie jak w całej Unii Europejskiej największą część PKB przeznaczano na świadczenia związane z podeszłym wiekiem (ok. 9% PKB) oraz świadczenia związane z chorobą, opieką zdrowotną lub niepełnosprawnością (4% PKB). Spośród wszystkich branż pod uwagę rodzajów świadczeń, relatywnie najmniejszą część wydatków przeznaczano na świadczenia związane z bezrobociem oraz mieszkalnictwem i wykluczeniem społecznym (po 0,2% PKB).

Kartogram 3.3.

**WYDATKI NA ZABEZPIECZENIE SPOŁECZNE
W UNII EUROPEJSKIEJ W 2014 R.**

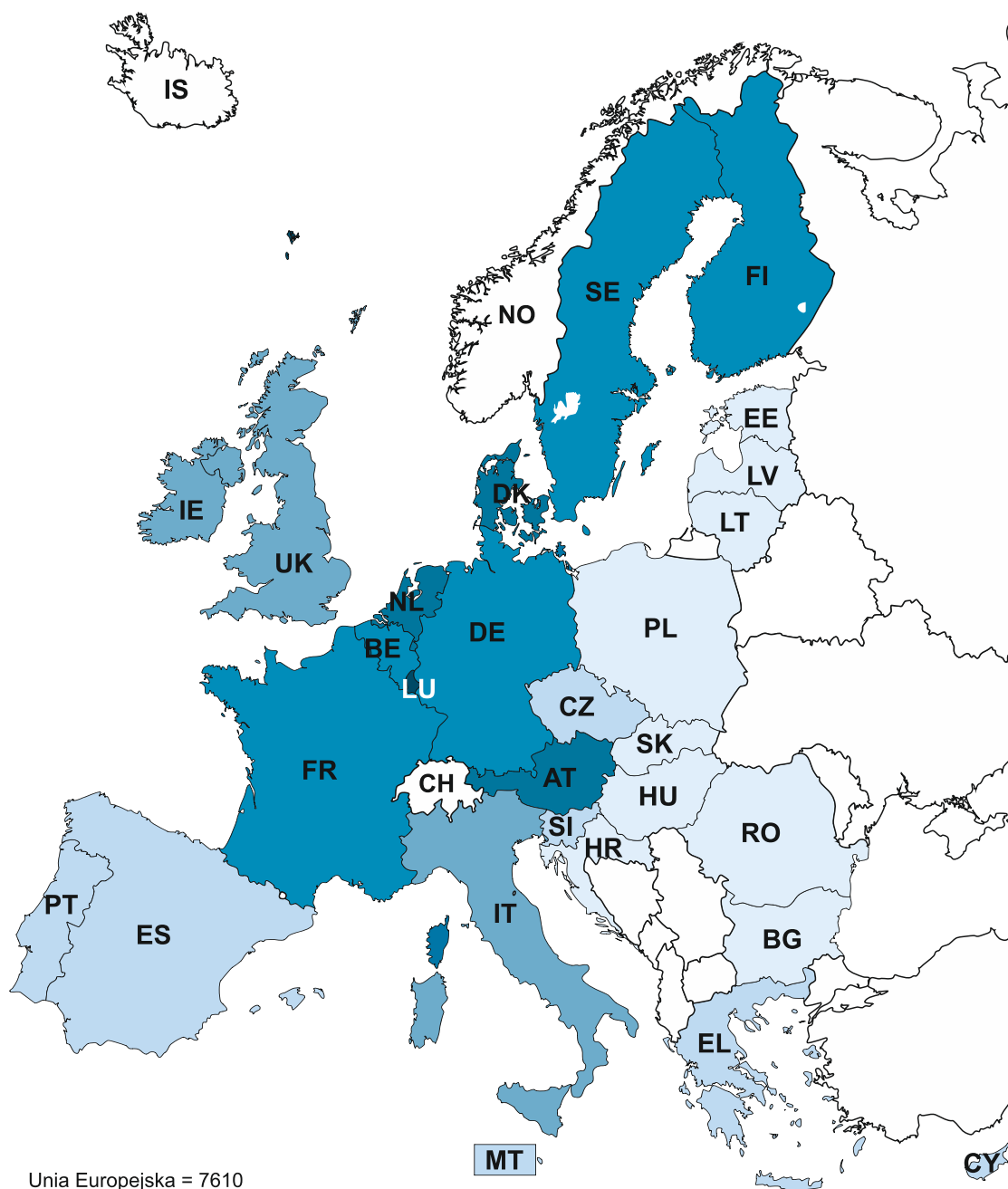
Wydatki na zabezpieczenie społeczne
w % PKB

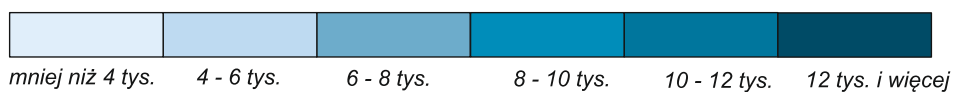
Źródło: GUS, baza danych Eurostat - 2017

Kartogram 3.4.

**WYDATKI NA ZABEZPIECZENIE SPOŁECZNE
W UNII EUROPEJSKIEJ W 2014 R.**

Wydatki na zabezpieczenie społeczne
na osobę w PPS

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - 2017

Tabl. 3.4. **Struktura wydatków na zabezpieczenie społeczne w Unii Europejskiej w 2014 r. według wybranych funkcji świadczeń**

Wyszczególnienie	Podeszły wiek (emerytury, renty rodzinne)	Choroba i opieka zdrowotna oraz niepełnosprawność	Rodzina i dzieci	Bezrobocie	Mieszkalnictwo i wykluczenie społeczne
Unia Europejska	11,1	8,1	2,4	1,4	1,1
Austria	13,0	7,4	2,8	1,6	0,6
Belgia	9,8	8,4	2,2	3,4	0,8
Bułgaria	7,9	5,0	1,9	0,5	0,3
Chorwacja	7,2	7,1	1,5	0,5	0,2
Cypr	10,9	4,5	1,4	1,9	1,4
Czechy	8,4	6,0	1,7	0,6	0,6
Dania	11,8	6,3	3,5	1,6	2,0
Estonia	6,5	4,4	1,6	0,4	0,1
Finlandia	12,1	7,5	3,2	2,6	1,5
Francja	12,9	9,1	2,5	2,0	1,7
Grecja	14,2	4,7	1,1	1,1	0,3
Hiszpania	9,8	6,5	1,3	2,7	0,3
Holandia	11,1	10,0	0,9	1,6	1,8
Irlandia	5,3	6,7	2,5	2,7	0,6
Litwa	6,7	4,1	1,1	0,3	0,4
Luksemburg	6,6	5,7	3,5	1,5	0,8
Łotwa	7,2	3,5	1,3	0,6	0,2
Malta	7,7	5,9	1,3	0,5	0,4
Niemcy	9,0	9,6	3,1	1,1	0,8
Polska	9,3	4,0	1,5	0,2	0,2
Portugalia	12,8	6,1	1,2	1,5	0,2
Rumunia	7,3	3,9	1,2	0,1	0,2
Słowacja	7,3	5,6	1,7	0,5	0,4
Słowenia	10,1	7,3	1,9	0,7	0,7
Szwecja	12,2	7,5	3,1	1,1	1,3
Węgry	9,1	4,9	2,3	0,4	0,4
Wielka Brytania	11,7	8,5	2,8	0,5	2,1
Włochy	14,1	6,8	1,6	1,7	0,2

Źródło: baza danych Eurostat, listopad 2017.

10. ANEKS METODOLOGICZNY (PODSTAWOWE POJĘCIA I DEFINICJE)

Dochód do dyspozycji – definiowany jest jako suma dochodów pieniężnych (w przypadku pracy najemnej uwzględniających dodatkowo korzyści niepieniężne związane z użytkowaniem samochodu służbowego) netto (po odliczeniu zaliczek na podatek dochodowy, podatków od dochodów z własności, składek na ubezpieczenie społeczne, zdrowotne) wszystkich członków gospodarstwa domowego pomniejszona o: podatki od nieruchomości, transfery pieniężne przekazane innym gospodarstwom domowym oraz saldo rozliczeń z Urzędem Skarbowym.

Zmodyfikowana skala ekwiwalentności OECD – skala stosowana przy obliczaniu dochodów obliczona w następujący sposób: 1 – dla pierwszej osoby dorosłej w gospodarstwie domowym, 0,5 – dla każdego kolejnego członka gospodarstwa w wieku 14 lat i więcej, 0,3 – dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat.

Purchasing Power Standard (PPS) – wspólna waluta umowna, której jednostką jest standard siły nabywczej (Purchasing Power Standard – PPS). Wartość jednego PPS równa jest liczbie jednostek waluty danego kraju odpowiadającej 1 euro na rynku krajowym, przy uwzględnieniu relacji cen danego kraju do cen pozostałych krajów biorących udział w porównaniu.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem (po uwzględnieniu transferów społecznych) – odsetek osób w gospodarstwach domowych, których dochody po uwzględnieniu transferów społecznych (w roku poprzedzającym badanie) znajdowały się poniżej granicy ubóstwa. Granicę ubóstwa przyjmuje się na poziomie 60% mediany rocznych dochodów w danym kraju.

Wskaźnik osób zagrożonych pogłębioną deprywacją materialną – odsetek osób w gospodarstwach domowych, deklarujących brak możliwości realizacji ze względów finansowych przynajmniej 4 z 9 wymienionych potrzeb:

1. deklaracja braku środków finansowych na opłacenie tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku,
2. deklaracja braku możliwości, ze względów finansowych, jedzenia mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień,
3. deklaracja braku możliwości, ze względu na trudności finansowe, ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb,
4. brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku (w wysokości odpowiadającej miesięcznej wartości przyjętej w danym kraju granicy ubóstwa relatywnego),
5. zaległości w terminowych opłatach związanych z mieszkaniem, spłatach rat i kredytów,
6. brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telewizora kolorowego,
7. brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, samochodu,
8. brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, pralki,
9. brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telefonu (stacjonarnego lub komórkowego).

Wskaźnik osób żyjących w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy – odsetek osób w wieku 0-59 lat mieszkających w gospodarstwach domowych, w których osoby dorosłe w wieku produkcyjnym (18-59 lat) w roku poprzedzającym badanie przepracowały mniej niż 20% ich całkowitego potencjału pracy.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – odsetek osób, które są zagrożone ubóstwem lub pogłębioną deprivacją materialną lub żyją w gospodarstwach domowych o bardzo niskiej intensywności pracy. Osoby zlicza się tylko raz, nawet jeśli są one obecne w wielu podwskaźnikach.

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym – za zagrożone ubóstwem trwałym uważa się osoby, których poziom dochodu ekwiwalentnego do dyspozycji w roku poprzedzającym badanie i przynajmniej w ciągu dwóch z trzech poprzednich lat był niższy od przyjętego dla danego roku proggu ubóstwa relatywnego.

Współczynnik Giniego – jest miarą nierówności dochodów. Przyjmuje on wartość między 0 a 1 (lub jeśli wartość wskaźnika przemnożymy przez 100, między 0 a 100). Wskaźnik ten osiągnąłby wartość 0 (rozkład jednorodny), gdyby wszystkie osoby miały ten sam dochód, natomiast wartość 1, gdyby wszystkie osoby poza jedną miały dochód zerowy. Zatem, im wyższa jest wartość wskaźnika, tym większy jest stopień koncentracji dochodów i większe jest ich zróżnicowanie.

Wskaźnik zróżnicowania kwintylowego (wskaźnik nierówności rozkładu dochodów S80/S20) – wskaźnik szacuje się obliczając stosunek sumy dochodów uzyskanych przez 20% osób o najwyższym poziomie dochodów (najwyższa grupa kwintylowa) do sumy dochodów uzyskanych przez 20% osób o najniższym poziomie dochodów (najniższa grupa kwintylowa).

Dziecko na utrzymaniu – zgodnie z metodologią Eurostatu, jest to osoba w wieku 0-17 lat, będąca w składzie gospodarstwa domowego lub osoba w wieku 18-24 lat, o ile jest bierna zawodowo i mieszka przynajmniej z jednym ze swoich rodziców.

11. ANEKS TABELARYCZNY

Tabl. 3.5. Wybrane wskaźniki rozkładu dochodów w krajach Unii Europejskiej w 2016 r.

Kraj	Roczne dochody		Granica ubóstwa relatywnego	Współczynnik Giniego	Nierówność rozkładu dochodów S80/S20
	Średnia	Mediana			
	PPS				
Austria	24 767	22 524	13 514	27,2	4,1
Belgia	22 651	20 820	12 492	26,3	3,8
Bułgaria	8 332	6 744	4 046	38,3	7,9
Chorwacja	9 772	8 829	5 297	29,8	5,0
Cypr	19 318	15 985	9 591	32,1	4,9
Czechy	14 063	12 514	7 508	25,1	3,5
Dania	23 681	21 120	12 672	27,7	4,1
Estonia	13 860	11 860	7 116	32,7	5,6
Finlandia	22 046	19 766	11 859	25,4	3,6
Francja	24 157	20 750	12 450	29,3	4,3
Grecja	10 208	8 828	5 297	34,3	6,6
Hiszpania	17 572	15 175	9 105	34,5	6,6
Holandia	23 425	20 994	12 596	26,9	3,9
Irlandia	20 274*	17 704*	10 622	29,8*	4,5*
Litwa	11 560	9 279	5 567	37,0	7,1
Luksemburg	32 969*	29 285*	16 862	28,5	5,0
Łotwa	10 876	9 198	5 519	34,5	6,2
Malta	19 196	16 925	10 155	28,5	4,2
Niemcy	23 947	21 210	12 726	29,5	4,6
Polska	12 281	10 850	6 510	29,8	4,8
Portugalia	12 885	10 714	6 429	33,9	5,9
Rumunia	5 295	4 720	2 832	34,7	7,2
Słowacja	11 173	10 507	6 304	24,3	3,6
Słowenia	16 588	15 500	9 300	24,4	3,6
Szwecja	22 502	20 706	12 424	27,6	4,3
Węgry	9 492	8 387	5 032	28,2	4,3
Wielka Brytania	20 393	17 521	10 512	31,5	5,1
Włochy	17 380*	15 395*	9 921	32,4*	6,1

*2015 r.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – listopad 2017.

Tabl. 3.6. Wpływ transferów społecznych na redukcję wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym w krajach Unii Europejskiej w 2016 r.

Kraj	Granica ubóstwa relatywnego	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym:	
		po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych	bez uwzględniania w dochodach transferów społecznych ^a
	<i>PPS</i>	<i>% osób w gospodarstwach domowych</i>	
Austria	13 514	14,1	26,3
Belgia	12 492	15,5	26,3
Bułgaria	4 046	22,9	27,9
Chorwacja	5 297	19,5	27,3
Cypr	9 591	16,1	25,0
Czechy	7 508	9,7	16,3
Dania	12 672	11,9	24,9
Estonia	7 116	21,7	28,9
Finlandia	11 859	11,6	27,0
Francja	12 450	13,6	23,6
Grecja	5 297	21,2	25,2
Hiszpania	9 105	22,3	29,5
Holandia	12 596	12,7	22,1
Irlandia	10 622	16,3*	36,2*
Litwa	5 567	21,9	27,9
Luksemburg	16 862	16,5	27,2
Łotwa	5 519	21,8	27,8
Malta	10 155	16,5	23,8
Niemcy	12 726	16,5	25,3
Polska	6 510	17,3	22,9
Portugalia	6 429	19,0	25,0
Rumunia	2 832	25,3	29,5
Słowacja	6 304	12,7	18,4
Słowenia	9 300	13,9	24,3
Szwecja	12 424	16,2	29,9
Węgry	5 032	14,5	25,8
Wielka Brytania	10 512	15,9	28,1
Włochy	9 921	20,8	26,1

^a Wskaźnik zagrożenia ubóstwem obliczany w oparciu o dochody gospodarstw domowych pomniejszone o wartość otrzymywanych transferów społecznych z wyłączeniem świadczeń związanych z wiekiem (przede wszystkim emerytur).

Tabl. 3.7. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce i w Unii Europejskiej w 2008 r., 2015 r. i 2016 r.**

Nazwa wskaźnika		Rok		
		2008	2015	2016
		<i>% osób w gospodarstwach domowych</i>		
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	Polska	16,9	17,6	17,3
	Unia Europejska	16,5	17,3	17,3
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	Polska	17,7	8,1	6,7
	Unia Europejska	8,5	8,1	7,5
Wskaźnik bardzo niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym	Polska	8,0	6,9	6,3
	Unia Europejska	9,2	10,7	10,4
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Polska	30,5	23,4	21,9
	Unia Europejska	23,7	23,8	23,5

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.8. **Ludność zagrożona ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce i w Unii Europejskiej w 2008 r., 2015 r. i 2016 r.**

Nazwa wskaźnika		Rok		
		2008	2015	2016
		<i>w mln osób</i>		
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym	Polska	6,4	6,6	6,5
	Unia Europejska	80,9	86,8	87,0
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	Polska	6,7	3,0	2,5
	Unia Europejska	41,5	40,4	37,8
Wskaźnik bardzo niskiej intensywności pracy w gospodarstwie domowym	Polska	2,4	2,0	1,8
	Unia Europejska	34,6	39,3	38,8
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	Polska	11,5	8,8	8,2
	Unia Europejska	115,9	119,1	118,0

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.9. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według wieku**

Wiek lata	Rok		
	2008	2015	2016
	<i>% osób w gospodarstwach domowych</i>		
Ogółem	30,5	23,4	21,9
17 lub mniej	32,9	26,6	24,2
18-64	30,6	24,1	22,7
65 lub więcej	26,9	17,0	16,1

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.10. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według typu gospodarstwa domowego**

Typ gospodarstwa domowego	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Ogółem	30,5	23,4	21,9
Samotna osoba dorosła	41,6	30,8	32,2
Samotna osoba dorosła z dziećmi na utrzymaniu	51,9	43,2	47,3
Dwie osoby dorosłe z jednym dzieckiem na utrzymaniu	22,4	15,6	16,2
Dwie osoby dorosłe z 2 dziećmi na utrzymaniu	25,3	19,5	18,6
Dwie osoby dorosłe z 3 lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu	45,4	38,7	35,0
Dwie osoby dorosłe bez dzieci na utrzymaniu	27,9	19,9	18,3

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.11. **Wskaźnik ubóstwa relatywnego w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według wieku**

Wiek lata	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Ogółem	16,9	17,6	17,3
17 lub mniej	22,4	22,4	21,1
18-64	16,3	17,6	17,3
65 lub więcej	11,7	12,1	12,8

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.12. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według typu gospodarstwa domowego**

Typ gospodarstwa domowego	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Ogółem	16,9	17,6	17,3
Samotna osoba dorosła	20,3	22,9	26,0
Samotna osoba dorosła z dziećmi na utrzymaniu	30,2	32,4	34,1
Dwie osoby dorosłe z 1 dzieckiem na utrzymaniu	13,9	12,5	13,9
Dwie osoby dorosłe z 2 dziećmi na utrzymaniu	17,9	16,7	17,0
Dwie osoby dorosłe z 3 lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu	34,4	34,0	32,8
Dwie osoby dorosłe bez dzieci na utrzymaniu	9,7	11,3	11,6

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.13. **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem trwałym w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według wieku**

Wiek lata	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Ogółem	10,4	10,1	9,7
17 i mniej	15,8	14,4	13,1
18-64	10,2	9,7	9,6
65 i więcej	5,4	7,9	7,3

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.14. **Odsetek osób pozostających w sferze ubóstwa relatywnego w czteroletnim okresie w odniesieniu do 2016 roku**

Okres pozostawania w sferze ubóstwa relatywnego	Polska	Unia Europejska
	% osób w gospodarstwach domowych	
Nigdy	69,5	72,3*
1 rok	10,9	9,4*
2 lata	7,5	6,1*
3 lata	5,1	5,0*
4 lata	7,1	7,3*

*Dane za 2015 r.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.15. **Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według typu gospodarstwa domowego**

Typ gospodarstwa domowego	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Ogółem	17,7	8,1	6,7
Samotna osoba dorosła	29,0	13,7	13,8
Samotna osoba dorosła z dziećmi na utrzymaniu	34,6	16,3	21,6
Dwie osoby dorosłe z jednym dzieckiem na utrzymaniu	11,0	4,6	3,1
Dwie osoby dorosłe z 2 dzieci na utrzymaniu	11,3	4,0	3,5
Dwie osoby dorosłe z 3 lub większą liczbą dzieci na utrzymaniu	23,9	14,1	7,5
Dwie osoby dorosłe bez dzieci na utrzymaniu	16,8	7,6	6,6

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.16. **Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według wieku**

Wiek lata	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Ogółem	17,7	8,1	6,7
17 i mniej	17,5	7,9	5,8
18-64	17,2	8,2	7,1
65 i więcej	20,8	7,9	5,9

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.17. **Symptomy deprivacji materialnej w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r.**

Symptomy deprivacji materialnej	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Wskaźnik pogłębionej deprivacji materialnej	17,7	8,1	6,7
Deklaracja braku środków finansowych na opłacenie tygodniowego wyjazdu wszystkich członków gospodarstwa domowego na wypoczynek raz w roku	63,6	44,4	41,4
Deklaracja braku możliwości, ze względów finansowych, jedzenia mięsa, ryb (lub wegetariańskiego odpowiednika) co drugi dzień	20,8	8,2	6,7
Deklaracja braku możliwości, ze względu na trudności finansowe, ogrzewania mieszkania odpowiednio do potrzeb	20,2	7,7	7,2
Brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku	50,7	42,6	38,3
Zaległości w terminowych opłatach związanych z mieszkaniem, spłatach rat i kredytów	11,5	11,4	11,6
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telewizora kolorowego	0,6	0,4	0,4
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, samochodu	16,8	9,3	7,5
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, pralki	0,9	0,7	0,7
Brak w gospodarstwie domowym, ze względów finansowych, telefonu (stacjonarnego lub komórkowego)	1,4	1,7	1,2

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

Tabl. 3.18. **Wskaźnik bardzo niskiej intensywności pracy w Polsce w 2008 r., 2015 r. i 2016 r. według wieku**

Wiek lata	Rok		
	2008	2015	2016
	% osób w gospodarstwach domowych		
Ogółem (0-59)	8,0	6,9	6,4
17 i mniej	5,0	5,0	4,9
18-59	8,9	7,5	6,9

Źródło: GUS, baza danych Eurostat – wrzesień 2017 r.

4

WYBRANE WSKAŹNIKI WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO W POLSCE NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ

Zarówno ubóstwo jak i wykluczenie społeczne należą do zjawisk złożonych; przy czym tak jak nie ma jednej powszechnie obowiązującej definicji ubóstwa, tak też w literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji wykluczenia społecznego. Często ubóstwo traktowane jest jako jeden z symptomów wykluczenia społecznego. Zdarza się również, szczególnie w dyskursie politycznym, że ubóstwo jest utożsamiane z wykluczeniem społecznym. Określenie związków między wykluczeniem społecznym oraz ubóstwem stanowi przedmiot rozważań o charakterze teoretycznym, debat politycznych jak i badań empirycznych¹.

Pojęcie wykluczenia społecznego, ze względu na swoją niejednoznaczność może być definiowane w różny sposób. Na podstawie analizy kilkunastu definicji wykluczenia społecznego, R. Szarfenberg wyróżnił cztery, bardziej ogólne koncepcje, określające wykluczenie społeczne jako²:

1. Problem z uczestnictwem/partycypacją w życiu społecznym lub zbiorowym;
2. Problem z prawami społecznymi i socjalnymi (odmowa, niekorzystanie, problemy z realizacją);
3. Problem z dostępem (ograniczony, utrudniony) do zasobów, dóbr publicznych, instytucji i systemów społecznych;
4. Relatywna i wielowymiarowa deprivacja.

Na poziomie Unii Europejskiej wykluczenie społeczne zdefiniowane zostało jako „proces, wskutek którego pewne jednostki zostają zepchnięte na margines społeczeństwa i niedopuszczone do pełnego uczestnictwa w jego życiu ze względu na brak podstawowych kwalifikacji i możliwości kształcenia ustawicznego, czy też dyskryminację. Te czynniki powodują odsunięcie ich od pracy, dochodów, możliwości kształcenia oraz społecznych i lokalnych więzi i aktywności. Jednostki te mają ograniczony dostęp do decyzyjnych ośrodków władzy i stąd często odczuwają bezsilność i brak możliwości wpływu na decyzje, które oddziałują na ich codzienne życie”³.

Przyjęcie tej ogólnej, konceptualnej definicji wykluczenia społecznego jako zjawiska wielowymiarowego powoduje, że w praktyce mamy do czynienia nie z jedną, a z wieloma miarami wykluczenia społecznego. Dzięki temu istota oraz ocena zjawiska mogą być przedstawione wieloaspektowo i bez uproszczeń. W ramach prac Komisji Europejskiej wypracowanych zostało wiele miar, które umożliwiają monitorowanie różnych symptomów wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej. Do takich mierników zaliczany jest m.in. zestaw 18 wskaźników statystycznych zwanych „leijkenowskimi”, zaakceptowany przez kraje członkowskie w grudniu 2001 r. na szczycie w Laeken (Laeken European Council). Wskaźniki te dotyczą przede wszystkim tak ważnych z punktu widzenia jakości życia i polityki społecznej wymiarów wykluczenia społecznego jak: ubóstwo, zatrudnienie, czy edukacja. Jako, że kwestia ubóstwa została szczegółowo omówiona w innym miejscu publikacji, w niniejszym rozdziale przedstawione zostały wybrane wskaźniki obrazujące sytuację w Polsce na tle Unii Europejskiej dotyczące dwóch pozostałych obszarów, czyli zatrudnienia oraz edukacji.

¹ Zob. m.in.: R. Lister (2007), *Ubóstwo a wykluczenie społeczne*, w: *Bieda*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa;

R. Szarfenberg, A. Kurowska (2010), *Ubóstwo a wielowymiarowa deprivacja, nierówności i wykluczenie społeczne*, w: *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.

² R. Szarfenberg, *Marginalizacja i wykluczenie społeczne – panorama językowo teoretyczna*, w: *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza*, Warszawa 2010, s. 131.

³ Źródło: *Combating poverty and social exclusion: a statistical portrait of European Union 2010*, Eurostat, edycja 2010, str. 7.

1. WSKAŹNIKI DOTYCZĄCE ZATRUDNIENIA

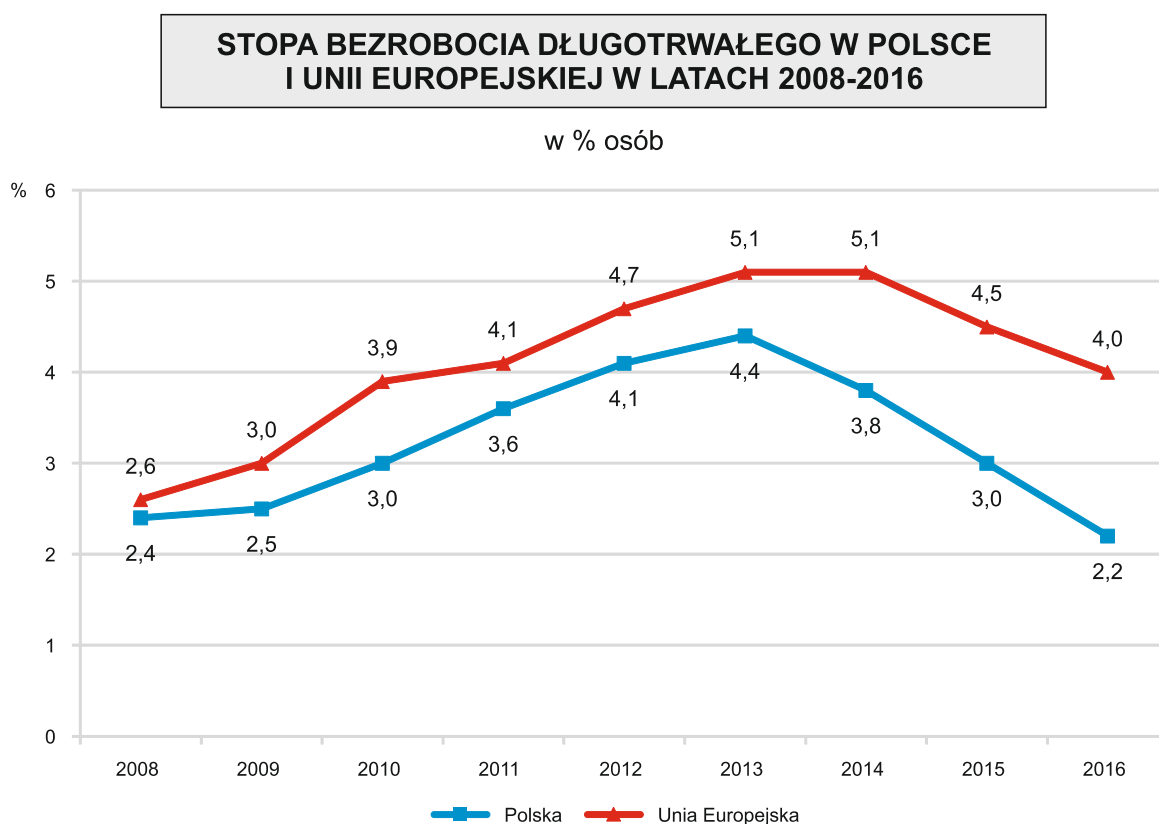
W kontekście zatrudnienia za kluczowe wskaźniki monitorujące wykluczenie społeczne uznano cztery mierniki obliczane na poziomie Unii Europejskiej. Były to: stopa bezrobocia długotrwałego, odsetek młodzieży niepracującej i nieuczestniczącej w kształceniu (tzw. NEET), rozproszenie regionalne wskaźnika zatrudnienia oraz odsetek osób żyjących w gospodarstwach domowych bez osób pracujących.

Stopa bezrobocia długotrwałego

Stopa bezrobocia długotrwałego (*'Long term unemployment rate'*) definiowana jest jako odsetek osób bezrobotnych, poszukujących pracy przez okres powyżej 12 miesięcy (13 lub więcej) w liczbie ludności aktywnej zawodowo⁴.

W 2016 r. średnia wartość wskaźnika dla Unii Europejskiej wyniosła 4%, przy czym najniższą stopę bezrobocia długotrwałego odnotowano w Wielkiej Brytanii i Szwecji (ok. 1%), najwyższą natomiast przede wszystkim w Grecji (17%), a także w Hiszpanii (ok. 10%). W Polsce w 2016 r. bezrobocia długotrwałego doświadczała około co pięćdziesiąta aktywna zawodowo osoba w wieku 15-74 lata, co było wartością zbliżoną do odnotowanej w 2008 r., ale znacznie niższą niż w okresie 2010-2015.

Wykres 4.1.

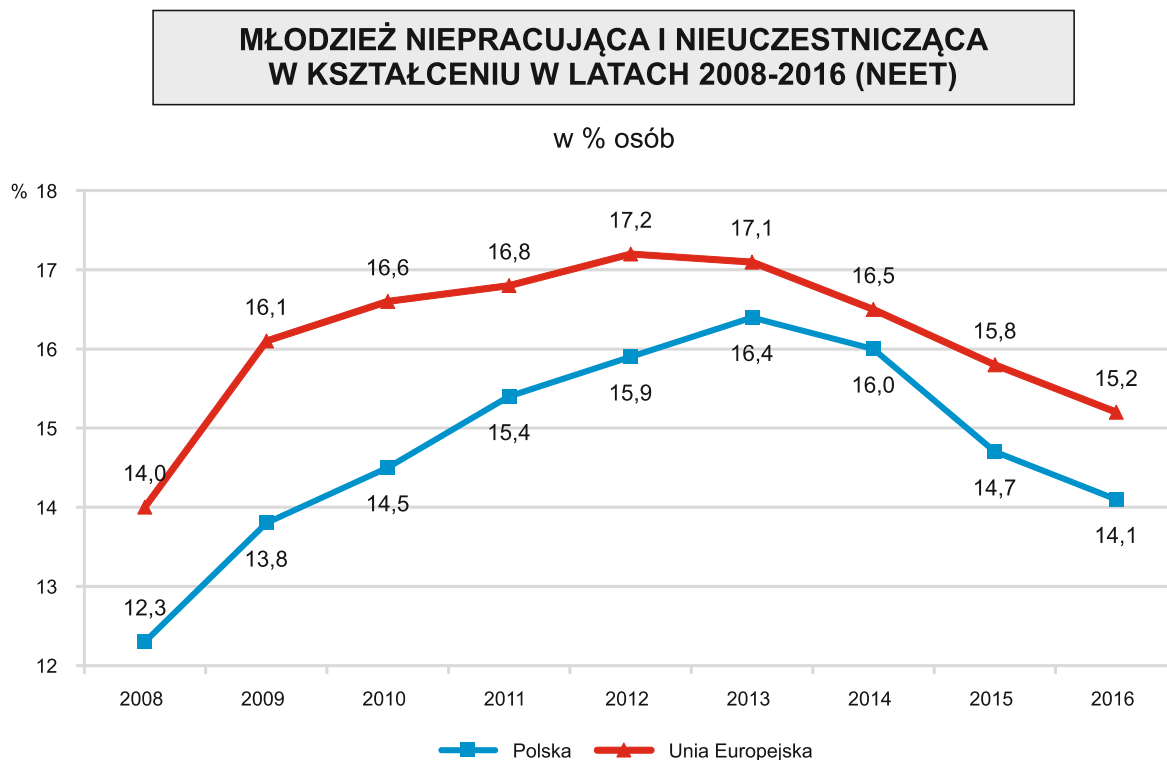
Źródło: GUS, baza danych Eurostat - październik 2017

⁴ W celu uzyskania porównywalności pomiędzy krajami Unii Europejskiej, prezentowane wartości stopy bezrobocia długotrwałego dotyczą populacji aktywnej zawodowo w wieku 15-74 lata.

Młodzież niepracująca i nieuczestnicząca w kształceniu

Wskaźnik, nazywany również od angielskiego skrótu wskaźnikiem NEET ('*Not in employment and not in any education and training*'), definiowany jest jako odsetek osób w wieku 18-24 lata, które nie pracują, czyli są nieaktywne zawodowo/bezrobotne oraz nie uczestniczą w dalszym kształceniu lub szkoleniu (nie uczestniczyły w żadnej formie edukacji w ciągu 4 tygodni poprzedzających badanie).

Wykres 4.2.

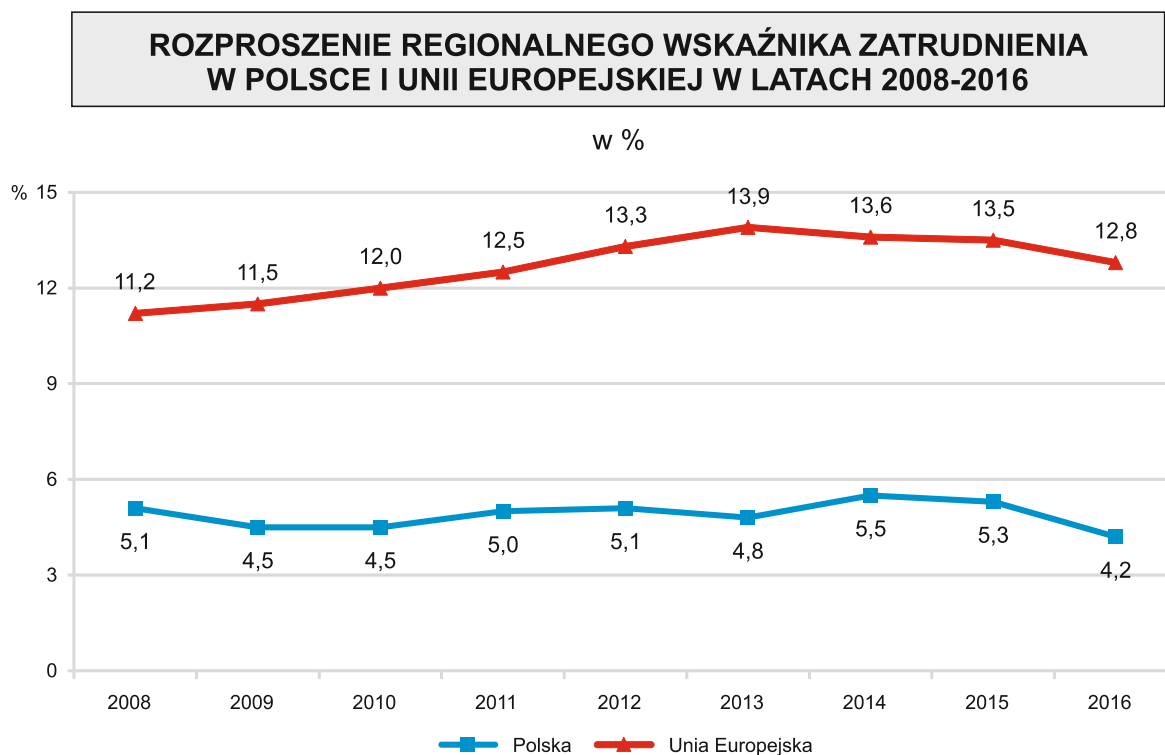
Źródło: GUS, baza danych Eurostat - październik 2017

W całej Unii Europejskiej w 2016 r. tego rodzaju problem dotyczył ok 15% osób z analizowanej grupy. Najniższy odsetek tzw. „NEET” zaobserwowano w takich krajach, jak: Holandia (ok. 6%), a także Dania, Luksemburg i Malta (po ok. 8%). Najczęściej zaś młodzież niepracująca oraz nieuczestnicząca w dalszym kształceniu lub szkoleniu pojawiała się we Włoszech (ok. 26%) oraz w Chorwacji, Grecji, Portugalii i Cyprze (po ok. 22%). W Polsce wartość wskaźnika NEET była w 2016 r. nieco niższa od średniej dla Unii Europejskiej i wyniosła ok. 14%. Skala problemu w naszym kraju była więc nieznacznie (o prawie 2 p. proc.) wyższa niż w 2008 r., przy czym począwszy od 2014 r. obserwowany był trend spadkowy w tym zakresie, który nastąpił po kulminacji systematycznego wzrostu wskaźnika do ponad 16%, która odnotowana została w 2013 r.

Rozproszenie regionalnego wskaźnika zatrudnienia

Rozproszenie regionalnego wskaźnika zatrudnienia, inaczej zwanego wskaźnikiem spójności regionalnej (*Regional cohesion – dispersion of regional employment rate*), jest to wyrażone w procentach różnicowanie wskaźnika zatrudnienia pomiędzy regionami statystycznymi na poziomie NUTS-2 (w Polsce są to województwa) wśród osób w wieku 15-64 lata. Gdy wartość wskaźnika jest równa 0, oznacza to identyczny odsetek zatrudnionych osób, w wieku od 15 do 64 lat we wszystkich regionach statystycznych (województwach lub w ich odpowiednikach) w danym kraju. Im wyższa wartość tego wskaźnika, tym większe różnicowanie odsetków zatrudnionych osób w wieku 15-64 lata w poszczególnych regionach danego kraju. Należy zaznaczyć, iż ze względu na niewielką powierzchnię, a tym samym niewielkie zróżnicowanie terytorialne, część krajów Unii Europejskiej nie monitoruje rozproszenia regionalnego wskaźnika zatrudnienia⁵.

Wykres 4.3.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - październik 2017

W 2016 r. rozproszenie regionalnego wskaźnika zatrudnienia w Unii Europejskiej wyniosło prawie 13%, przy czym największą spójnością charakteryzowały się Dania oraz Szwecja (po ok. 2%), najmniejszą zaś Włochy (prawie 19%) oraz Hiszpania (ponad 10%). Wśród krajów członkowskich Unii Europejskiej, które monitorowały omawiany problem i publikowały na ten temat dane, Polska należała do państw o relatywnie dużej spójności regionalnej. W 2016 r. wskaźnik dla naszego kraju osiągnął niewiele ponad 4%, co oznacza wartość o ok. 1 p. proc. niższą niż w 2008 r.

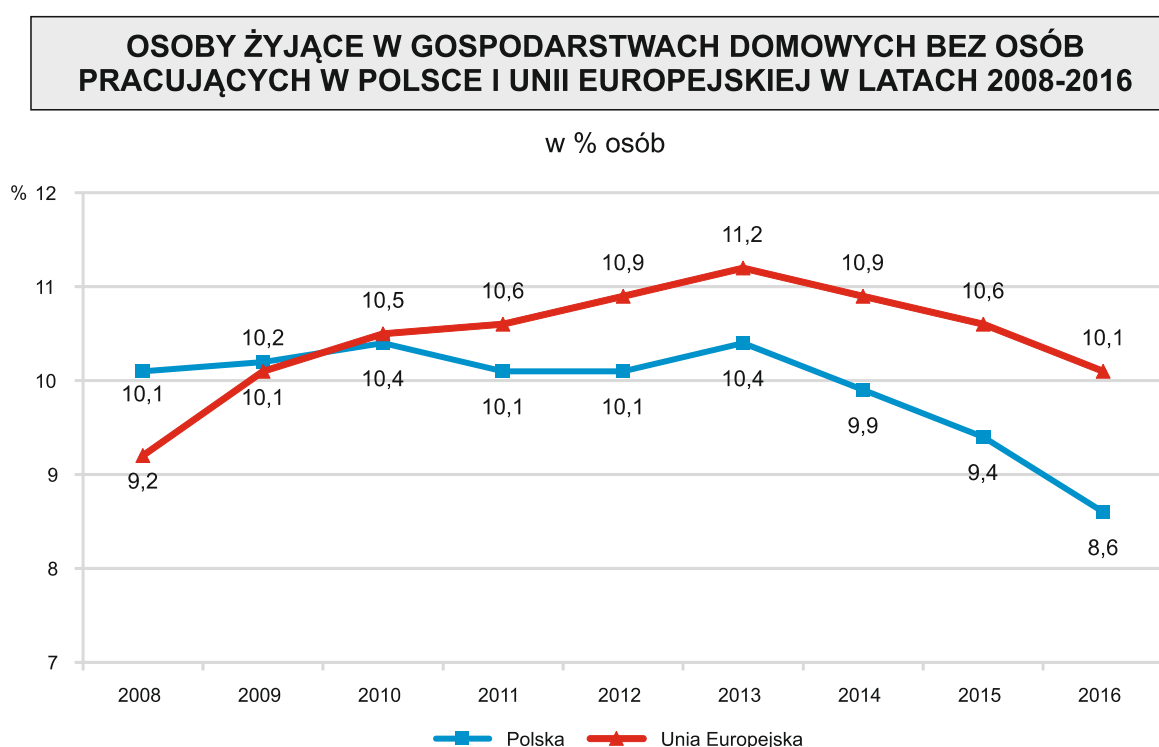
⁵ Wartości wskaźnika nie publikują następujące kraje członkowskie Unii Europejskiej: Chorwacja, Cypr, Estonia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta oraz Słowenia.

Osoby żyjące w gospodarstwach domowych bez osób pracujących

Osoby żyjące w gospodarstwach domowych bez osób pracujących (*'Population living in jobless household'*) monitorowane są za pomocą miernika definiowanego jako odsetek osób w wieku 18-59 lat żyjących w gospodarstwach domowych, w których żadna osoba nie pracuje.

W 2016 r. w tego rodzaju gospodarstwach domowych żył około co dziesiąty mieszkaniec Unii Europejskiej w wieku 18-59 lat, przy czym najrzadziej do gospodarstw domowych bez osób pracujących należeli mieszkańcy Czech (5%), Malty i Słowacji (po ok. 6%), najczęściej natomiast mieszkańcy Grecji (ok. 17%), a także Hiszpanii i Włoch (po ok. 13%). Wartość omawianego miernika dla Polski była w 2016 r. niższa niż średnia dla całej Unii Europejskiej i wyniosła niecałe 9%. W odniesieniu do 2008 r. odnotowano nieznaczny spadek wartości tego wskaźnika (o 1,5 p. proc.).

Wykres 4.4.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - październik 2017

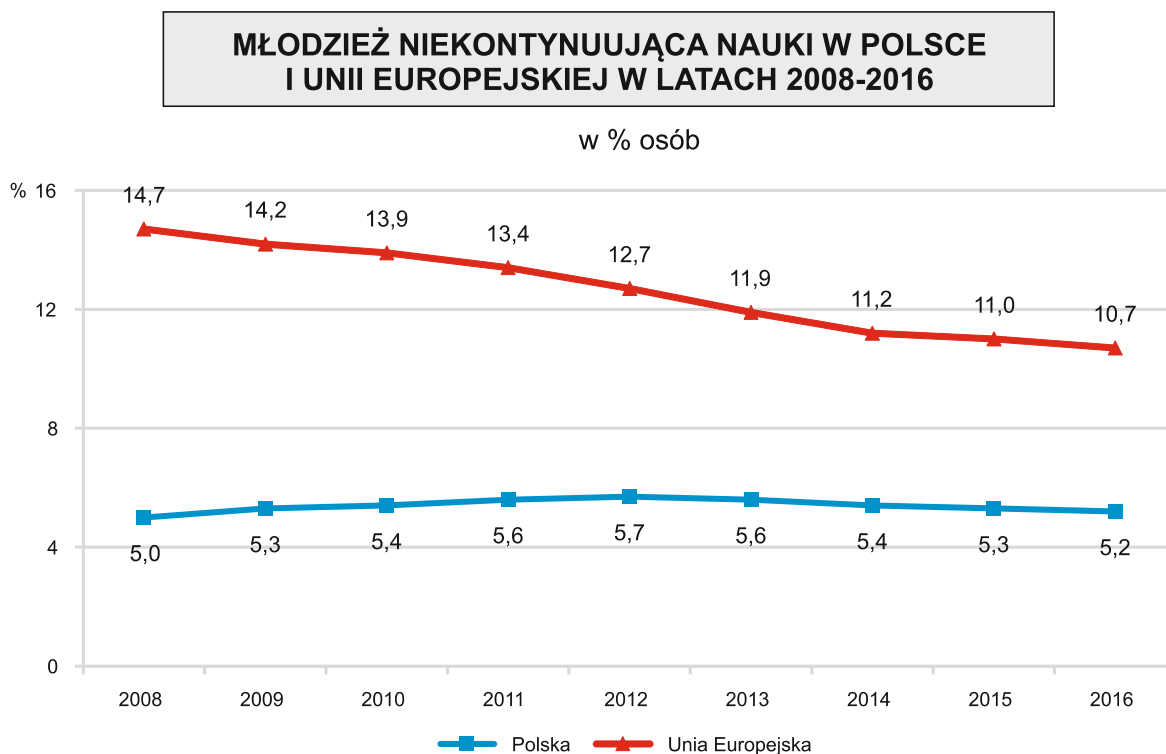
2. WSKAŹNIKI DOTYCZĄCE EDUKACJI

Biorąc pod uwagę obszar edukacji, na poziomie Unii Europejskiej za najistotniejsze z punktu widzenia diagnozy wykluczenia społecznego uznane zostały dane dotyczące młodzieży niekontynuującej nauki oraz informacje na temat populacji osób posiadających niskie wykształcenie.

Młodzież niekontynuująca nauki

Wskaźnik odnoszący się do młodzieży niekontynuującej nauki (*'Early school – leavers not in further education or training'*) rozumiany jest jako odsetek osób w wieku 18-24 lata, posiadających wykształcenie na poziomie nie wyższym niż ISCED⁶⁻² (w Polskich warunkach odpowiadające wykształceniu co najwyżej gimnazjalnemu) i nie kontynuujących nauki lub nie podejmujących szkoleń w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie.

Wykres 4.5.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - październik 2017

Zgodnie z definicją, w 2016 r. na poziomie Unii Europejskiej niemal 11% młodzieży nie kontynuowało nauki ani nie podejmowało szkoleń. Najrzadziej tego rodzaju osoby odnotowywano w Chorwacji (ok. 3%), przy czym Polska, obok Litwy i Słowenii, również należała do krajów o relatywnie niskim zasięgu omawianego zjawiska – w krajach tych wskaźnik osiągnął po ok. 5%. Państwami, w których problem niekontynuowania nauki przez młodzież odnotowywany był najczęściej okazały się natomiast Malta (ok. 20%), Hiszpania i Rumunia (po ok. 19%). W Polsce w latach 2008-2016 nie odnotowano wyraźnych zmian wartości tego wskaźnika, gdyż w tym okresie stale oscylował on wokół przywołanych wcześniej 5%.

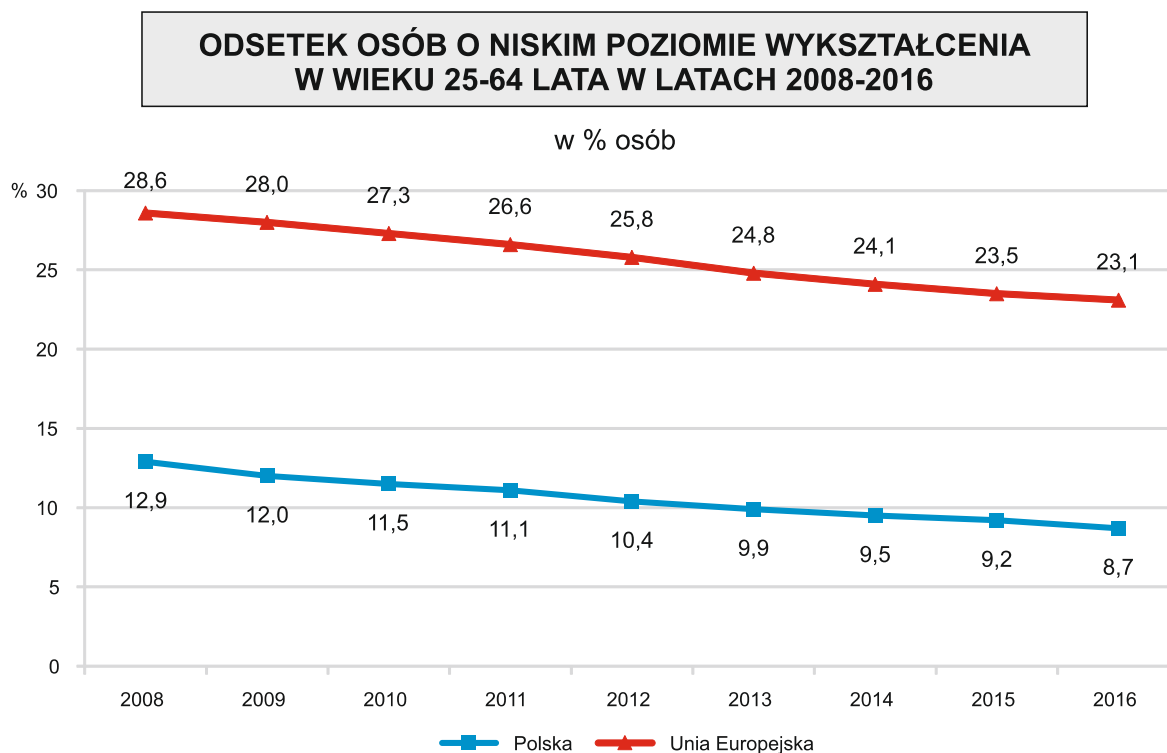
⁶ ISCED (International Standard Classification of Education – Międzynarodowa standardowa klasyfikacja edukacji) – jest narzędziem do opracowania porównywalnych w skali międzynarodowej statystyk dotyczących edukacji. Do roku 2013 dane na temat poziomu edukacji i wykształcenia były klasyfikowane według ISCED 1997, a od roku 2014 są one klasyfikowane według ISCED 2011. Jeżeli chodzi o dziedziny edukacji, dane do roku 2015 są klasyfikowane według ISCED 1997, a od roku 2016 będą klasyfikowane używając ISCED-F 2013. Więcej informacji na ten temat dostępnych jest pod adresem: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_Standard_Classification_of_Education_\(ISCED\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_Standard_Classification_of_Education_(ISCED))

Osoby o niskim poziomie wykształcenia

Innym wskaźnikiem uznanym za istotny przy monitorowaniu wykluczenia społecznego w kontekście edukacji jest odsetek osób o niskim poziomie wykształcenia (*Persons with low educational attainment*). Definiowany jest on jako procent osób w wieku 25-64 lata, które posiadały wykształcenie nie wyższe niż poziom ISCED-2. Jak już wspomniano wcześniej, w kontekście Polski zaliczane do tej grupy były osoby o wykształceniu gimnazjalnym, podstawowym lub niższym niż podstawowe.

W 2016 r. w Unii Europejskiej niskim poziomem wykształcenia charakteryzowało się ok. 23% osób, przy czym najniższymi wartościami wskaźnika odznaczały się Litwa (ponad 5%) oraz Czechy (niecałe 7%). Najczęściej niskim wykształceniem charakteryzowali się natomiast mieszkańcy Malty (ok. 55%) oraz Portugalii (ok. 53%). Polska należała do grupy krajów o relatywnie najniższej skali omawianego problemu, a ponadto należy zauważyć, iż od 2008 r. obserwowany był systematyczny spadek wskaźnika. Odsetek osób z niskim wykształceniem w naszym kraju zmniejszył się z ok. 13% w 2008 r. do niecałych 9% w 2016 r.

Wykres 4.6.

Źródło: GUS, baza danych Eurostat - październik 2017

Oslabienie więzi społecznych uważa się współcześnie za jeden z najważniejszych czynników sprzyjających społecznemu wykluczeniu. Przez wielu, osłabienie relacji międzyludzkich – określane często terminem izolacja społeczna – postrzegane jest jako „esencja wykluczenia społecznego”¹, a dane z tego zakresu nabierają coraz większego znaczenia dla kreowania i monitorowania efektów szeroko rozumianej polityki społecznej.

W niniejszym rozdziale przedstawiono syntetyczną analizę zjawiska izolacji społecznej w Polsce w oparciu o zrealizowane przez Główny Urząd Statystyczny w 2015 r. wieloaspektowe Badanie spójności społecznej². Wyniki tego badania pozwoliły zarówno na dokonanie próby oceny skali tego zjawiska w Polsce, jak również na analizę współwystępowania izolacji społecznej z innymi wymiarami wykluczenia społecznego, w tym z ubóstwem. Rezultaty analizy dotyczące związku pomiędzy izolacją społeczną a ubóstwem przedstawione zostały w drugiej części tego rozdziału. Prezentowane w dane dotyczą populacji osób w wieku 16 lat i więcej.

1. IZOLACJA SPOŁECZNA

Do grupy społecznie wyizolowanych zaliczono osoby, u których zaobserwowano niewielką intensywność lub brak kontaktów społecznych z osobami spoza swojego gospodarstwa domowego. Wzięto pod uwagę kontakty z rodziną, sąsiadami, znajomymi, przyjaciółmi oraz zaangażowanie w życie społeczne i działalność organizacji. Za symptom izolacji przyjęto brak lub sporadyczny charakter relacji danego typu, bez względu na przyczynę tej sytuacji. Oceny zagrożenia izolacją społeczną dokonano w oparciu o złożony wskaźnik kontaktów społecznych. Przyjmował on wartości z zakresu od 0 (osoba „silnie wyizolowana społecznie”) do 10 (osoba „silnie zintegrowana społecznie”). Jako próg zagrożenia izolacją społeczną przyjęto wartość wskaźnika równą 3 (zob. *Aneks metodologiczny*).

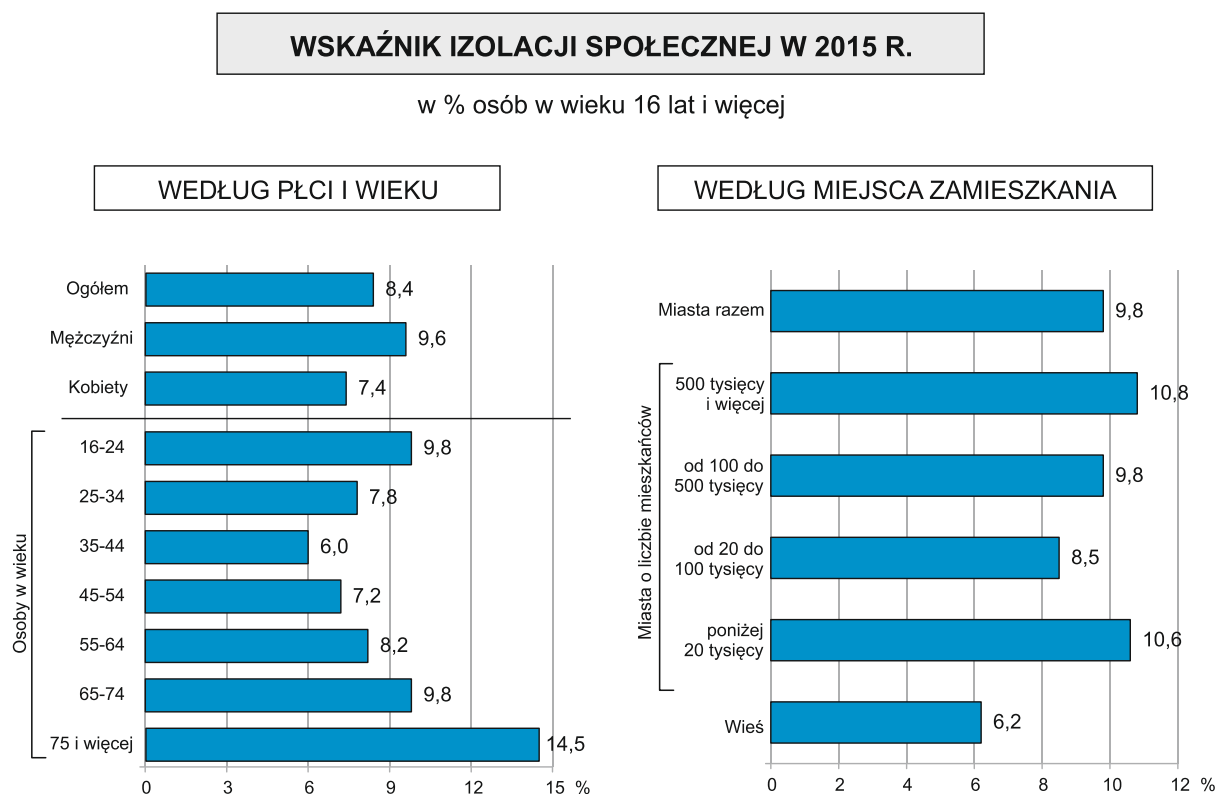
W konsekwencji, opierając się na wynikach Badania spójności społecznej z 2015 r., ponad 8% osób w wieku co najmniej 16 lat uznano za wyizolowane społecznie. Częściej izolacją społeczną dotknięci byli mężczyźni niż kobiety (odpowiednio: niecałe 10% i ponad 7%) oraz mieszkańcy miast (w zależności od liczby mieszkańców: od ok. 9% do ok. 11%) niż wsi (ok. 6%). Przy czym analizując społeczne zróżnicowanie izolacji społecznej musimy pamiętać, że tak jak w przypadku innych zjawisk społecznych w praktyce mamy do czynienia z oddziaływaniem nie jednego, ale wielu czynników wpływających jednocześnie na poziom danego zjawiska.

¹ R. Lister (2007), *Bieda*, Wydawnictwo Sic! Warszawa, str.107.

² Przeprowadzone przez GUS po raz pierwszy w 2011 r., reprezentacyjne badanie gospodarstw domowych. Druga edycja badania została zrealizowana w 2015 r., natomiast kolejna planowana jest na 2018 r. Celem Badania spójności społecznej jest zebranie informacji pozwalających na dokonanie wszechstronnych ocen jakości życia, rozumianej jako kategoria wielowymiarowa (uwzględniająca aspekty ekonomiczne i społeczne) i ocenianej przez pryzmat zarówno wskaźników obiektywnych, jak i subiektywnych.

Ograniczenie kontaktów społecznych dotyczyło przede wszystkim osób niepełnosprawnych³ oraz ludzi starszych – szczególnie w wieku 75 lat i więcej. Wśród niepełnosprawnych izolacją społeczną dotkniętych było 14% osób, a w grupie osób wieku 75 lat i więcej – ok. 15%. Wyraźne różnice w poziomie wskaźnika izolacji społecznej odnotowano ze względu na status na rynku pracy. Izolacją społeczną dotknięte były głównie osoby pozostające poza rynkiem pracy – emeryci, renciści, bezrobotni (wskaźnik izolacji w granicach ok. 10-16%). Bardziej od osób pracujących (ok. 6%) zagrożeni izolacją społeczną, przy przyjętych kryteriach, byli też uczniowie i studenci (ok. 9%).

Wykres 5.1.

2. WSPÓŁWYSTĘPOWANIE UBÓSTWA I IZOLACJI SPOŁECZNEJ

Przyjęto, że ubóstwo stanowi jeden z istotnych wymiarów wykluczenia społecznego. Współwystępowanie ubóstwa i izolacji społecznej może z dużym prawdopodobieństwem doprowadzić do marginalizacji społecznej. W grupie osób, wśród których obserwowane jest nakładanie się tych dwóch zjawisk mamy bowiem do czynienia z kumulacją zarówno ekonomicznych, jak i pozaekonomicznych czynników wykluczających społecznie.

³ Jako niepełnosprawne sklasyfikowane zostały osoby, które spełniały przynajmniej jeden z dwóch warunków: 1) posiadały ważne orzeczenie ustalające niepełnosprawność, niezdolność do pracy lub inwalidztwo (grupa inwalidzka); 2) według własnej oceny, z powodu problemów zdrowotnych (kalectwa lub choroby przewlekłej) miały całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność wykonywania codziennych czynności właściwych dla wieku (zabawa, nauka w szkole, praca zawodowa, prowadzenie gospodarstwa domowego, samoobsługa) trwającą 6 miesięcy lub dłużej.

W odniesieniu do ubóstwa uwzględniono trzy uzupełniające się jego wymiary: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej (zob. Aneks metodologiczny). W kontekście przyjętych założeń, izolacji społecznej lub przynajmniej jednej z trzech branych pod uwagę form ubóstwa doświadczała ponad jedna czwarta osób w wieku co najmniej 16 lat (ponad 27%). Wyniki Badania spójności społecznej wskazują jednak, że problem izolacji społecznej występuje zazwyczaj niezależnie od ubóstwa. Nakładanie się izolacji społecznej i przynajmniej jednej z trzech form ubóstwa zaobserwowano wśród ok. 3% osób, przy czym – jak już wspomniano w pierwszej części rozdziału – wartość wskaźnika izolacji społecznej ogółem wyniosła ok. 8%. Oznacza to, że ponad 60 % osób uznanych za wyizolowane społecznie nie doświadczało żadnej z form ubóstwa, a wśród nich znalazły się również osoby o bardzo dobrej sytuacji materialnej. Jednoczesne występowanie ubóstwa wielowymiarowego (rozumianego jako kumulacja wszystkich trzech form ubóstwa) i izolacji społecznej odnotowano natomiast w przypadku prawie co setnego mieszkańca Polski w wieku 16 lat i więcej.

Wyniki Badania spójności społecznej wskazały na brak silnych związków między różnymi formami ubóstwa ekonomicznego, a izolacją społeczną rozumianą jako deficyt sieci relacji społecznych. Tym większej uwagi polityków społecznych i systemu pomocy społecznej wymagają więc te osoby, wśród których mamy do czynienia z kumulacją ubóstwa i brakiem lub bardzo niskim poziomem kontaktów społecznych. Niewielka liczebność populacji, u której zaobserwowano współwystępowanie izolacji społecznej oraz ubóstwa (szczególnie ubóstwa wielowymiarowego) nie pozwala na podanie w oparciu o wyniki reprezentacyjnego Badania spójności społecznej jej szczegółowej charakterystyki społeczno-demograficznej. Ogólnie jednak można stwierdzić, iż współwystępowanie ubóstwa wielowymiarowego oraz izolacji społecznej dotyczy przede wszystkim osób bez wykształcenia, bezrobotnych oraz osób niepełnosprawnych, w tym rencistów.

Tabl. 5.1. Współwystępowanie ubóstwa i izolacji społecznej wśród osób w wieku 16 lat i więcej

Osoby w wieku 16 lat i więcej :	% osób
nie dotknięte żadną z 3 form ubóstwa i nie uznane za wyizolowane społecznie	72,6
dotknięte przynajmniej jedną z 3 form ubóstwa lub uznane za wyizolowane społecznie w tym:	27,4
dotknięte wyłącznie ubóstwem (przynajmniej jedna forma, bez izolacji społecznej)	19,0
dotknięte wyłącznie izolacją społeczną (bez ubóstwa)	5,4
dotknięte jednocześnie co najmniej jedną z 3 form ubóstwa i izolacją społeczną	3,0
w tym: co najmniej 2 formami ubóstwa i izolacją społeczną	1,6
trzema formami ubóstwa i izolacją społeczną	0,8

3. ANEKS METODOLOGICZNY

Zasady konstrukcji wskaźnika kontaktów społecznych i izolacji społecznej

Aby ocenić intensywność ogółu kontaktów społecznych utworzono zmienne pośrednie pozwalające na syntetyczny opis różnego typu relacji. Wyodrębniono zestaw typów relacji, które zostały powiązane ze zmiennymi pośrednimi. Przyjęto, że brane pod uwagę są wyłącznie relacje z osobami spoza gospodarstwa domowego (relacje wewnątrz gospodarstwa domowego nie mają wpływu na wartości zmiennych pośrednich ani na wartość wskaźników). Dodatkowo, aby relacja była uwzględniona w analizie, musi spełniać odpowiednie wymogi co do intensywności (częstotliwości).

Wyodrębnione 9 typów kontaktów, które odpowiadają zmiennym pośrednim, to:

1. Kontakty z rodzicami i/lub dziećmi mieszkającymi poza gospodarstwem domowym respondenta.
2. Kontakty z rodzeństwem mieszkającym poza gospodarstwem domowym respondenta.
3. Kontakty z innymi krewnymi/powinowatymi z grupy: teściowie, (pra)dziadkowie, (pra)wnuki.
4. Kontakty z pozostałą rodziną.
5. Kontakty z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami.
6. Posiadanie przyjaciół.
7. Relacje sąsiedzkie.
8. Relacje związane z życiem religijnym.
9. Aktywny udział w stowarzyszeniach, partiach, klubach, organizacjach społecznych.

W przypadku zmiennych wyrażających fakt istnienia kontaktu z poszczególnymi grupami osób z otoczenia respondenta (pierwsze 5 zmiennych pośrednich), za przejaw kontaktu uznano sytuację, kiedy respondent kontaktował się przynajmniej z jedną z osób należących do danej grupy: osobiście – przynajmniej kilka razy w roku lub listownie/telefonicznie/przez Internet – przynajmniej raz w miesiącu. Zmienna pośrednia przyjmowała wtedy wartość „1”, w przeciwnym razie przyjmowała wartość „0”.

W przypadku pozostałych zmiennych pośrednich, otrzymywały one wartość „1” jeżeli dla:

- relacji sąsiedzkich – można było mówić o dobrych relacjach przynajmniej z jednym z sąsiadów (spędzanie razem czasu wolnego, bywanie u siebie lub świadczenie drobnych przysług),
- posiadania przyjaciół – respondent deklarował posiadanie przynajmniej jednego przyjaciela (spoza członków rodziny), niezależnie od tego jak często utrzymywał z nim kontakty,
- relacji związanych z życiem religijnym – respondent regularnie, przynajmniej raz w tygodniu, uczestniczył w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych.

Zmienna pośrednia dotycząca kontaktów związanych z zaangażowaniem w działalność różnego typu organizacji (partie, kluby, organizacje pozarządowe, wspólnoty i organizacje religijne itp.) mogła przyjmować dwie wartości różne od zera, reprezentujące różną intensywność tych kontaktów. Brane były pod uwagę dwa rodzaje zaangażowania: „czynne”, przejawiające się pracą społeczną na rzecz danej organizacji oraz bardziej „bierne”, związane z udziałem w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez daną organizację czy instytucję. Ocena intensywności kontaktów zależy od typu zaangażowania, jego częstotliwości, a także liczby typów (różnorodności) organizacji, z jakimi dana osoba ma kontakt.

Odpowiednia zmienna przyjmowała wartości:

- „2” (wysoka intensywność) – jeżeli respondent był zaangażowany w jakikolwiek sposób (praca lub udział w imprezach/wydarzeniach) w działalność przynajmniej dwóch typów organizacji z częstotliwością przynajmniej raz na pół roku lub też pracował społecznie na rzecz jakiegokolwiek organizacji z częstotliwością przynajmniej raz w miesiącu;
- „1” (niższa intensywność) – jeżeli respondent był zaangażowany w jakikolwiek sposób w działalność jakiegokolwiek organizacji przynajmniej raz na pół roku, ale nie spełniał opisanych wyżej kryteriów intensywności zaangażowania dotyczących wartości zmiennej pośredniej „2”.

W sytuacji, gdy nie były spełnione opisane wyżej warunki, odpowiednie zmienne pośrednie przyjmowały wartość „0”. Wartość „0” jest traktowana jako brak relacji społecznych danego typu o wystarczającej intensywności, by były one uwzględnione w analizie oraz w wartości miernika syntetycznego kontaktów społecznych. Zmienne pośrednie, a w konsekwencji także utworzony na ich podstawie wskaźnik złożony, odzwierciedlają występowanie bądź nie, relacji danego typu, niezależnie od tego, z czego wynika ewentualny brak relacji – ze świadomej decyzji respondenta, czy z przyczyn od niego niezależnych (np. nie posiada żyjących krewnych należących do danej grupy, którzy mieszkają poza jego gospodarstwem domowym).

Tabl. 5.2. **Rozkład zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych) uwzględnionych w złożonym wskaźniku kontaktów społecznych w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Typ relacji/kontaktu (zmienna pośrednia)	Odsetek osób, które posiadają relacje danego typu
Kontakty z rodzicami i dziećmi mieszkającymi poza gospodarstwem domowym respondenta	66,1
Kontakty z rodzeństwem mieszkającym poza gospodarstwem domowym respondenta	72,1
Kontakty z innymi krewnymi/powinowatymi z grupy: teściowie, (pra)dziadkowie, (pra)wnuki	74,2
Kontakty z pozostałą rodziną	80,8
Kontakty z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami	78,0
Posiadanie przyjaciół	78,5
Relacje sąsiedzkie	58,7
Relacje związane z życiem religijnym	49,2
Aktywny udział w stowarzyszeniach, partiach, klubach, organizacjach społecznych:	
intensywny – wartość zmiennej „2”	13,4
mniej intensywny – wartość zmiennej „1”	12,7

Tak utworzone zmienne pośrednie (wskaźniki cząstkowe) posłużyły do budowy złożonego wskaźnika kontaktów społecznych. Tak samo jak w przypadku budowy wskaźnika warunków życia, istniało kilka możliwych sposobów agregacji wybranych zmiennych pośrednich. W wyniku przeprowadzonych analiz zdecydowano zdefiniować złożony wskaźnik kontaktów społecznych jako nieważoną sumę zmiennych pośrednich.

Utworzony w ten sposób wskaźnik złożony przyjmuje wartości od 0 do 10, wyrażając – w interpretacji najbardziej uproszczonej – liczbę zarejestrowanych relacji. Niskie wartości wskaźnika należy traktować jako przejaw izolacji społecznej, wysokie wartości świadczą o silnym zintegrowaniu społecznym.

Dla potrzeb niniejszej analizy jako próg zagrożenia izolacją społeczną przyjęto umownie wartość wskaźnika równą 3. Za zagrożone izolacją społeczną uznane zostały te osoby, dla których wartość wskaźnika kontaktów społecznych jest mniejsza lub równa 3.

Tabl. 5.3. **Rozkład wartości złożonego wskaźnika kontaktów społecznych w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Wartość wskaźnika (n – liczba relacji)	% osób	Skumulowany % jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika ^a	
0	0,1	0,1	
1	0,7	0,8	
2	1,8	2,6	
3	5,8	8,4	PRÓG IZOLACJI
4	10,8	19,2	
5	19,0	38,2	
6	22,5	60,7	
7	20,5	81,2	
8	12,1	93,3	
9	4,8	98,1	
10	1,9	100,0	

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

Przy konstrukcji wskaźnika złożonego, oprócz kryteriów merytorycznych, zastosowano kryteria statystyczne. Typy relacji pogrupowano w ten sposób, by nie tworzyć odrębnych zmiennych pośrednich odzwierciedlających relacje występujące tylko w niewielkiej części zbiorowości lub ściśle powiązane z charakterystykami społeczno-demograficznymi danej osoby (wiek, sytuacja rodzinna). Wskaźnik złożony został poddany weryfikacji statystycznej poprzez analizę korelacji między jego składowymi (tworzącymi go zmiennymi pośrednimi) oraz analizę spójności wewnętrznej wskaźnika. Zastosowano w tym celu współczynnik alfa Cronbacha. Wartość współczynnika wynosi 0,39 – jest więc stosunkowo niska. Należy jednak zauważyć, że wszystkie zmienne pośrednie (częstkowe) są pozytywnie skorelowane ze wskaźnikiem złożonym, co potwierdza względną spójność podejścia.

Stosunkowo niewielkie korelacje pomiędzy składowymi (zmiennymi pośrednimi) wynikają z faktu, że w pewnym zakresie mają one charakter substytucyjny, tj. przykładowo: im więcej czasu spędzamy ze swoimi przyjaciółmi, tym mniejsze znaczenie może mieć dla nas utrzymywanie bliskich

i częstych relacji z rodziną. W związku z tym występuje tu pewien element uzupełniania informacji zawartych w jednych zmiennych pośrednich przez inne zmienne. Zmienne pośrednie nie tyle stanowią różne metody pomiaru jednego spójnego zjawiska (a w każdym razie nie taka wyłącznie, jest ich rola), co mierzą efekty składające się wspólnie na analizowane zjawisko.

Przyjęta metoda pomiaru ubóstwa

W odróżnieniu od ujęcia klasycznego, w którym zasięg ubóstwa określa się jedynie na podstawie dochodów lub wydatków gospodarstw domowych, uwzględniono trzy uzupełniające się wymiary. Wyróżniono: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo oceniane w kontekście radzenia sobie z budżetem domowym⁴.

Ubóstwo dochodowe

Za ubogie pod względem dochodowym uznano te gospodarstwa domowe, w których miesięczny dochód pieniężny, jakim dysponowało gospodarstwo (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Definiując ubóstwo dochodowe, jak również jego próg, wzięto pod uwagę dochód ekwiwalentny, tj. dochód sprowadzony do porównywalności (porównywalny) między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym. Granicę (próg) ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego dla całego kraju⁵.

Ubóstwo warunków życia

Oceny zasięgu ubóstwa warunków życia dokonano na podstawie złożonego wskaźnika złych warunków życia. Za ubogie uznano te gospodarstwa domowe, w których zaobserwowano co najmniej 10 z 30 przejawów (symptomów) złych warunków życia:

1. Zły stan instalacji elektrycznej lub jej brak
2. Brak zainstalowanego ogrzewania lub występowanie pieca na opał (na węgiel, drewno, trociny)
3. Złe warunki sanitarne (brak wody bieżącej, w tym ciepłej, łazienki, toalety)
4. Mieszkanie ciemne, wilgotne
5. Mieszkanie usytuowane: w hałaśliwym otoczeniu, w rejonie o skażonym środowisku naturalnym (pył, dym, inne zanieczyszczenia)
6. Mieszkanie zbyt małe (jak na potrzeby gospodarstwa) lub nie każda osoba dorosła ma samodzielny pokój lub wydzielone w mieszkaniu swoje stałe miejsce do odpoczynku, nauki i pracy
7. Brak możliwości utrzymania odpowiedniej temperatury w mieszkaniu (niewystarczająco ciepło w zimie, niewystarczająco chłodno w lecie)

⁴ Szczegółowy opis przyjętych rozwiązań metodologicznych dotyczących pomiaru ubóstwa w oparciu o wyniki Badania spójności społecznej z 2015 r. oraz wyniki analiz z tego zakresu zostały zaprezentowane w publikacji „Jakość życia w Polsce w 2015 r. Wyniki Badania spójności społecznej”, str.7-42, dostępnej również w formie elektronicznej pod adresem: http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5486/4/2/1/jakosc_zycia_w_polsce_w_2015_roku.pdf

⁵ Uwzględniono tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej – 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa domowego w wieku co najmniej 14 lat – 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat – 0,3. W 2015 r. granica ubóstwa dochodowego dla gospodarstwa jednoosobowego wyniosła 1043 zł, a dla gospodarstwa domowego złożonego z 2 osób dorosłych i 2 dzieci do lat 14 – 2190 zł.

8. Złe warunki mieszkaniowe — ogólna ocena (subiektywna)
9. Brak pralki z przyczyn finansowych
10. Brak lodówki, chłodziarki z przyczyn finansowych
11. Brak kuchenki mikrofalowej lub wielofunkcyjnego robota kuchennego z przyczyn finansowych
12. Brak odkurzacza z przyczyn finansowych
13. Brak radia lub telewizora z przyczyn finansowych
14. Brak odtwarzacza CD, DVD, MP3, telewizji kablowej lub satelitarnej z przyczyn finansowych
15. Brak telefonu (stacjonarnego, komórkowego) z przyczyn finansowych
16. Brak komputera z przyczyn finansowych
17. Brak dostępu do Internetu z przyczyn finansowych
18. Złe wyposażenie gospodarstwa w dobra trwałe — ogólna ocena (subiektywna)
19. Brak samochodu z przyczyn finansowych
20. Brak pieniędzy na rozrywkę (wyjście do kina, teatru, restauracji, na koncert itp.)
21. Brak pieniędzy na przynajmniej jeden tydzień wakacji raz w roku
22. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na zaproszenie raz w miesiącu swojej rodziny lub przyjaciół na obiad, kolację lub inny poczęstunek
23. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na ofiarowanie swoim najbliższym (rodzicom, rodzeństwu, dorosłym dzieciom) prezentów przynajmniej raz w roku
24. Brak pieniędzy na zakup książek lub prasy
25. Brak pieniędzy na zakup leków
26. Brak pieniędzy na wizyty u lekarzy specjalistów lub lekarza dentysty
27. Brak pieniędzy na zakup obuwia, odzieży, pościeli
28. Brak pieniędzy na wymianę zużytych mebli
29. Brak pieniędzy na żywność (rezygnacja z jedzenia mięsa, świeżych owoców, warzyw)
30. Konieczność rezygnacji ze względu na brak pieniędzy z któregoś z podstawowych posiłków (śniadania, obiadu lub kolacji)

Ubóstwo braku równowagi budżetowej

Punktem wyjścia dla analizy tej formy ubóstwa był złożony wskaźnik braku równowagi budżetowej uwzględniający zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak również fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach). Gospodarstwo domowe uznano za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem” jeśli doświadczało przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów:

1. Zaległości w opłatach czynszowych, za elektryczność, gaz lub w spłatach kredytu mieszkaniowego (co najmniej dwumiesięczne zaległości w opłatach lub miesięczne i dłuższe w spłacie kredytu mieszkaniowego)
2. Subiektywna opinia gospodarstwa dotycząca braku możliwości „związania końca z końcem” („wiążanie końca z końcem” z trudnością lub wielką trudnością)
3. Gospodarstwo musi na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi lub pieniędzy nie starcza nawet na podstawowe potrzeby (samoocena)

4. Deklarowane dochody gospodarstwa domowego są niższe niż niezbędny (minimalny) poziom dochodów pozwalający „związać koniec z końcem”
5. Zaciągnięta pożyczka lub kredyt na bieżące wydatki konsumpcyjne (żywność, odzież, obuwie, stałe opłaty)
6. Odczuwanie przez gospodarstwo domowe dużych trudności w dokonywaniu bieżących wydatków z powodu spłat pożyczek/kredytów
7. Deklaracja gospodarstwa domowego wskazująca na brak jakiegokolwiek swobody finansowej (brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku w wysokości 400-500 zł)

Tabl. 5.4. **Zasięg różnych form ubóstwa w Polsce na podstawie Badania spójności społecznej z 2015 r.**

Formy ubóstwa – ubóstwo:	Zasięg (stopa) ubóstwa	
	w % gospodarstw domowych	w % osób w wieku 16 lat i więcej
dochodowe	14,4	15,7
warunków życia	8,5	7,7
braku równowagi budżetowej	11,1	9,9
wielowymiarowe (współwystępowanie 3 wymienionych wyżej form ubóstwa)	3,4	3,1